

ג'ריון תרנ"ב בעניני מצוות התלויות בארץ ובשרות המזון

תשובות שדה

ג'ריון 182 | תשרי - חשוון תשפ"ו

הגליון דוקדש לעילוי נשמת
אליה בן רבקה תפארת ז"ל
גלב"ע ג' אבול תשפ"ד

מידע הלבתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומהשבה ♦ מאמרים הלבתיים ♦ תשובות בהלכה

ג'ריון תרנ"ג בעניני מצוות התלויות בארץ ובשרות המזון.

תשובות שדה

ג'ריון 182 | תשרי - חשוון תשפ"ו

מידע הלכתי • גנוזות וכתבי יד • הגות ומחשבה • מאמרים הלכתיים • תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי

tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקריים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות שדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

עיומוד, עיצוב וכריכה:
מיכאל אמרוסי

כתובת המערכת:

'המכון למצוות התלויות בארץ'

ת.ד. 176 אלעד 4081003

טלפון: 03-9030580

פקס: 03-9030891

מנויים:

דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח

ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למיייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

© כל הזכויות שמורות

תוכן ענינים

♦ גר'יון 182 | תשרי – חשוון תשפ"ו ♦

ה..... דבר העורר

מידע הלכתי – ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
♦ מעבר לשנת מעשר שני בידקות ודין האתרוג ♦ דין 'לכם' באתרוג, במעשר ראשון ועני שמפריש
ממנו ♦ הוראות ניקוי מחזקים לסכך מסוגים שונים..... ו

הגות ומחשבה

הגאון רבי אברהם יצחק קוק שליט"א
זמן שמחתנו – מצוות השמחה בחג הסוכות..... ט

מאמרים הלכתיים

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
סוכה שאינה ראויה לשינה האם יוצאים בה יד"ח ישיבה ואכילה..... יב
הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א – בדין נקודות שחורות על פיטם האתרוג..... יז
רבי משה יהודה לנדאו שליט"א – איסור כלאים בהדרכת גידולים..... כג
רבי דניאל כהן שליט"א | רבי ישראל אמויאל שליט"א
בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו..... כט
רבי אביחי בן ססי שליט"א – 'אושפיזין' – טעמיו ומנהגיו..... לט

ביני עמודי

הלכה למעשה – שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א
תרו"ם בפלפל חריף 'פעמן' * תרו"ם ב'אלוורה' * פרוטה חמודה של אחד * כלאים בצמח 'אגבה'
* שאלות שונות לגבי ערלה בחור"ל * ברכה אחרונה בסלט עם זיתים * עניית אמן עם ציבור כשאינו
יודע על איזה ברכה עונים * כשרות מלח הימלאיה * כשרות שפתון * כוונה במצוות שילוח דקן *
פירות קפואים לטחינה * הכנת מיץ ברוקולי נקי מחזקים * ניפוי קמח מגופה ישן * בהיתר אכילת
דונג [שעוות] דבורים * כלאים בידק חבוש * הפרשה באשכול מענבים שאינם בשלים
..... מו

ברכת שנה טובה, ונתיבה וחתמה טובה

נשגד קמיה

מרנן ורבנן

גדולי וחכמי ישראל שליט"א

יהי"ד ונזכה שימשיכו להנהיגנו ולהנחותינו בכל פעולותינו ובחיזוק ועידוד
לימוד וקיום מצוות ארץ ישראל, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.
ועמם בקודש, למודינו ראש המכון, לרבני המכון, רבני בית ההוראה, חוקרי
המכון, אברכי הכוללים, מפקחי המכון, מנהל המכון וכלל צוות העובדים
בארץ ובחו"ל

למנויי וקודאי 'תנובות שדה'

ולכלל עם ישראל

נאחז ונברך מקרב לב שתהא השנה הזאת שנה טובה ומבורכת לכלל
ולפרט, שנה שנזכה בה לגאולה שלימה עם ביאת משיח צדקנו בב"א.

בברכה

מערכת "תנובות שדה"

תחל שנה וברכותיה

בהתרגשות ובשמחה של מצווה שמחים אנו להגיש לפני תלמידי חכמים יושבי אהלים ויודעי ספר את הגליון החדש של 'תנובות שדה' המכיל מאמרים מגדולי ישראל ורבני המכון.

בגליון זה היו"ל לקראת חודש האיתנים, מלבד המאמרים והתשובות בנושאי המצוות התלויות בארץ וכשרות המזון, מתפרסמים מאמרים אקטואליים בנושאי חג הסוכות, כאשר בראש החוברת במדור 'הגות ומחשבה' זוכים אנו לפרסם מאמר ייחודי מראש הישיבה הגאון הגדול רבי אברהם יצחק קוק שליט"א על מהות מצוות השמחה יתרה הנוהגת בחג הסוכות ושמיני עצרת.

במדור 'מידע הלכתי' נקבל מראש המכון שליט"א כלים לוודא שבסכך שמעל ראשינו אין חרקים היכולים ח"ו ליפול לתוך המאכלים, ועוד ידיעות יקרות ערך כפי שתחזינה עיני המעיין. במאמר הפותח למדור 'מאמרים הלכתיים' מתפרסמת תשובה מאת הראשון לציון הגרש"מ עמאר שליט"א בנושא שהסעיר את בני ברק התורנית בסוכות אשתקד, האם סוכה שאינה ראויה לשינה מפני מכת העכברים כשירה לישיבה ואכילה. כמו"כ מתפרסם מאמר מרתק ששווה לקרוא ולהחכים על מהות האושפיזין, מה מסתתר מאחורי דבר נשגב זה ומפני מה מגיעים האושפיזין דווקא בחג הסוכות.

עם סיומה של שנת תשפ"ה - זכות זכינו משמים ב'מכון למצוות התלויות בארץ' להגדיל ולהאדיר את תורת ארץ ישראל בפרט ואת ד' אמות של הלכה בכלל. להורות את הדרך אשר ילכו בה, ע"י מורינו איש על העדה ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן ריוח שליט"א, אשר הקים את המכון לפני למעלה משלושים שנה בשנת תשנ"ד על פי בקשת ובהדרכת מרן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, אשר כל הימים אשר זכינו לחיות בצילו עמד המכון תחת נשיאותו וקבלנו ההדרכה ממנו הלכה למעשה.

בשנה החולפת, בימים של שגרה ובימים מורכבים יותר אשר עברו על העם היושב בארץ הקודש, זכינו ביתר שאת ועזו להאדיר את תורת ארץ ישראל בפרט וד' אמות של הלכה בכלל, להנגיש ולהאהיב את תורת השם מדין ועד באר שבע במרחבי העולם היהודי, לאלפי בני ישראל השואלים ומבקשים להוסיף הלכה ודעת, במענה הטלפוני של 'קו ההלכה והכשרות' אשר נותן מענה ברוב שעות היממה בטלפון ובמדיות השונות. השואלים הם רבים, הן רבנים יושבי מדיין המבקשים מענה בשאלות מורכבות, והן מהעם שבשדות הנזקק להדרכה פרקטית מעשית. כאשר מורינו ראש המכון ואתו רבני בתי ההוראה תלמידי חכמים מופלגים הבקאים בהלכה למעשה, עונים דבר יום ביומו בכל חלקי השו"ע כפי שניתן לראות מהמעט מזעיר אשר מתפרסם בגיליונות אלו במדור 'תשובות בהלכה'.

בשמחה ובהתרגשות מביטים אנו לאחור על סייעתא דשמיא מופלאה שזכינו לה. מתפללים ומבקשים אנו מלפני אבינו שבשמים **"יְהי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כְּאִשֶּׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אֶל יַעֲזֹבֵנוּ וְאֶל יִטְשֵׁנוּ", שנוכח להמשיך להרבות תורה ארץ ישראל ולהאדירה, אמן כ"ר.**

בימים הקדושים הבאים עלינו ועל כל עמו בית ישראל לטובה, מתפללים ומתחננים אנו לפני בורא העולם **'תכלה שנה וקללותיה' 'תחל שנה וברכותיה'** (מתוך הפיוט 'אחות קטנה' שחיבר רבי אברהם חזן מגירונה-

ספרד, בן דורו וחברו של הרמב"ן).

בברכת שנה טובה למורינו ראש המכון שליט"א, לרבני וחוקרי המכון, לרבנים הכותבים, לצוות המשרד, לקוראי הגליון ולכל עם ישראל

בברכה, העורך

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

מעבר לשנת מעשר שני בירקות ודין האתרוג + דין 'לכם' באתרוג, במעשר ראשון ועני שמפריש
ממנו + הוראות ניקוי מחרקים לסכך מסוגים שונים

המעבר לשנת מעשר עני

המעבר משנת מעשר עני לשנת מעשר שני איננה מתרחשת כאחד, אלא היא חלוקה בין סוגי התוצרת החקלאית:

ירקות - הקובע הוא זמן הלקיטה וראש השנה שמתחלף המעשר הוא א' תשרי.

תבואה וקטניות - הקובע הוא הבאת שליש, וראש השנה שמתחלף המעשר הוא א' תשרי.

פירות - הקובע הוא הבאת שליש [עונת המעשרות], וראש השנה שמתחלף המעשר הוא ט"ו בשבט.

אתרוג - הקובע הוא הלקיטה, וראש השנה שמתחלף המעשר הוא ט"ו בשבט.

פירות הדר - ראש השנה הוא ט"ו בשבט, ומעיקר הדין השלב הקובע הוא כשאר הפירות, ונכון להחמיר כאתרוג, ועל כן כל אשר נלקט לאחר טו בשבט יפריש על תנאי אם זה מעשר עני ואם זה מעשר שני, עד אשר יגעו הפירות שהביאו שליש לאחר טו בשבט, ואז יפריש מהם מעשר שני בלבד.

ירקות

הלכה למעשה בכל הגידולים להוציא ירקות טריים גם לאחר ראש השנה נמשיך להפריש רק מעשר עני. ירקות טריים, שישווקו בשנה זו מיום חמישי ג' בתשרי ואילך, על פי רוב יהיו מקטיף טרי של מוצאי ראש השנה ויש להפריש מעשר שני [גם אם נקטף חלילה ביום ר"ה והגיע לשווקים ביום ה', המעשרות יהיו מעשר שני]. יחד עם זאת, עדיין חלק מהתוצרת תהיה מקטיף של ערב ראש השנה אשר נכנס לקירור, כמו"כ הירקות טריים היותר קשים משווקים גם מאחסון בימים הראשונים, ויש להפריש בכל ספק בלשון תנאי את שני המעשרות [המשגיחים כבר יודעים שבימים הראשונים של השנה, בכל מקום שיש חשש כלשהו, מפרישים מכל משטח בנפרד, שלא ימצא שמפריש משנה על חברתה, וזה אסור בלי קשר לחלופת שנת המעשר, ואף אם יעשה תנאי לא יועיל אם מפריש משנה על חברתה].

יש ירקות שמאחרים את הקטיף באופן טבעי, כגון הגזר, שהקטיף הוא רק לקראת סוף תשרי ועד אז הוא רק מאיסוס, או תפוז"א שמתחיל מחודש טבת בערך [קליפתו דקה יותר] ועד אז זה מאיסוס. וכן השום שהוא מאיסוס עד חודש אדר שמתחיל השום הירוק.

בגנה הגם שנקטפת ומשווקת טרייה, מכל מקום היא נכנסת להבחלה קודם השיווק, ולכן ביומיים שלושה הראשונים היא משנת מעשר עני, עד אשר מוציאים לשיווק את הקטיף החדש שעבר הבחלה.

אתרוג

האתרוגים, הן אותם שנקטפו קודם ראש השנה, והן אותם שנקטפו לאחר ראש השנה, דין אחד להם ומפרישים רק מעשר עני בלבד. כיון שתאריך תחלופת השנים שהוא טו בשבט, טרם הגיע.

כאשר מפרישים תרומות ומעשרות מאתרוג, יש לשים לב לקבוע מקום למעשר עני ומעשר ראשון באתרוג אחר שאותו יכול ליתן לעני וללוי, כדי שיקיים מצוות נתינה הן לעני והן ללוי שזו חובה גמורה גם בזמן הזה, ובנוסף שלא יישאר החלק שלהם בתוך אתרוג המצווה שלו, ואז חסר בדין 'לכם' שצריך באתרוג.

אמנם אם המפריש מני על 'בית המעשר' ובמסגרת זו הוא חתום על הסכם עם לוי ועם עני, יכול הוא לקבוע את מיקום המעשרות אפילו באתרוג שהוא עתיד ליטול למצות ד' מינים, כיון שבמסגרת ההסכם עם העני והלוי, הוא משאיר הפירות לעצמו והם מקוזים את חובם מההלואה שהוא הלווה להם בתחילת התקופה.

זוויות בחרקים בסכך טרי ובסכך לנצח

למרות שהסכך איננו למטרת אכילה, מכל מקום הנחתו מעל הסוכה כאשר מתחת הסכך יש שולחן עם מוצרי מאכל, מהווה מקור לחשש סביר מאד לנפילת החרקים הישר לתוככי מוצרי המאכל. ועל כן חובה לנקותו קודם השימוש בו. להרחבה ראה בגוף ספרי "תולעת שני" כרך ד'.

סכך טרי - בענפי הסכך הטריים שמקורם מעצים שאינם עוברים כל טיפולים, יש חשש לנגיעות במזיקי שדה, כגון כנימות עלה, תריפסים, ועוד. ועל כל יש לנקותם קודם הנחתם על הסוכה, וכדלהלן.

אופן הבדיקה והשימוש - ענפי עלים מרובים בעלים קטנים, יש לנער היטב את ענפי האילן, לרסס בחומר קוטל חרקים מהמצויים בשוק [כגון K-רב קוטל, K600] את כל העלים, לאחר כשעה יש לבצע נייעור נוסף ולהתבונן שהחרקים שנפלו בנייעור מתים.

ענפי דקל - בענפי אילן ללא עלים קטנים, כגון ענפי דקל, ניתן לטפל בדרך הנזכרת לעיל באמצעות ריסוס ונייעור. אפשרות נוספת, לאחר הנייעור, להבריש את הענפים באמצעות מברשת עם חומר ניקוי חריף, כגון אקונומיקה, או "סטריילי טבע" במינון של פי 3 מהרגיל. יש להקפיד ולהבריש על פני כל הענף, כולל מהצד שסגור חלקית. בתום ההברשה יש לשטוף היטב את ענפי הדקל, ולאחר הייבוש ניתן להשתמש בהם.

סכך "לנצח" - סכך יבש המאוחסן משנה לשנה, יש חשש גדול של התקפת מזיקי מחסן למיניהם, או חרקי מחסן הניזונים מלחות כגון כיני הספרים, או עכבישים אחרים שמקורם מטבח ולחות. לחילופין יש חשש למזיקי עץ מסוג "ליקטוס" או "יקרונית", ונביא כעת סקירה קצרה על חיי המזיקים הללו ואת הסימנים המעידים שהעץ ניזוק מהם [במבוא לספר תולעת שני כרך ד בערך "מזיקי עץ" הארכנו אודות צורת חייהם ואופן הדברתם]:

1. **ליקטוס [אבקנית]** - חרק חיפושית הליקטוס, צבעו חום-שחור, גופו מאורך ואורכו 3-6 מ"מ. ראש החרק בולט ומחושיו ארוכים בני 11 פרקים, כאשר השניים האחרונים גדולים מהאחרים. הנקבה מוצאת דרך לחדור אל העץ באמצעות סדק כלשהו ובאמצעות צינור ההטלה היא מטילה את הביצים (15-20 להטלה). החרק נשאר בתוככי העץ תקופות ארוכות ולעיתים שנים רבות [שלב הדגירה נמשך בין שבוע ל-3 שבועות, הזחלים מתפתחים בתוך העץ בין חודשיים ל-9 חודשים, הגלמים מתפתחים תוך 12-30 יום. מחזור חיים מלא נמשך בין 9-12 חודשים בתנאים אופטימליים, ובתנאים קשים יכול להימשך אפילו עד 4 שנים]. בשלבים הראשונים הוא פועל ללא השארת סימנים חיצוניים ולאחר זמן, מכרסם החרק את העץ ויוצר חורים בקוטר של 0.1 עד 2 מ"מ, שזהו "חור ההגחה", דרכו מגיחים הבוגרים לאוויר העולם. מחורים אלו יוצאת אבקת נסורת של הכירסומים, כאשר כמות האבקה הולכת ומתגברת עם הזמן. חורים בקוטר הנזכר ואבקה מרובה, הם סימני זיהוי בולטים על נוכחות החרק.

2. **יקרונית [חיפושית הרהיטים]** - חרק חיפושית הרהיטים "יקרונית", צבעו חום בהיר, אורכו

כ 2 ס"מ ורוחבו כ 0.5 ס"מ. ראש החרק הבוגר מעוגל ויורד כלפי פני הגוף. הזחל, צבעו לבן -צהבהב וגופו בנוי פרקים. אורכו כ-3 ס"מ ורוחבו כ 0.5 ס"מ. החרק הוא בעל גלגול מלא [=כולל גולם]. חור ההגחה של הבוגרים הוא בצורה אליפטית, בגודל של 1-1.5 מ"מ. בזמן הכרסום בתוככי העץ הוא מפריש נסורת דקה, וכמתואר לעיל בחרק הליקטוס, שכאמור תכונתיהם דומות, אופן פעילותם שווה ומחזור חייהם כמעט דומה ולעיתים הוא ארוך ביותר. החרק מזיק למוצרי עץ והוא החרק העיקרי שפוגע בספרים.

אופן הבדיקה והשימוש - כאשר קיים חשש לנגיעות בסך ממזיקים מהקבוצה הראשונה [פסוקאים או עכבישים], יכול הצרכן לטפל בסך בכוחות עצמו, באמצעות נייעור היטב של הסך, ריסוס בחומר קוטל חרקים מהמצויים בשוק [כגון K-רב קוטל, K600] על כל הסך או בתוכו כשמדובר בקנים, ולאחר כשעה, ביצוע של נייעור נוסף ובדיקה שהחרקים שנפלו בנייעור, מתים. בסך שהוא ללא בית קיבול, ניתן לאחר הריסוס להיעזר במברשת קשה שבאמצעותה יש להבריש את כל הסך ולוודא שהחרקים מתים. פעולה זו יש לבצע אף בסך חדש, מכיון שהוא אוסן אצל היצרן.

כאשר יש חשש לנגיעות בחרקים מהקבוצה השנייה [ליקטוס ויקרונית], אין באפשרותו של הצרכן כלל לרסס בעצמו, אלא אם כן יוכל לזהות בוודאות את מקור הקן של החרקים ולהוציאם באופן פיזי. הדרך הנכונה היא להזמין מדביר מקצועי שיכניס את הסך ל"אוהל גז" וידביר אותו באמצעות גז "פוספין" או "מתיל ברומיד", שזו הדרך היחידה להשמיד את כל החרקים מסוג.

אחסון הסך לשנה הבאה - לאחר החג יש לבצע ריסוס נוסף, לנער, ולאחר ייבוש מוחלט להכניס את הסך לאריזת ניילון המבטיחה אטימות מוחלטת ללא אפשרות של חדירת לחות, כולל אטימת מקום הכניסה. רצוי להכניס לתוך האריזה קודם אטימתה, כדורי עש או תחליפים טבעיים [יש אומרים שפלפל אנגלי או רוזמרין מבצעים אותה פעולה], בנוסף חשוב להקפיד שמקום האחסון יהיה יבש.

בברכת שנה טובה ומבורכת

שניאור ז. רווח

הגאון רבי אברהם יצחק קוק שליט"א

ראש ישיבת 'מאור התלמוד'
וחבר מועצת גדולי התורה

זמן שמחתנו

מצות "ושמחת בחגך" אמנם נוהגת בכל החגים, אך כתב הרמב"ם (הל' שופר סוכה ולולב, פ"ח הי"ב) "בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר: 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים'".

ציווי זה נאמר על נטילת לולב במקדש, וכמו שכתב הרמב"ם שהמצוה ליטול לולב [ושאר מינים] "ולשמוח בהם", אבל היתה שמחה נוספת במקדש, והיא: שמחת בית השואבה, שבהגדרתה מצינו מחלוקת בין הראשונים:

מרש"י בסוכה (נ ע"א ד"ה בית השואבה) משמע שזו שמחת מצות ניסוך המים, אבל הרמב"ם (שם) אינו מזכיר כלל שהשמחה בסוכות היתה על ניסוך המים.

גם בספר המצוות (מ"ע נד) הביא הרמב"ם את מצות "ושמחת בחגך" וחובת השמחה היתירה שנצטוינו בה בחג הסוכות, ולא הזכיר כלל שהיא "שמחת בית השואבה". וכבר עמדו על כך האחרונים (מרו"ג הרי"ז זצ"ל בקונטרס על קידוש"ח ועוד).

ומבואר מדברי הרמב"ם, שאף שבכל המועדות ישנה חובת שמחה הנלמדת מ"ושמחת בחגך", בסוכות ישנה שמחה יתירה. שמחה זו המיוחדת לסוכות נעשתה בזמן ניסוך המים, כי זו מצוה מיוחדת לחג הסוכות ואין דוגמתה בשאר החגים, וא"כ מונח בה תוכנו המיוחד של חג הסוכות. כי שאר קרבנות מוספין מקריבים בכל המועדות. ואף שלכל חג יש צורת קרבן מוסף המיוחדת לו, אבל עצם קרבנות המוספין משותפים לכל החגים [ואמנם כתב ב'משך חכמה' שבסוכות ישנם שני אילים וארבעה עשר פרים שהם כפל ממוספי שאר החגים, בגל ה"שמחה היתירה" שבחג הסוכות שהוא גם "חג האסיף" וגם "חג הסוכות" שהוא חזרת ענני הכבוד אחר חטא העגל כדברי הגר"א, ומ"מ יש כאן שיתוף עם שאר החגים].

ישנה עבודה הנעשית אך ורק בסוכות, ולא מצינו דוגמתה בשאר המועדים, והיא ניסוך המים. לכן עניינה של השמחה היתירה שישנה בחג הסוכות טמונה בעבודה זו של המים ושאיתם.

מהי אותה "שמחה יתירה" שישנה בחג הסוכות ואיננה בשאר החגים.

כשם ש"זמן חרותנו" הוא זמן שזכו וזוכים בו בכל שנה "לחרות עולם", ו"זמן מתן תורתנו" הוא שזכו וזוכים בו מחדש בתורה - כן "זמן שמחתנו" שבסוכות הוא, שישנה נתינה של שמחה בחג הסוכות: "נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו" - בחג הסוכות מעניק לנו הקב"ה שמחה מיוחדת, ומעמיד אותנו במצב של שמחה בעצם.

עלינו לנסות ולברר, מהי אותה נתינה מיוחדת מהקב"ה הטמונה בחג הסוכות, שעל ידה הוא נעשה "זמן שמחתנו".

א. נמסר לנו ע"י תלמידו עורך כתביו הרה"ג צבי יוסף שכטר שליט"א, זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו ברו"ג, אמן כ"ר.

חג הסוכות הינו "זמן האסיף". "הזורעים בדמעה ברנה יקצורו" (תהלים קכו, ה) - כאשר אדם זורע הוא אינו יודע כיצד יצליח, והוא תולה מבטחו ואמונתו בחי העולמים - "מאמין בחי עולמים וזורע" (ירושלמי, הובא בתוס' שבת לא ע"א).

בשעת האסיף מקבל האיכר מהקב"ה מתנה נפלאה - יכול שדהו. אם אכן יודע הוא לייחס מתנה זו לקב"ה, ואף יודע להעריך את נותן המתנה שנתן לו את צרכיו בדיוק בהשגחה פרטית - זוהי מתנה שכולה שמחה. ואמנם זו שמחה גשמית שאינה מתמשכת, אך שמחה גדולה היא, וזו השמחה הטבעית הטמונה ב"חג האסיף".

אך ישנה בחג הסוכות נתינה רוחנית מיוחדת. בדברי הגר"א מבואר, שהפסוק "הביאני המלך חדריו" (שה"ש א, ד) מדבר על חג הסוכות שהוא זכר לענני הכבוד להם זכו כלל-ישראל במדבר. וגם למ"ד ש"בסוכות הושבתי" היינו סוכות ממש, מ"מ על ידי זכירת ה"סוכות" הננו זוכרים גם את ענני הכבוד שבלעדיהם אי אפשר היה להיות בסוכות במדבר הגדול והנורא.

מתנה זו שונה היתה משאר הנתינות שהיו במדבר. היו נתינות של צרכים שחסרו לעם ישראל, כגון מן או באר, אולם בסוכות היתה טמונה נתינה במעלה נשגבה לאין ערוך: הקב"ה נטל את הכלל-ישראל תחת חסותו - "כי יצפנני בסוכו". זוהי נתינה שכלול בה כל הטוב שבעולם!

חתימת ברכת "השכיבנו" במעריב של ליל שבת היא: "הפורש סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים", ופשוט כי חתימה זו באה במקום חתימת "שומר עמו ישראל לעד" הנאמרת באמצע השבוע, ומי ששינה בטעות בשבת ואמר "שומר עמו ישראל לעד" יצא ידי חובתו ואינו צריך לחזור, כי בעצם זהו מטבע אחד של ברכה על כך שהקב"ה שומר עמו ישראל, אלא שהשמירה בשבת נראית אחרת מהשמירה שבימות החול.

הדברים מתבארים בתשובת הגאונים שביארו עפ"י משל לרועה השומר על עדרו בשדה, ותפקידו לקדם ברועים ובמקלות כל חיה שתנסה להתנכל לעדרו. זהו מצב בו הצאן במקום הפתוח לזאבים, ובמקום זה שומר הרועה על עדרו. אולם קורה לפעמים שעל העדר מתנפלת משלחת זאבים. במצב כזה, בו הזאבים כה מרובים ונוראים והעדר מועט וחלש, לא יועילו מקלות ורועים. העצה היחידה היא: ליטול את הכבשים ולהכניסם לתוך ביתו השמור של הרועה. שם אין זאבים כלל וכלל.

שבת קדש, מצד המזלות וההנהגה הטבעית של העולם, היא זמן קשה ומסוכן עד מאוד, זמן של דין, אלא שקדושת השבת שומרת עלינו והננו חוסים בצל כנפיו של הקב"ה, אבל כשנפגמת ח"ו קדושת השבת - מתוחה נגדנו ח"ו מידת הדין. לכן ביום זה צורת השמירה היא "הפורש סוכת שלום עלינו" - הקב"ה נוטל את הכלל-ישראל כביכול אליו.

שורש מצב זה של פריסת סוכת שלום על הכלל-ישראל הוא סוכות. הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים והראם נסים ונפלאות, אולם שיא ההתגלות היה המצב שבו כביכול "אמר הקב"ה מוטב יבוא החץ בי", ואלו ענני הכבוד. כאן נכנסו ישראל תחת חסותו המלאה של הקב"ה. יחס זה כולל הכל, כי מאחר ומצויים הם עם הקב"ה - מעמדם הרוחני ואף מצבם הגשמי מובטחים.

זהו ענין חג הסוכות. בסוכות אין מדובר רק על מתנה נוספת, או אפילו על ריבוי של מתנות, אלא על נתינה מושלמת הגורמת לכך שעם ישראל כולו נתון יחד עם הקב"ה. הסוכה היא זכר לענני הכבוד, עננים של רוממות, של גילוי שכינה. על ידם נוטל הקב"ה את הכלל-ישראל ומרומם אליו.

והנה מבואר בחז"ל שבסוכות באים ישראל לשמש לפני השי"ת ולמזוג לו כוס, ויש שהם מרוצים לפניו ומקבל את שמושם, ונשלמת בזה כפרת יוה"כ, ויש שהוא אומר להם: "איני חפץ במושכם".

מתי אין הקב"ה חפץ בשימושנו?

כתב רבינו יונה בשע"ת (שער ראשון אות מב) בעיקר החמש-עשרה מעיקרי התשובה: "ועוד יתפלל בעל התשובה אל השם למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא וכו', כי יתכן להיות העוון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזרה, ואין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם".

אם כן, ענינו של סוכות הוא שבו נעשים מרוצים לפני ה', כי העובד ועושה רצון ה' בשמחה הוא המרוצה להשי"ת, והשי"ת חפץ בשימוש, אבל העושה רצון ה' רק מתוך שבא לצאת ידי חובה - שכרו הרבה מאוד על פי פעלו, אבל עדיין לא חזר להיות "מרוצה".

לכן סוכות הוא "זמן שמחתנו" - שמחה יתירה ניתנה בו, כי ביום זה הושלמו כל התנאים שעל ידם אדם יכול וצריך לשמוח במתנה שקיבל: מצד אחד זוהי הנתינה המופלאה ביותר והבלתי מוגבלת כלל, וכמו כן מונח בו הקשר הגדול ביותר עם נותן המתנה - כלל-ישראל שמח עם הקב"ה והוא "מרוצה" מהם. זוהי, אפוא, שמחה מלאה הנובעת מתוך שיא השלמות, שיא הקירבה ושיא הרוממות, ויש בכך התקשרות עם השי"ת בקשר של קיימא מתוך שמחה שלמה.

ריצוי זה בא לידי ביטוי כאשר קורבתנו לקב"ה אינה רק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כראש השנה, או בשעת שביתתנו מחיי הגוף, כיוה"כ, אלא בשעה שהננו מרוממים את בתינו בהם אנו "אוכלים ושותים וישנים ומטיילים" למדרגה כזו שהננו נעשים ככלים לעבודת ה', וגם הם מתקיימים בתוך מקום בו "חל שם שמים".

מכח התרוממות זו בתחילת השנה הננו מגיעים ליום השמיני שבו "עצרת תהיה לכם" שתרגומו: "כנישין תהוון מן מטלליא לביתכון", ו"מעלים בקדש ואין מורידים", כי גם הבתים שעל מזוזות פתחם תלויה המזוזה המתחברת אל הפתח וממילא "נכתב" על מזוזות הבית יחוד ה', אהבתו ויראתו, ומכריזים בכך שזהו תוכן בתינו, ובזה תימשך שמחת החג לתוך חיי היומיום שלנו.

מודיע

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון

סוכה שאינה ראויה לשינה האם יוצאים בה יד"ח ישיבה ואכילה

בעהית"ש, מוצאי יו"ט ראשון דחג הסוכות ה'תשפ"ה

בדבר השאלה שהעלה חתני הרה"ג ר' שלמה יוסף טובול שליט"א בסעודת ליל יו"ט ראשון דסוכות השתא הכא, על השאלה שהתעוררה בעיה"ת בני ברק ת"ו, שבעקבות החפירות שנעשו כהכנה לרכבת התחתית במרכז הארץ, פשטה מכת עכברים וחולדות המתרוצצות בעיר ועדיין לא הצליחו להתגבר על הבעיה, להעביר רוח הטומאה להני עכברי רשיעי, שיצאו מן המערות וממחילות עפר, ויש פחד לישון בסוכות שע"ג הקרקע, ומעוררים שאלה אם הסוכה כשרה לאכילה במקום שאינה ראויה לשינה.

ואמר לי שהגריי זילברשטיין שליט"א הורה שהם פטורים מסוכה לגמרי גם מאכילה וישיבה. ושב ושאל לאחד מעוזריו של הגריי"ז והעוזר שאל פעם נוספת, ואישר שהגריי"ז נר"ו אמר לו, שאכן זו היא דעתו.

ובודאי שמקור תשובתו בדברי הרמ"א ז"ל (או"ח סימן תר"מ ס"ד) שכתב וז"ל, ואם עשאה מתחילה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שא"א לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתירא מליסטים או מגנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל אפילו בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה, שיוכל לעשות שם כל צרכיו. עכ"ל. ועל כן פסק הרב שליט"א, שבמצב זה שאינם יכולים לישון בסוכות שע"ג הקרקע, אין יוצאים בה גם באכילה, וע"כ פטר אותם לגמרי.

אלא שהמשנ"ב שם (ס"ק י"ח) כתב, או בשינה, פירוש במקום דליכא צינה, והצער הוא מחמת הרוח וכיוצ"ב, דאילו במקומות הקרים יוצא י"ח באכילה אע"פ דלא יוכל לישון שם, דא"א בענין אחר, וממילא מיקרי שם כעין תדורו. וגם מיקרי ראוי לשינה אם היה לו כרים וכסתות כראוי. עכ"ל.

נמצא דבמקומות הקרים שאין אפשרות לישון שם כלל בסוכה, אם אפשר לאכול בה יוצא י"ח באכילה משני טעמים, אחת שא"א בענין אחר, וע"כ מיקרי כעין תדורו אפילו שלא יוכל לישון שם. ועוד טעם, דיש אפשרות לישון שם ע"י כרים וכסתות כראוי. ואע"פ שנראה כמו שהתירוצים סותרים זא"ז, שבראשון כתב דנחשב כעין תדורו משום שאין אפשרות לישון שם כלל במקום ההוא. ובשני כתב, שמיקרי כעין תדורו, משום שיכול לישון ע"י כרים וכסתות כראוי.

וצ"ל שהטעם שלא יוצא י"ח גם באכילה, כיון שא"א לישון שם, הוא משום שהקים סוכתו במקום כזה שאין אפשרות לקיים בה כל הדברים שעושים בדירה, ע"כ לא יוצא י"ח גם בדברים שכן יכול לקיימם שם. ואכן כ"נ מלשון הרמ"א ז"ל שכתב, ואם עשאה במקום שמצטער באכילה או וכו', או שא"א לעשות אחד מהם משום שמתירא מפני ליסטים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל גם בדברים שלא מצטער בהם. נראה מלשונו שהטעם משום שעשאה במקום כזה שמצטער באכילה וכו', כלומר שהיה לו לחשוב ע"ז ולעשותה במקום שיכול לקיים כל אותם דברים. וע"כ כתב המשנ"ב שזה מדובר במצטער מחמת הרוח, באופן שהיה יכול לעשותה במקום שהרוח לא שולטת שם. אבל במקומות הקרים שכל מקומותיהם שוים, וא"א לו לעשותה בשום מקום אחר, בזה יוצאים י"ח באכילה אע"פ שלא יכול לישון בה, שבכה"ג החיסרון הוא לא בסוכה ולא במקום שבו הקים אותה, אלא זו בעיה שאין להם שליטה עליה. ועוד טעם (מהמג"א בשם הרמ"א) שאפשר לישון בה ע"י כרים וכסתות, ר"ל שע"ז נקראת סוכה ראויה.

והנה בעיית העכברים היא בכל המקום ההוא ומגיעים לכל מקום, ואפשר שבכהאי גוונא שהחיסרון הוא לא בסוכה, או במקום שבחר להעמידה, זה דומה למקומות הקרים וחשיבא כעין תדורו אע"פ שמפחד לישון שם. וגם הטעם השני שייך בזה, שהרי אם יבנה בלוחות חזקות וישקיע את החלק התחתון באדמה ויהדק או ישים מעט מלט וטיט, לא יכולים ליכנס ומיקרי כעין תדורו.

ועוד שיש לצרף לזה דברי החכם צבי (סי' צ"ד) שחלק ע"ד הרמ"א ז"ל, וכמ"ש במשנה ברורה (שם סק"ב) וז"ל: ויש מהאחרונים שחולקין על זה, ודעתם דהגם שלכתחילה בודאי אין לעשות סוכה כזו שאין יכול לקיים בה כל הדברים כדין, מ"מ בדיעבד יוצא בה י"ח אכילה כיון שלאכילה אין מצטער. עכ"ל. ובשעה"צ שם (אות כ"ה) כתב שכ"כ בשע"ת בשם חכ"צ, וכן הסכים בנו במור וקציעה, וכן הסכים בתשובות משיבת נפש. ע"ש.

ומשמע שהמשנ"ב מסכים להח"צ, או לכל הפחות שיש לצרף דעתו להקל. ובאמת כן מפורש בביאור"ל שם ד"ה ומתירא מליסטים, שהרמ"א כתב שלא יוצא באותה סוכה כלל וכנ"ל. וביאור"ל כתב שגם המג"א כתב כן בשם הלבוש, אך כתב שמדברי היד אפרים נראה שהמג"א בעצמו מקל בזה בעושה סוכה ברחובות ומפחד לישון בה, ודלא כהלבוש. והוסיף הביאור"ל בזה"ל: ונוכל לצרף בזה דעת החכ"צ שמקל בעיקר הדין של הרמ"א, כמו שהעתקתי במשנ"ב, וע"כ נראה דהמקל בזה יש לו על מי לסמוך, ומ"מ אם יוכל לעשות הסוכה במקום אחר בודאי טוב יותר. עכ"ל.

וגם בנ"ד יש מקום להקל שאעפ"י שהם פטורים מהשינה שם מפני הצער, אבל הם רשאים לאכול וללמוד שם, בצירוף דעת החכ"צ וסיעתו.

וראיתי שכן כתב רב אחאי גאון עצור הנאמ"ן (שליט"א) [זצ"ל] בהערות איש מצליח על המשנ"ב, שהוסיף ע"ד הביאור"ל שם, שיכול גם לברך, דומיא דמקומות הקרים שכתב המשנ"ב (סקי"ח). ששני הטעמים שכתב המשנ"ב שם שייכים גם גבי גנבים, כגון עיר שמלאה ערבים או רוסים גוים שמשתוללים, וגם מיקרי ראוי לשינה אם היה מעמיד שומרים מזוינים על הסוכה, ומ"מ אם יכול לעשות הסוכה על הגג וכו', אין הכי נמי שאינו יוצא בסוכה שיש בה פחד גנבים. עכ"ל. וה"נ אם יכול לעשותה במקום שיוכל גם לישון בודאי ופשיטא דעדיף, ובפרט שע"ז גם יקיים מצות שינה בסוכה.

וראיתי באיש מצליח על שעה"צ שם (אות כ"ה) שהביאו דברי הגר"מ לוי זצ"ל, בשו"ת תפלה למשה שהביא להקת פוסקים הסוברים שסוכה שאינה ראויה לכל צרכי דירת עראי אינו יוצא בה י"ח גם בדברים הראויה להם. והנה בתפלה למשה ח"ב (סימן ט"ל אות ג') כתב שהרא"ם בספר יראים השלם (סי' תכ"א) כתב, ואמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, פירוש, שיש לו צער בסוכה, ובצאתו ינצל. וטעמא דכעין דירה בעינן, ואין דרך אדם לעמוד בדירתו בצער וכו', ודוקא שעשה סוכתו מתחילה במקום שראוי לאכול ולשתות ולישון בה ונולד לו צער אח"כ, אבל עשאה מתחילה במקום הראוי להצטער באכילה או בשתיה או בשינה, כגון שירא בה מגנבים, לא מבעיא דלא מפטר בהכי, אלא אפי"י יש סכנה וצער בשינה, ובאכילה אין צער לא יצא י"ח. דהא כעין תדורו בעינן, והאי לא הוי כעין תדורו כיון שאין יכול לעשות בה כל צרכיו אכילה ושתיה ושינה בלא צער. ומתחילה לא הוי סוכה כיון דלצער קיימי. עכ"ל. והובא להלכה במרדכי (פ"ב דסוכה סי' תש"ם) ובהג"א שם (פ"ו מהלכות סוכה אות א'), ובשבה"ל (סי' שמ"ח), ובספר תניא רבתי (סי' פ"א). וכיו"ב כתב הרמב"ן במלחמות (סוכה ד', וכ"ד הרב עובדיה מברטנורא (סוכה פ"ב מ"ד). וכן מתבאר במהרי"ל (הל' סוכה ד"ב ע"א), וז"ל: ויעשה סוכתו במקום שיכול להיות תדיר שם, הן לאכול הן ללון שם, כגון שלא במקום טינופת וסירחון או במקום סכנת ליסטים וגנבים, דאז אפילו יד"ח אכילת סוכה לא יצא אחר דאין יכול ללון שם, וכן פסק הרא"ם. עכ"ל. וגם בתרוה"ד פסק כהרא"ם. וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' תר"מ ס"ד) שאם עשה הסוכה מתחילה במקום וכו', והוסיף בתפלה למשה שם, וא"כ בנ"ד אין לפוטרו כשעושה לכתחילה סוכה קטנה באופן שאינו יכול להניחו בתוכה מטתו ושולחנו ביחד, ואדרבה אם עשה כן ונמצא שאינה ראויה לשינה בלא צער,

סוכה שאינה ראויה לשינה האם יוצאים בה יד"ח ישיבה ואכילה + מאמרים הלכתיים

הו"ל סוכה שאינה ראויה לשינה ואינו יוצא יד"ח גם באכילה ושאר דברים שאין לו צער בהם. וע"ש מה שכתב לחלק בזה.

ובאות ד' שם הביא המאירי ורבנו מנחם ועוד, לבאר על מה סמכו להקל בשינה בסוכה, ומבואר שגם כשאינה ראויה לשינה מפני הצינה או הגנבים וא"א לקיים בה מצות שינה, אפ"ה כשרה ויוצא בה י"ח באכילה, וע"ש שהביא כן מהמרדכי עצמו (פ"ב דסוכה סי' תשמ"א) שפסק כהנ"ל, וזה סותר לכאורה למה שפסק (בסימן תש"ס) כהיראים.

וכן הקשו הט"ז והמג"א על הרמ"א שמסכים להיראים הנז', ובסי' תרל"ט (סק"ח) כתב שהטעם שמקילים בשינה משום דמצות סוכה איש וביתו, ובזה"ז שאין לכל אחד סוכה מיוחדת לו אלא רבים אוכלים וכו'. וקשה דבסימן תר"מ פסק שאם לא ראויה לשינה, לא יוצא בה יד"ח גם באכילה. וכן הקשה הט"ז שם (סק"ט), וע"ש שנו"ב בזה.

ולפי מה שפירשתי בכונת המשנה ברורה שם (ס"ק י"ח) דהטעם שלא יוצא י"ח גם באכילה אפי' שבאכילה אין לו צער, משום שהוא עשה הסוכה במקום שלא ראוי לשינה כשהיה יכול לעשותה במקום שלא יהיה לו צער, ובזה יובן החילוק בין מצטער מחמת הרוח, לבין מצטער מחמת מקומות הקרים, אשר שם הקור שולט בכל מקום, ואין בידו לעשות הסוכה במקום שאין בו צער הקור. וכנ"ל.

ולפי זה מובנים דברי הראשונים וגם דברי הרמ"א ז"ל ולא סתרי מילייהו אהדרי, אלא שבמקום שהיה יכול לעשות סוכתו באופן שלא יהיה בה צער בכל צרכי דירת עראי, ועשאה במקום שמצטער באחת מהן, כגון בשינה, אז גם לאכילה לא יוצא בה י"ח. אבל כשהדבר לא בידו כלל, כגון מ"ש דצריך איש וביתו ובמציאות זה לא היה אפשרי אלא היו מתקבצים הרבה בסוכה אחת, ושם לא שייך להיות איש וביתו, ואין אפשרות אחרת, בזה אין חיסרון של כעין תדורו.

ושו"ר שהמחבר זצ"ל ג"כ כתב כן להלן באות ה' יע"ש. וכאמור הן הם דברי המשנ"ב. וכן נשאר במסקנתו. וגם למה שהביא כל הפוסקים הנ"ל, סו"ס מכלל פלוגתא לא נפיק האי דינא ואפשר לצרף סברת החולקים שהם חכם צבי וסיעת מרחמוהי. וכאמור יש סיוע מדברי הגאון הנאמ"ן (שליט"א) [זצ"ל] וכנ"ל.

וע"כ מי שיכול לעשות סוכתו במקום גבוה או בכל אופן שלא יהיה צער של הני עכברי רשיעי, טוב והגון הוא גם כדי לצאת ידי חובת כל הדעות הנזכרים, ועוד שיקיים מצות שינה בסוכה שהיא חמורה מן האוכל, שהרי התירו אכילת עראי חוץ לסוכה, ואסרו שינת עראי חוץ לסוכה. ואם אין אפשרות אחרת, יאכלו ויברכו בסוכה וכל מה שאפשר ישבו בה, מלבד השינה שלא תהיה שינה של צער ח"ו, שפטורים בה. אך אין זה פוסל הסוכה לענין אכילה ושתיה, וכמבואר לעיל. וה' יאיר עינינו בתורתו ולא נבוש ולא ניכלם לעולם ועד.

*

ובהיותי בזה הראני חתני כבני הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א שסבו גאון עוזנו דיבר בזה בחזון עובדיה סוכות (עמוד קצ"ו) באמצע אות ב' שם כתב ז"ל, וכן הדר בסביבה כזו, שחושש שאם יעשה סוכתו קבע באכילה ושינה, יפרצו גנבים לביתו פטור מן הסוכה. וע"ש בהערות (אות ד') שכתב שכן מוכח מדברי הרמ"א ז"ל בהגה (ס"ת תר"מ ס"ד) דהיכא דמתיירא מגנבים או ליסטים פטור מלישון בסוכה, ואף שכתב הרמ"א שם שהעושה סוכתו במקום שמצטער בשינה או באכילה מחמת שמתירא מפני ליסטים או גנבים, אינו יוצא י"ח באותה סוכה כלל אפילו בדברים שאינו מצטער בהם, משום דלא הוי כעין דירה. ועפ"ז כתב הלבוש שיש למחות באותם שעושים סוכה ברחובות העיר, שמפחד לישון בה מפני מורא הליסטים שיזיקוהו. אולם בביאורו"ל שם כתב בשם יד אפרים בדעת המג"א להקל בזה דלא כהלבוש. וצריך דעת החכ"צ וסיעתו שמקל בעיקר הדין של הרמ"א, וע"כ המיקל יש לו על מי

שיסמוך. ומ"מ מי שאפשר לו לעשות הסוכה במקום בטוח ודאי טוב יותר. ועיין במשנה הלכות ח"ו (ס' קט"ו דף ס"ו ע"ד).

עוד חזר וכתב שם דברי הרמ"א ז"ל בהגה הנז', והוא מהמרדכי (פרק הישן סימן תש"מ בשם הר"א ממיץ בספר יראים), והחכ"צ (ס' צ"ד) חלק על זה. וכתב שבזה נחלקו רבי ורבנן (בסוכה ג' ע"א) אי בעינן ד"א על ד"א או די בז' טפחים, שלרבי בעינן ד"א שתהיה ראויה גם לאכילה וגם לשינה, ולרבנן די שתהיה ראויה לאכילה, וע"כ די בז' טפחים.

ובשו"ת מים רבים (ת"ח ס' ג"ן) דחה דברי הח"צ ומקיים דברי המרדכי. וגם בשו"ת שמן רוקח תליתאה (ס' כ"ד) כתב לדחות קושית החכ"צ ע"ש. ובשו"מ רביעאה ח"א (ס' כ"ט). ובשו"ת אבני נזר ג"כ השיג על חכ"צ שלא זכר שר דברי הרמב"ן פ"ק לסוכה. שכתב כדעת המרדכי, ושכן משמע מרש"י בסוכה (י' ע"א), וגם בחזו"א (ס' ק"ן סוף אות ג') כתב שמהרי"ף משמע כהמרדכי ודלא כהח"צ. ועיין בשו"ת ארץ צבי פרומר (ס' צ"ח), ע"ש.

עו"כ מרן הראש"ל זללה"ה בחזו"ע שם, דהמשנ"ב בשעה"צ (אות מ"א) הזכיר מה שאמרו בסוכה (כ"ו). רבא שרי לרב אשי למיגנא חוץ לסוכה משום סירחא דגרישתא (ופירש"י שהיו טחין קרקע הסוכה בקרקע לבנה) והר"ן כתב, שריחא לא היה מאוס לכל, שא"כ הסוכה פסולה אלא הוא היה מצטער מזה. והוכיח מהר"ן דבכה"ג שמצטער ופטור מהשינה, ועם כל זה יוצא י"ח באכילה, שכיון שהעולם לא מצטערים לישון שם גם זה שמצטער ופטור משינה יוצא י"ח באכילה, ודלא כנהר שלום (ס"ב) שכתב דאפי' שסתם בני אדם לא מצטערים, מ"מ הסוכה פסולה גם לדידה. ע"ש. וכיוצ"ב כתב בשו"ת בית שערים חא"ח (סימן של"ו). [מיהו י"ל דרק בכה"ג שהעולם לא מצטערים בזה גם בשינה, הוא דכשר לאכילה גם לזה שמצטער בה בשינה, אבל כשלו"ע יש צער בשינה, פסולה גם לאכילה וכמ"ש הרמ"א עפ"י המרדכי וסיעתיה].

עו"כ שבשו"ת הר הכרמל (ס' ט"ו ד"ב סוף ע"ד) כתב שלפי מ"ש הרמב"ן והרשב"א שהטעם שחולה פטור מהסוכה וכן מצטער, משום שנאמר כל האורח בישראל ישבו בסוכות, שיהא שקט ורענן בסוכה כאורח רענן, לפי"ז אם היה כאורח רענן גבי אכילה ושתיה ולא לשינה, או להיפך, חייב במה שהוא כאורח רענן. ופטור, במה שאינו כאורח רענן. וע"כ אם הסוכה לכ"ע לא ראויה לשום אחד מהענינים, ולזה היושב היא ראויה, בתר ידידה אזלינן וחייב.

עוד הביא מ"ש הט"ז (ס' תרל"ט סק"ט) על מ"ש הרמ"א להקל בשינה בסוכה, משום שמצותה איש וביתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שאינו יכול להיות שם עם ביתו משום שאין לו סוכה מיוחדת, פטור משינה. והקשה הט"ז שלפי מ"ש הרמ"א בסימן תר"מ, א"כ בסוכה זו לא יוצא גם באכילה, וע"ש במג"א שגם הוא הקשה כן. ובשו"ת משיבת נפש תנינא (תו"ד ס"ס כ') הביא להח"צ שחלק על הרמ"א וכתב שמסתברא כוותיה. וכדמשמע בגמרא דרב שרי לרב אחא למיגני בכילה משום בקי, ורבא שרי לרב אחא בר אדא למגני בר ממטלתא משום סירחא דגרישתא, אע"ג דמשמע דבאכילה היו חייבים בסוכה. ואם איתא נימא כיון שלא ראויה לשינה אינו יוצא בה גם באכילה, ואיך בירך לישב בסוכה. ומרן כתב עליו, ולא זכר שר מדברי הר"ן הנ"ל. וכן מוכח עוד משיעור סוכה ע"ש. גם השע"ת (ר"ס תרל"ט) הוכיח כדברי החכ"צ מדברי רב האי גאון הנז"ל (אות א'), וכ"כ השו"מ רביעאה (ח"א ס' כ"ט דכ"א ע"ב) ושם בתנינא (ח"ג ס' ל"ו) ובשער הציון (אות כ"ה) כתב שיש כמה אחרונים שחולקים על הרמ"א ומהם החכ"צ ומשיבת נפש. ובשו"ת זרע אמת ח"א (סימן צ"א) האריך הרחיב ע"ד הרמ"א בזה, והעלה שברור כשמש שאין לפקפק על מי שנוהג שלא לישון בסוכה מפני הצינה או משום שא"י לישון עם אשתו ולומר שלפי הר"א ממיץ והמרדכי אפי' ידי אכילה לא יצא, דהא ליתא. אלא גם לדבריהם כל שראויה הסוכה לכל עניני דירה לקצת בני אדם, לא בטל ממנה שם סוכה, ושפיר

סוכה שאינה ראויה לשינה האם יוצאים בה יד"ח ישיבה ואכילה + מאמרים הלכתיים

יוצא בה יד"ח אכילה בסוכה, אפילו מי שאינה ראויה לו לשינה, ואפי' לדברי המרדכי ע"ש. עכ"ל מרן שם בחזו"ע.

והנה מדברי מרן זללה"ה בחזו"ע נראה דלא פסק הדין לגמרי ואע"ג שהביא חכ"צ והחוננים על שיטתו באחרונה, מ"מ בסוף דבריו הביא תשובת זרע אמת הנ"ל, שכתב שגם להמרדכי וסיעתו שזה מקור פסק הרמ"א (בסימן תר"מ ס"ד), כל שראויה הסוכה לכל עניני דירה לקצת בני"א לא בטל שם סוכה ממנה, ויוצא בה שפיר י"ח אכילה אפי' מי שאינה ראויה לו לשינה, ואפילו לדעת המרדכי. עכ"ל. ומשמע דרק בכה"ג שרק לזה האוכל בסוכה זו, לא ראויה לו לשינה אבל לאחרים ראויה גם לאכילה וגם לשינה, בזה הוא דמכריע הזרע אמת, שגם להמרדכי יוצא בה י"ח אכילה, אבל אם גם לאחרים אינה ראויה לשינה, מודה שלהמרדכי וסיעתיה שגם באכילה אינו יוצא בה י"ח וכפשוטו לשון הרמ"א שם. ובאמת כן כתבתי לעיל בדברי הר"ן שכתב על רבא שהתיר לישון חוץ לסוכה משום סירחא דגרגישתא, דפי' הר"ן שמייירי שרק לו היה צער בשינה אבל העולם לא מצטער לישון שם. עיין לעיל. ובאמת גם מרן שם בחזו"ע כתב ע"ד משיבת נפש שהוכיח מההיא דרבא כהח"צ, העיר עליו שלא זכר שר דברי הר"ן הנ"ל עכ"ל. ונראה שזה עיקר בדעת מרן חזו"ע זללה"ה.

ועכ"פ גם לדעת הרמ"א ז"ל שפסק כהמרדכי בשם הר"א ממיץ ז"ל, כתבתי לעיל שגם הם מודים שכאשר הצער בשינה הוא בכל המקום ההוא כגון בארצות הקרות, והקור שולט בכל אתר שם, ואין מקום שיכול להסתתר מפני הקור ולבנות סוכתו שם, בכה"ג אין בזה חיסרון של כעין תדורו, ויוצאים י"ח באכילה בסוכה ההיא. ורק כשיש צער במקום מסויים שמפריע לישון כגון רוח או ריח רע, באופן שיכל לעשות הסוכה במקום שאין בו הריח ההוא או שיש מקום שהרוח לא שולטת בו, והוא בחר להקים סוכתו במקום שלא יוכל לישון בה, בזה הוא שאמרו שבסוכה זו לא יוצא י"ח גם באכילה. ובנידון העכברים שהיא מכת כל העיר, באמת אין חיוב לישון בסוכה, אך יכולים לקיים מצות אכילה וגם לברך לישב בסוכה.

ועוד שאפשר לצרף סברת החכם צבי וסיעתיה שהם חולקים על הרמ"א, וכמו שכן עשה בביתאור הלכה שצירף סברתם וכנ"ל.

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש 'המכון למצוות התלויות בארץ'

בדין נקודות שחורות על פיטם האתרוג ואם יש לחוש לחידושו של כף החיים אודות הפיטם הבשרני

ערב יום הכיפורים תשפ"ה

אל מעלת ידידינו הדגול

הרה"ג רבי יגאל קריספל שליט"א

רב שכונה בעיר נתניה יע"א

השלום והברכה!

במה ששאל ממני כת"ר שליט"א אודות השמועה שיש שהתירו נקודות שחורות הנמצאות לרוב בפטימים של האתרוגים המרוקאים, ושאל ממני הסברא של שמועה זו, ואם יש לה מקור הלכתי.

ובכן אשיב לכבודו בקצרה כיון שנוגע לכם הלכה למעשה. ונחלק הדין לכמה חלקים.

א. דין נקודה שחורה

שנינו בגמרא בסוכה (דף לו ע"א) אתרוג תפוח וכו', כושי, לבן ומנומר פסול. ומבאר הרא"ש (פ"ג אות כב) שכושי ולבן אם הם במקום אחד, ברובו של אתרוג כמו חזית. ואם הוא בשנים או שלושה מקומות היינו מנומר. וכדבריו אלו כן פסק מרן השו"ע להלכה (סי' תרמח סעי' טז). וגדר רובו או שנים או שלשה מקומות, נתבאר דינם בדין חזית בסעי' ט-י ובנו"כ שם, יעו"ש. ובאם נמצא על החוטם כבר כתב מרן השו"ע (סעי' ט) שעל חוטמו אפילו כלשהו פסול. והטעם כתבו הפוסקים והביא לשונם במשנ"ב (ס"ק לט) שהיינו משום שמקום זה נראה לעיניים יותר משאר מקומות שבאותו שיפוע נותן אדם עיניו.

והיכן הוא מקום החוטם, כידוע נחלקו בזה הראשונים וכמבואר בבית יוסף, וראה בביה"ל (ד"ה ממקום שמתחיל להתקצר) שפירש הדעות השונות בזה, ואין כאן המקום להאריך בזה, ולמעשה כתב מרן השו"ע (סעי' יב) 'ממקום שמתחיל לשפץ עד הפטמא' ולכאורה הוא דעת הרי"ף ורבינו חננאל, אולם כבר כתבו הפוסקים וכן מוכח בב"י גופיה, שאינו מפקיע מדעת הרמב"ם שגם דדו חשיב חוטם [ראה ערוה"ש סי' תרמח סו"ס לג], ולפי"ז כותב הביה"ל (בד"ה ממקום שמתחיל לשפץ) שלדעת השו"ע הוא ממקום שמתחיל לשפץ עד הפיטמא והפיטמא בכלל, יעו"ש.

ומכל האמור, לכאורה כאשר יש נקודה שחורה הנמצאת על הפיטם יש לאסור כדין השו"ע ששינוי מראה הנמצא על החוטם והדר בכללו, יהיה פסול גם בכל שהוא.

אולם יש לדעת דכל זה איירי כשהנקודה השחורה ניכרת לעין ממש, וכדברי המב"ט המפורסמים (ח"ג סי' מט, הו"ד בנו"כ כאן על השו"ע ובמשנ"ב ס"ק מו) שאיסור כלשהו היינו כשנראה לכל אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו, וצריך להתבונן, אין זה כל שהוא שפוסל. וז"ל רבינו המב"ט שם: 'אבל באתרוגים שלנו שרוב אלו שאנו קוראים חזית אינם נראים לעין מחמת דקותם וצריך להסתכל בהם הרבה כדי שיהיה נרגש בראיה, שאדם אחד רואה אתרוג כולו הדר בלי שום רושם ואדם אחר שיש לו ראייה זכה יותר רואהו, אינו נקרא זה כל שהוא, והדר נקרא למי שהוא בידו, כי מראית עיניו עד ידו אינו נראה אלא כשמתכל בו הרבה, וכל שכן אחרים שרואים אותו אפילו הם אצלו

בדין נקודות שחורות על פיטם האתרוג • מאמרים הלכתיים

שאינם מרגישים בו כי אם בהסתכלות טוב ונקרא הדר. ובמה שכתבתי 'מצאו אתרוגים הרבה כשרים לכתחילה'. ובשעה"צ (ס"ק מט) הביא מהפמ"ג דכיון שהטעם שהחמירו בחוטמו מפני ששם אדם רואה יותר מבשאר מקומות, אם כן כאשר צריך עיון והסתכלות ומרחוק אינו נראה, אף בחוטמו אינו פוסל, עי"ש.

ומדברי המבי"ט למדנו שראיה היא רגילה, וכדרך שיש רגילות לאחוז דברים ולהסתכל שזה ממרחק היד עד מראית העין ובלי לקרב ידו להסתכל ולהתבונן מקרוב [ויותר מזה כתבו הפוסקים שכל זה הגם שלאחר שהוא נראה בהתבוננות וכבר יודעים את מקומו, שוב מזהים בקלות יותר, עדיין זה נחשב כאינו ניכר, וראה כדוגמת הדברים בחוט שני (סוכות ע"מ רפג) ועוד באחרוני דורינו]. וכעין זה כתב בערוך השולחן (ס"י תרמח סע' לד), 'כשם שחזו"ת פוסל מחוטמו ולמעלה כמו כן כל שינוי מראה אם הוא מחוטמו ולמעלה אפילו בכל שהוא פסול ודווקא שינוי מראה הפוסל באתרוג והיינו שחור או לבן וגם זה כשנראה להדיא לרוב בני אדם [מג"א סק"ח] אבל נקודה בעלמא לית לן בה אפילו ממראות הפסולות'.

והנה בדברי המבי"ט הנז', חילק בתוך דבריו בין סוגי המראות השונים, וכתב: 'וכן באתרוגים שלנו שהוא מצוי לגדול בהם נקודות קטנות כל שהן, אינן גרב, שמה שהוא כעין גרב הוא שמעצמות האתרוג הוא נולד אותה הנקודה כמו תפוח או סרוח או מנומר או ירוק, וזה שאנחנו קוראים חזו"ת אינו מריעותא של האתרוג אלא מן הקוצים ברקנים שבאילן האתרוג שעוקצין בו, ובאותה העקיצה כשהוא גדל באילן משתנה מקום העקיצה ונעשה מקומה כמו אדום וקורין אותו חזו"ת ואינו אלא מצד העקיצה לא מצד ריעותא שבאתרוג שנקרא חזו"ת כמו גרב'. עכ"ל המבי"ט. הובאו דבריו להלכה במ"ב (ס"ק מט) ובכ"ח (אות פח) ובחזו"ע (עמוד רסא).

והנה בפשטות משמע מדברי המבי"ט שאף שאכן יש לפנינו שינוי במראה האתרוג עצמו, מ"מ כיון שלא נעשה השינוי מחמת לקות וריעותא בעצמותו של האתרוג, אלא מחמת פציעה חיצונית אין בזה משום שינוי מראה.

אבל כמה מגדולי דורינו הביאו את שיטת המבי"ט רק לעניין שינוי מראה שאינו בגוף האתרוג אלא הוא דבר חיצוני הדבוק בו, כמו נקודות שחורות הנעשות מכח ריסוס שנדבק לאתרוג וכיו"ב. אבל אם השתנה מראה האתרוג עצמו אף שהסיבה היא מחמת דבר אחר יהיה בזה דין דשינוי מראה. ראה מה שכתב מרן הגרש"ז א"ב בס' הליכות שלמה (עמוד קצג, דבר הלכה אות לו): 'ודע דמראה שחור שאמר שדינו כדין חזו"ת אין אלו הנקודות השחורות המצויות כיום אלא היינו שחלק מבשר האתרוג גופי' שחור הוא ועיפוש הפרי הוא'. וכן ראה בחוט שני (סוכות, עמוד רפג): 'הריסוס שמרססין על האתרוגים ויש שם נקודות שחורות, אין בזה חשש חסר, דאף אם נימא ששורף מעט מן האתרוג אינו יותר מקליפה העליונה, אלא שיכול להיות שע"י הריסוס מקבל שינוי מראה עצם האתרוג'. ומבואר בדבריו ששינוי מראה חיצוני אינו נחשב שינוי מראה, ואילו שינוי מראה פנימי הגם שנעשה מכוח דבר חיצוני כן נחשב לשינוי מראה.

ועל מנת שנכיר יותר את מקור הנקודות השחורות, אתאר זאת לפחות לפי הידוע לנו, מפי ספרים, ומפי החקלאים ואנשי המקצוע את אופני היווצרותם:

א. יש נקודות מעצם בשר האתרוג. ב. יש הבאים מפיה הנדבק על האתרוג. ג. יש שהם כתוצאה מהריסוס שנדבק לאתרוג נעשה נקודה שחורה. ד. פעמים שהריסוס פגע באבק שעל האתרוג וזה יוצר תגובה כימית ואז נגרמת צריבה לאתרוג וזה נהיה נקודה שחורה. ה. עקב לחות ורטיבות נוצרת פטריה שחורה היכולה להוציא גם תפטירים בצורת קוים בהירים. ו. תולעת שהיתה על האתרוג יכולה לבנות כמין בית לבן הגורם לנקודה שחורה או חום כהה. ז. הפרשות של חרקים. ח. יציאת מיץ האתרוג הגורם לצריבה ולשינוי מראה האתרוג לשחור או לחום כהה.

ובאמת המנהג היותר נפוץ בבתי ההוראה כיום שגם בנקודות שחורות אף אם הן חיצוניות לגמרי, מ"מ כיון שאינן יורדות, אין מכשירים את האתרוג, מאחר שיש לחשוש שמא גם תחת הנקודה החיצונית נשתנה גוף האתרוג עצמו וגם שיש לחשוש לטעות באבחנה.

ב. חידושו של הכה"ח לחלק בין סוגי הפיטם

כאמור, למעשה מנהג בתי הוראה לאסור כל מראה שחור שניכר בבירור לעין, ולא נטו להקל אלא בשחור שבוודאות יורד בניקוי, וברירא לן שהוא חיצוני, ובלא"ה לא נהגו להקל. נבוא כעת אל העין לבדוק אם במראות שחורות שניכרות ונמצאות על הפיטם דין אחר יש להם. ונקדים ונאמר שעל פיטם מצאנו סעיפים מיוחדים שכתב מרן השולחן ערוך (סי' תרמח סעיפים ז, ט, יב) יעו"ש.

והנה ידוע ומפורסם חידושו של הרב כף החיים (סי' תרמח ס"ק מו) שאחר שהביא את דברי המ"א שהפיטם הוא העץ שעל ראש האתרוג והשושנתא עליו, כתב ע"ז הכה"ח וז"ל: וזהו מדברים על מיני אתרוגים הנמצאים במקומם, אבל במקומנו ארץ צבי יש בראש האתרוג בולט כמין דד קטן מגוף האתרוג ועליו דבוק כמין פרח שושן יבש וקורין אותו פטמא ואפשר שזהו כוונת לשון השו"ע. ועוד הביא הכה"ח (ס"ק מח) דברי המ"א שהכשיר בניטל מקצת הפיטם, ודברי המאמר מרדכי שכתב ע"ז, בזה לבי מגמגם וחוכך אני להחמיר, די"ל דדנין הדד כאלו הוא מגוף האתרוג וכל שנחסר קצת ממנו פסול, אך אם יש ספק וכיוצא באם נחסר קצת ממנו שהרוב וכמעט כולו עומד לפנינו יש להקל יעו"ש. ולבסוף הסיק הכף החיים, 'וכל זה במקומות שהדד הוא כמין עץ אבל בארץ הצבי שהדד הוא מן האתרוג בעצמו, נבחסר כל שהוא פסול לכו"ע, משום דהו"ל חסר'. עכ"ד. והיינו שכל מה שנזכר בדברי הפוסקים הוא על הפיטם היעצי שאינו מגוף האתרוג, אבל הפיטם המצוי בארץ ישראל הוא 'בשרני' והוא ודאי חלק בלתי נפרד מגוף האתרוג. והסכים לחידושו מרן הגרש"א כמובא בספר הליכות שלמה (פ"י אות יט) בשם כתבי התלמידים.

אכן לענ"ד קשה מאד לקבל דבריו להלכה, וכבר כתבתי בתשובה אחרת למעלת ידידי הג"ר ראובן נקר שליט"א לתמוה על סברא זו מכמה פנים:

א. מן המציאות, שאין בנמצא פיטם כזה אלא אחד לרבבה. וכי על זה נאמרו כל ההלכות. ועוד שלא מסתבר כלל שהיה איזה שינוי במציאות, לאחר שאנו רואים בעינינו את האתרוגים שאינם מורכבים מאותם שטחים במרוקו, ומאותם שטחים באיטליה וללא כל שינוי. זאת ועוד שהזקנים מעידים לפנינו שאלו האתרוגים שהם מכירים גם לפני עשרות רבות בשנים, והשטחים הם מאותן מקומות, ומעולם לא ראו סוג של פיטם אחר, וכל האמור בשו"ע בדיני פיטם כך היו נוהגים ומורים בארצותיהם, אם כן מהיכן תבוא החלוקה כפי שכתב כה"ח? בשלמא במקומו אכן האתרוגים בעירק הם מהזנים התימנים, שהם ללא פיטם, כמו אז גם היום, אלא אחד לאלף שיש בו הפיטם העצי, אולם בשאר מקומות בעולם מה שיש היום הוא מה שהיה מעולם, ומהיכן הוציא את חידושו? והרי מרן השו"ע ושלפניו ולאחריה, היו במקום שיש פיטם והוא מה שאנו מכירים וזה מה שהם הכירו. וזאת ראה בכל התיאורים שתיארו הקדמונים בספריהם ושבחו את אתרוגי מרוקו ואיטליה ביופיים והזכרו את הפיטמא כמה נאה היא, ובוודאי שאין כוונתם לפיטם העצי.

וראה עוד, בספר עיקרי הד"ט (או"ח סי' לג אות ג, מהגאון רבי דניאל טירני לפני יותר ממאתים וחמישים שנה) מה שכתב בבואו לתאר את יופי האתרוג, 'נחמדים למראה ובפיטמא שבראשם נאים ומהודרים'. ובוודאי שאין הכוונה על העץ היבש שתקוע שם. וכן בהמשך שם 'עוד יש לחוש הרבה בעכו"ם המביאים אותם, שלפעמים באים בערמה ומרמים ומביאים אתרוגים בלי השושנה של הפיטמת רק ברושם הפיטמת דווקא, ואומרים שהם דרך גדילתם, ואין הדבר כן אלא נפלה מהם השושנה ומחטטין סביב בסכין קטן וכו'. עכ"ד. הרי שכתב כל דיני הפיטם על הפיטמים הנאים ולא חש לומר שדינם כדין אתרוג ממש ובכל גוונא יהיה דינו כחסר. ועוד דוגמאות כאלו מצויות לרוב אצל רבני אותה תקופה לפנינו ולאחריהם.

בדין נקודות שחורות על פיטם האתרוג • מאמרים הלכתיים

ב. עוד, מצאנו שנחלקו הפוסקים בדין חזוית על הפיטם, או נקודה שחורה שם, ראה בחיים וברכה באות פ [פיטם] בס"ק רנט ואילך, מה שהביא שם בין הדברים משמו של המהרש"ם ומשמו של רבי חיים מבריסק, ואין אחד שהזכיר שבזמנינו שהפיטם הוא בשרני הדין הוא שונה, ומוכרח שאף לא אחד תפס שיש דין שונה, וברור שעד דורו של הכה"ח תפסו כולם שלא כדעתו.

ג. כן מבואר להדיא גם בתיאורו של הרב כפות תמרים (סוכה דל"ה ע"ב) שכתב 'ודע דעל מה ששנינו נטלה פטמתו פסול פי' הרמב"ם פ"ח נטל דדו והוא הראש הקטן ששושנתו בו פסול, ועוד כתב עלתה חזוית על דדו אפי' בכל שהוא פסול, עכ"ל, יראה מדבריו אלו דאינו פוסל חזוית בכל שהוא בשיפוע האתרוג אלא הפיסול הוא בדרו דהיינו בעץ שקורין אנו פטמא דאותו עץ הוא מגוון האתרוג ולפעמים תמצא בו חזוית כל שהוא בזה הוא דפוסלת חזוית כל שהוא אבל בשושנה עצמה שהיא על הדד אינה מגוון האתרוג ול"ש לומר בשושנתו דעלתה בו חזוית אפי' במשהו. וכו'. עו"כ בהמשך: 'הלא בשושנה שעל הדד לא שייך בה לומר שעלתה בו חזוית' כלומר על עץ לא שייך דין חזוית, ראה לעיל באות הקודמת מש"כ. עו"כ בהמשך: 'פירש חוטמו הוא העץ שהשושנה בו והוא ירוק מגוון האתרוג ולפעמים ימצא שם חזוית כל שהוא כמין נקודת שחורה או אדומה וכו'. הרי להדיא בדברי הרב בעל 'כפות תמרים' דלא כדברי הכף החיים.

ד. מה שקראו לזה לשון "עץ" שמזה רצה להוכיח הרב עדס בספר ארבעת המינים למהדרין (עמוד שמו) שזה פיטם עצי, והוכיח זאת מהמשנ"ב וגם מלשון הרמ"א, דברים אלו הם צ"ע גדול, שמלבד שהרי זה כבר לשון הרב המגיד ועוד ראשונים וכמובא בבית יוסף, אין מזה כל הוכחה, שהרי אכן זה חלק נפרד מהאתרוג [וכלשון רבי חיים מבריסק המובא בחיים וברכה], ובמצאותו כאשר מסירים אותו מתגלה גומא למטה הימנו [ודלא כפי שכתב הרב עדס שם], וכיון ששונה הוא נקרא עץ. וביותר ידוע הוא לכל, שכאשר פיטם מתייבש [גם בשרני] הוא מצטמק ונשלף כיחידה בפני עצמה, ממילא הרי היא כעץ.

ה. ועוד אמרתי להוכיח זאת מהאי דינא של אתרוג ככדור, שדנו האחרונים אם פיטם מצילו, ראה בספר ארבעת המינים למהדרין (עמוד תעז) שכתב בשם הגרנ"ק שפיטם מצילו, ומאידך ראה בחזו"ע (עמוד רעט) שאיננו מציל. והנה אם נגיד שאתרוגים דידן איירי כדברי הכה"ח שהם פיטם בשרני שהוא מגוון אתרוג והוא חשיב כגוף האתרוג לכל דבר ואין להם דין נפרד של פיטם, אם כן צריך לומר שברור שזה מציל שהרי זה אתרוג ממש שממשיך כלפי מעלה וכבר איננו כדור.

ו. עוד ראה ברמב"ן בהלכות לולב (השגות על הל' לולב לראב"ד) שכתב: 'ושאר כל העוקצין לא מיטמאין ולא מטמאין, הרי שאין עוקצין אלא בסופן, והיוצא מחוטמו של אתרוג מיטמא ומצטרף שהוא נאכל כאתרוג ע"כ. הרי ששפתותיו ברור מללו, שהוא נאכל כאתרוג. וכדבריו אלו כן כתב במאירי (סוכה דל"ד ע"ב) 'שחוטם יוצא מנקודת חרודו והשושן עומד על ראש החוטם ואותו חוטם הוא ממין האתרוג וראוי לאכילה', הרי מפורש שאף הפיטם שלהם היה ממין הנקרא 'בשרני'.

אחר הודיענו ה' כל זאת, ראינו מפי רבותינו הראשונים להדיא עד אחרוני רבותינו האחרונים ברצף, כי הפיטם הבשרני המצוי בימינו הוא הפיטם שהיה מאז ומעולם. וכל דיני הפיטם עליו. ולכן לא ראינו למאן דהוא מן הראשונים או האחרונים שהביא חידוש כעין זה, ואכן אין זה תואם למציאות המוכרת באתרוגים מהגידולים הותיקים המוכרים. להוציא אתרוגים התימנים או אותם שהיו מצויים בבבל במקומו של הכף החיים כפי שהזכיר.

אשר על כן נראה פשוט שההלכה של פיטם אינה זזה ממקומה, וכל דיני פיטם יש גם על הפיטם הבשרני שהוא הפיטם העיקרי המוכר והידוע והותיק [ולכן גדולי הפוסקים לא דנו בזה, למשל בחזון עובדיה למרן ג"ע זצ"ל על דיני סוכה וארבעת המינים, אשר מביא דיני הפיטם על כל חלקיו, ולא מזכיר במאומה שלא איירי על הפיטם הבשרני שהוא בפועל המצוי בימינו היום], ולמעשה פוק חזי בבתי ההוראה שהוא מנהג בתי ההוראה להשיב לשואלים. וכן ראיתי בקובץ מקבציאל (קובץ לה

תשס"ט עמ' קצד), שכתב שם הרב יצחק לוקסנבורג מו"ץ בקריית ספר, שמסתימת הפוסקים שלא חילקו בין פיטם 'עצי' ל'בשרני' מוכח דבכל גווני דין פיטם יש לו. וכן העיקר הלכה למעשה כפי הנלע"ד וכפי העולה מן הכתוב לעיל.

ג. דיני חסר ומראות בפיטם

ועתה אחר שהגענו עד הלום, נעסוק בדין 'ניטל הפיטם': כתב מרן השו"ע (סעיף ז) 'ניטל דרו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, פסול'. וכתב ע"ז מור"ם ו'יש מחמירין אם נטלה השושנתא, דהיינו שאנו קורין פיטמא (ר"ק), וטוב להחמיר במקום שאפשר, מיהו לענין דינא אין לפסול אא"כ ניטל הדר, דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו, והראש נקרא שושנתא', ע"כ. וראה במג"א (ס"ק ט) דבעינן שינטל כל הפיטם, אבל אם מקצתו ניטל אינו פסול, וכתבו המג"א והמאמר מרדכי דמלשונו של מרן הב"י משמע שחולק ע"ז, ואפילו בנטילה מקצת הפיטמא פסול, שהרי כתב הב"י וז"ל, ותדע מדמפליג הרא"ש (ס"ז טז) בעוקץ בין נשאר ממנו באתרוג בין לא נשאר ובפיטמא לא מפליג, משמע דכל שניטלה קצת הפיטמא אף על פי שנשארה הגומא מלאה פסולה, ע"כ. וכתב המאמר מרדכי דכן משמע גם מלשון השו"ע, וכנראה כוננו מדלא הדגיש השו"ע שניטל הפיטם היינו בניטל 'כל' הפיטם, מזה משמע שאף אם מקצתו ניטל פסול.

ובאמת שאין זה מוכרח בדעת השו"ע, וניתן להסביר דכוננו מרן לניטל כל הדר, ואדרבא זהו משמעות הפשוטה של 'ניטל' שכולו ניטל. גם מלשון מרן הב"י אין הכרח לומר שאף בניטל מקצת הדר פסול, אלא שכלפי מה שכתב לעיל מיניה שצריך שינטל עד שיעשה גומא, ע"ז הביא לדייק מלשון הרא"ש שאף בניטל מקצתו באופן ששווה הוא לגובה האתרוג ג"כ פסול.

וכן אפשר לדקדק מלשון מרן החיד"א בספרו מחזיק ברכה (על השו"ע כאן) שכתב וז"ל: 'ניטל דרו וכו', אפילו מקצתו, הרב מהר"י עייאש בספר מטה יהודה, והאריך לדחות דברי הרב ט"ז, עש"ב'. הנה כל כוונתו לדחות את דברי הט"ז אולם לא את דעת המגן אברהם, ואדרבה להדיא כתב שם המטה יהודה כדעת המג"א, והנה למרות זאת נקט החיד"א הלשון 'ניטל מקצתו פסול', אם כן ברור שהלשון מקצתו הכוונה אם נותר מעט בפנים ולמעלה הוא שווה לאתרוג ולכן פסול, אולם לא פסל בניטל מקצתו ממש, ונותר מעל גובה האתרוג.

עכ"פ מכל האמור צריך לומר, שלדעת המג"א, המטה יהודה והמשנ"ב ועוד, אם עלה שחור על הפיטם במקום שאם ניטל יהיה כשר למג"א, צ"ל שגם אם קיים ולא ניטל היה מקום להכשיר, שהרי אילו היה ניטל ג"כ היה כשר.

וכן הוא לשון הרב אשל אברהם (בוטשאטש) כאן וז"ל: 'חזונית על השושנתא אולי קיל, ע"י דהנהוג להקל בחסר כל השושנתא. ועכ"פ באין ניכר להדיא, י"ל דקיל בכך ביותר היטב. חזונית על השושנתא עליונה, שמוקף שם העץ בעור ירוק [גע"ל] מראה אתרוג ממש, וגם מאכל קצת דק תחת העור. אולי כיון דכן הוא בכמה מיני פירות, ידות שלהם מוקפים במאכל כעין הפרי ממש, ומ"מ אינם בגדר הפרי ואינם נאכלים, כיון דטפל להעץ, אולי ע"י זה אין חזונית וחסרון [כל שהו] פוסלים שם. ואם גם שם פוסלים, פשוט דהחזונית דלשם הוה לה למעלה מחוטמו. ואולי חסרון קיל יותר מחזונית שם. וכיון דרבו המכשירים בחסר העץ, אין חסרון פוסל שם. מה שאין כן חזונית, שמוציא מגדר הדר. ולקצצו אין יכולים, כיון דיש מחמירים בחסר העץ, ונוהרים כן היטב. על העוקץ אין חשש בחזונית או מראה. מקום שאם חסר כשר, לא שייך בכך יותר גריעותא ע"י שיש [חזונית] ומשונה. כן י"ל מסברא ברהיטא. ואולי גם במקום שחסר שם אינו כשר, י"ל דקיל ע"י שאינו גוף האתרוג'. עכ"ד הא"א.

הרי שהאשל אברהם מעלה הצדדים בזה, דמצד אחד י"ל דחזונית שוה הוא לחסר, דבמקום שחסר אינו פוסל גם חזונית לא תפסול, ומצד שני יתכן דחזונית גרועה יותר כיון שש"מ אינו הדר במצב זה

בדין נקודות שחורות על פיטם האתרוג • מאמרים הלכתיים

שהוא קיים. ולעיל רמזנו את מה שהביא בספר חיים וברכה לרב צ'רניאק זצ"ל (אות פ, ס"ק דס-דסא) את תשובת המהרש"ם אליו שכתב כהאי גוונא, ושוב הביא ששלח לו המהרש"ם שהוא חוזר בו מכך ואינו מחליט להקל. והוא עצמו ג"כ כתב שיש סברא גדולה לחלק בין ניטל שאינו מאבד מהדרו לבין אם נותר ונשאר עליו חזונית שמבטל את ההדר, והוכיח דבריו מהתוס' בסוכה לגבי תיומת, יעו"ש. ולמעשה כל אשר בדינא דהדר קאיירי, סברת אמת היא. אולם ראה מה שהביא שם מדברי הגר"ח הלוי שהסכים לדברי המהרש"ם הראשונים להקל בזה, וסברתו שהיות שטעם המתירים בנחסר מקצת הפיטם משום שאינו מגוף האתרוג, א"כ הוא הדין שגם שינוי מראה לא יפסול בו.

ובנוסף לסברא האמורה, כבר אמרתי כמה פעמים לעוסקים במלאכת האתרוגים שיותר מסתבר כדברי האומרים שהנקודות השחורות שנמצאים על הפיטם של אתרוגים הבאים ממדינת מרוקו, מקורם בריסוס לשימור הפיטם, והגידול בהרים הגבוהים מביא רוח וסערות באותה תקופה, ונצמד על הריסוס אבק מהרוחות וגדל עמו.

אם כן הגם שעל כל אחת מהסברות כתבנו שקשה לסמוך עליהם ולהתיר, אולם מכל מקום בצירוף כמה מהסברות: א. שהם נקודות קטנות. ב. שהם חיצוניים. ג. שהם על הפיטם במקום שאילו ניטל יהיה כשר. ד. שאין זה מחמת לקות האתרוג. אפשר שימצא כאן ספק ספיקא לצרף להתיר ולהכשיר את האתרוג, ובפרט שראינו מעשה רב של מרן הגרשז"א שממש היה מתיר בנקודות שחורות קטנות שיש באתרוג והיה אומר שאינם בגדר שינוי מראה [הליכות שלמה שם].

ועוד צריך להתיישב בדבר, רק זאת אומר שמהניסיון חלק ניכר מנקודות אלו בס"ד אנו מצליחים להסיר מן האתרוג, כך שלכאורה זה נראה אכן שהם חיצוניים ופשיטא שאין בהם שום חשש.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

איסור כלאים בהרכבת גידולים – מקורו ודיניו המיוחדים והמסתעף לדין בני נח, אמירה לעכו"ם, גרמא

הקדמה: התורה אסרה שלושה אופני איסור כלאים השייכים למצוות גידולי הקרקע: כלאי זרעים, כלאי הכרם, הרכבות של גידולים זב"ז [בלשון הגמ', הרמב"ם ועוד נקרא כלאי אילן].

אלא שאיסור הרכבה ודיניה שונים משאר כלאים בכמה דינים, כפי שיתבאר בעז"ה, ואף אינו ממצוות התלויות בארץ שנוהגות רק בארץ, אלא נוהג בחו"ל.

בדברינו להלן נשתדל לבאר הטעם לכך, וכן דינים ונפ"מ נוספים הנובעים מדינו המיוחד, כגון, האם בני נח אסורים להרכיב, מה דין אמירה לגוי, בספק כלאים, דין ישראל המרכיב בשל גוי ועבורו ולהיפך, ומה דין הרכבה בגרמא ועוד.

מקור איסור הרכבה בתורה

"אֵת חֻקֵּי תִשְׁמְרוּ בְּהִמָּתֵךְ לֹא תִרְבִּיעַ כְּלָאִים שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע כְּלָאִים וּבְגֵד כְּלָאִים שֶׁעָטְנוּ לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ" (ויקרא פרשת קדושים, פרק יט פסוק יט), מפס' זה למדו חז"ל (קידושין לט. ועוד), הן את איסור כלאי זרעים ללא הרחקה, והן את איסור הרכבת גידולים זב"ז, ואף שדיניהם שונים, וכפי שיתבאר להלן.

וכ"פ הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ה), והטור והשו"ע (סי' רצה ס"א), ז"ל: "כלאי האילנות, הרי הם בכלל מה שנאמר 'שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע כְּלָאִים', כיצד, המרכיב אילן באילן, כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח, ה"ז לוקה מן התורה בכל מקום, בין בארץ בין בחו"ל. וכן המרכיב ירק באילן או אילן בירק, לוקה בכל מקום".

בגמ' (ירושלמי כלאים פ"א ה"ז, ובבבלי קידושין לט., סנהדרין נו.; ס.) מובאת הרחבה וביאור ללימוד איסור ההרכבה, מתחילת הפסוק הנ"ל. ז"ל הירושלמי: "תני, מניין שאין מרכיבין עץ סרק על גבי עץ מאכל ולא עץ מאכל על גבי עץ מאכל מין בשאינו מינו, תלמוד לומר 'את חוקתי תשמורו'..." ר' יונה ר' לעזר בשם כהנא דר' אלעזר היא, משום חוקים שחקקתי בעולמי".

וכן הוא בבבלי (בקידושין שס), והוסיפו ולמדו מדרשה זו שהרכבה אסורה מן התורה גם בחוץ לארץ, ז"ל: "דאמר שמואל: את חקתי תשמורו - חוקים שחקקתי לך כבר, בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע - מה בהמתך בהרבעה, אף שדך בהרכבה; ומה בהמתך נוהג בין בארץ בין בחו"ל, אף שדך נוהג בין בארץ בין בחו"ל".

ובסנהדרין (שס) דנה הגמ' אם הרכבה היא מאיסורים שמוזהרים עליהם בני נח. לדעת ר"א מוזהרים, וטעמו: "אמר שמואל: דאמר קרא את חקתי תשמורו - חוקים שחקקתי לך כבר, בהמתך לא תרביע

א. וכנראה שיש גירסאות שבמקום "דר"א היא" כתוב "ד"ה היא", וכן היה לפני החזו"א (תחילת כלאים), ולכן תמה שם על הגר"א שכ' שבירושל' משמע קצת כר"א. וראה להלן.

ב. בירושלמי שם ממשך: "מעתה אסור להרכיב תאינה שחורה על גבי תאינה לבנה? אמר רבי אבין ולא מכלאי הבגדים למדת. מה כלאי בגדים שאסרתי לך שני מינין לא זה ממין זה ולא זה ממין זה. אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום לא זה ממין זה ולא זה ממין זה. תני בשם רבי לעזר מותר הוא גוי לזרוע וללבוש כלאים. אבל לא להרביע בהמתו כלאים ולא להרכיב אילנו כלאים. למה מפני שכתוב בהן למיניהן".

כלאים שדך לא תזרע כלאים, מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה, מה בהמתך בין בארץ בין בחוצה לארץ, אף שדך בין בארץ בין בחו"ל". אמנם חכמים חולקים, וסוברים שבן נח אינו מוזהר.

מח' חכמים ור"א בזה, וההבדל בין הירוש' לבבלי

כאמור, בירושלמי מובא הלימוד מ"את חקותי תשמורו" כעיקר הלימוד לאיסור ההרכבה, ומבואר שם שהיא דרשת ר"א [וראה לעיל בהערה שי"ג ד"ה היא]. גם בגמ' בקידושין (שם) אמרו שמואל ור' יוחנן עפ"י דרשה זו שישאל שמרכיב בחו"ל לוקה, וכדבריהם נפסק להלכה (רמב"ם כלאים פ"א ה"ה).

וקשה, שהרי בסנהדרין (נב.) דרש שמואל לימוד זה כדי לבאר את שיטת ר"א, וחכמים חולקים, ולכאורה אינם דורשים כר"א מ"בחקותי תשמורו", וא"כ מניין לומדים איסור זה. וביותר, מניין שאסור בחו"ל, והרי מ"שדך לא תזרע כלאים" למדה הגמ' (קידושין שם): "הכתיב שדך? למעוטי זרעים שבחו"ל". ובפרט קשה לדעת הפוסקים כחכמים שבני נח לא הוזהרו על הרכבה [כדלהלן], א"כ לית להו דרשא דשמואל להלכה, ומניין שהרכבה אסורה? ובגמ' בקידושין מוכח שאין מחלוקת שישאל אסור בהרכבה. וכן סוברים ריו"ח ושמואל. א"כ, מה המקור לאיסור הרכבה לחכמים?

וע"כ צ"ל שכולם מודים לדרשת ר"א ושמואל, ולכן לישראל נאסרה הרכבה בארץ ובחו"ל, ולא נחלקו אלא האם בן נח בכלל הדרשה הנ"ל (וכן מבואר בתו"ד התוס' סנהדרין ס. ד"ה חקים, ועוד. וכ"כ בחזו"א בתחילת כלאים).

והנה בבבלי הנוסח הוא - "חוקים שחקקתי לך כבר", ופירש"י (סנהדרין ס. ד"ה את חקתי) - "הכי קאמר להו: את חוקותי שחקקתי כבר לבני נח תשמורו". וכ"ה ברש"י קידושין שם "את חוקותי אשר מעולם תשמרו מלמד שהזהיר את נח ובניו עליהן". ומבואר שהחוק האמור בתורה הוא ציווי קודם שהיה לבני נח [אע"פ שזה גופא נידון הגמ' בסנהדרין אם הצטוו בני נח ע"ז, מכאן הוכיח ר"א שהצטוו על כך]. אולם לשון הירושלמי בשם ר"א: "חוקים שחקקתי בעולמי", ובביאור הגר"א שם פירש - "שלא ישנו את טבע העולם להוציא מין משאינו מינו", משמע שהלימוד הוא מכך שכשם שהבריאה נבראה באופן שאינה מוציאה מין משאינו מינו, כך אסור לאדם לעשות זאת, והחוק המוזכר הוא חוק הטבע שטבע הקב"ה בבריאה, וע"ז אמרה תורה לבניי שיש לשמור על חוק זה. וכן מוכח מהמשך דברי הירוש' [הובאו בהערה לעיל], שביאר הטעם שאסור להרכיב משום שכתוב "למיניהן", אף שלפני כן כתבו הלימוד מ"חוקותי תשמורו", והיינו משום שהוא טעם אחד, ש"למיניהן" הוא החוק שחקק הקב"ה בעולמו. וכן ביאר התוס' (סנהדרין ס. ד"ה חקים) שהלימוד הוא מחוקים שציווה הקב"ה בבריאה, שאמר למינהו, וגם כוונת הבבלי כהירושלמי, ע"ש. ולפי הנ"ל ברור יותר שהציווי הנלמד מהפס' הוא שמה שחקק הקב"ה בעולמו נצטוו ישראל לשמור, ונחלקו אם גם בני נח הוזהרו. אבל לפי הבבלי [לפי רש"י] הציווי לישראל מוסב על ציווי קודם שכבר הוזהרו בו בני נח, א"כ לכאורה חכמים שחולקים על החיוב בבני נח חולקים על כל הלימוד מפסוק זה?

וצ"ל שחכמים החולקים על ר"א סוברים כדרשת הירושלמי, וחוקותי הם "למיניהן" שבבריאת העולם, וכן דעת התוס' והריטב"א. ובחזו"א (תחילת הל' כלאים) הרחיב וביאר, ע"ש.

נמצא שאותו פסוק המלמד כלאי זרעים והרכבה, נדרש באופנים שונים ובבדלים. כלאי זרעים נלמד מהסיפא בלבד, ושם כתוב "שדך", והיינו רק לישראל ובארץ, ואילו הרכבה הנכללת בסיפא, אלא שנדרשת עם תחילת הפסוק, אסורה אף בחו"ל, וי"ס שאף לבני נח, וכן נפ"מ נוספות, כדלהלן.

ג. אמנם ברמב"ם הנ"ל שמביא את מקור איסור הרכבה כ' רק את הסיפא של הפס' "שדך...", ולא הזכיר את תחילת הפס', וכפי שביאר שמואל. אלא שמאידך פוסק שהרכבה אסורה גם בחו"ל, אף שבפס' כ' "שדך", והיינו בארץ ישראל, ולכן כלאי זרעים מותרים בחו"ל. ומ"ש הרכבה. וע"כ צ"ל שגם להרמב"ם נדרש כשמואל, אף שלא פירש. ועוד ראה לשון התוס' בחולין (ס. ד"ה הרכיב), ומדבריו נראה שעצם דין הרכבה, וכן האיסור בחו"ל, נלמד מהסמיכות ומההיקש להרבעה, ולכונ"ע, ורק דברי ר"א שגם לבני נח אסור נלמד מ"חקותי תשמורו".

דין בני נח בהרכבה, ובספק כלאים

להלכה, נחלקו הראשונים האם נאסרה הרכבה לבני נח. הרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"ו) כ' וז"ל: "מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד, ואין נהרגין עליהן". וראה ר"ן (סנהדרין נו: ד"ה ר' אליעזר) שכ' שהרמב"ם פסק כר"א אף שהוא יחידאה, מפני ששמואל ס"ל כוותיה, וכ"כ עז"מ. והכס"מ כ' (שם): "וסובר רבינו דאף ע"ג דלית הלכתא כרבי אליעזר משום דא"כ הוה להו שמונה מצוות בני נח שהוא נהרג עליהם ואנן על שבע מצוות בן נח נהרג אשכחן, וכמ"ש בפרקים הקודמים, אבל על שמונה מצוות נהרג לא אשכחן, מכל מקום כיון דשמואל מפרש (שם ס"ו) למילתיה אלמא ס"ל דאסורין הן בכלאים, אף על פי שאין נהרגין עליהם".

והנה הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ו) והשו"ע (יו"ד סי' רצה ס"ב) כ': "ואסור לישראל להניח לנכרי שירכיב לו אילנות כלאים". וביאר הכס"מ שאין הטעם לאיסור זה משום שמכשיל את הגוי, שהרי בהל' מלכים פ"ט לא מנה הרמב"ם איסור זה במצוות ב"נ, ואינו אסור, אלא איסורו מדין אמירה לעכו"ם, ע"ש. וכ"כ הבאה"ג שם. ובביאור הגר"א שם סק"ד תמה שנעלמו מהכס"מ דברי הרמב"ם פ"י הנ"ל שגוי אסור בהרכבה, וא"כ האיסור להניח לו להרכיב הוא משום לפני עוור, וכמו שכ' המל"מ ועוד.

ומ"מ יש מהראשונים, ובהם הריטב"א וכ"מ מהתוס', הסוברים שהלכה כחכמים, ובן נח אינו מוזהר על הרכבה להלכה.

והנה בחזו"א (תחילת כלאים. ד"ה ואפשר) כ': "ואפשר דבספק אם הוא כלאים מותר לומר לגוי להרכיב, דלגבי האיסור דאורייתא יש ס"ס שמא אינו כלאים, ואם הוא כלאים שמא הלכה כהפוסקים דאין ב"נ מוזהר, ולגבי האיסור דרבנן של אמירה לגוי יש להקל בספק א'. וצ"ע". ובהמשך דבריו (במכתב שם) כ' שהוא מצדד שהעיקר כחכמים שב"נ אינו מוזהר ע"ז, שכן דעת רוב הראשונים [בד"א פ"א בצה"ל ס"ק קה) מונה מי המקילים, ומאידך, (פ"א ה"ו בביה"ל ואסור) הוכיח שגם הראב"ד והר"ש כרמב"ם].

אלא שבעקבות דבריו הנ"ל לצדד להקל בספק כלאי הרכבה ע"י נכרי מדין ס"ס, התעורר מו"מ בזה, והמערערים הביאו שגם בשאלות והבה"ג ועו"ר שפסקו כר"א, וכנראה מנו שם רוב כהמחמירים. והחזו"א (שם ד"ה במש"כ, ובהמשך במכתב, ע"ש) משיב ומברר בהרחבה מדוע צידד כדעת המקילים, וכיצד יש לקבוע הלכה במקום מחלוקת ראשונים, ודעת מי מכריעה יותר. ע"ש בהרחבה. וע"ע להלן מש"כ לדון בדבריו.

ישראל המרכיב אילנות של גוים

בספרא (פר' קדושים ד) נדרש: "ואין לי אלא בהמתך על בהמתך, מנין בהמתך על בהמת אחרים בהמת אחרים על בהמתך, בהמת אחרים על בהמת אחרים מנין תלמוד לומר את חוקותי תשמורו".

בפי' הראב"ד (וכן בר"ש משאנץ) פירש: "על בהמות אחרים - פי' על בהמת גוים. וקא דריש הכא שאפי' בהמת גוים על בהמת גוים לא ירביע שלא במינה. ונ"ל שאף בהרכבת האילן שלא במינו נותנין זה הדין שלא ירכיב ישראל אילן באילן שלא במינו אפי' לגוים דכתיב את חוקותי תשמורו. ודוקא בהני תרתי שהגוים מוזהרין עליהם כישראל מימות אדם הראשון, דכתי' תוצא הארץ נפש חיה למינה, וכתיב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ פרי עושה פרי, והיינו דדרשינן את חוקותי תשמורו חוקים שחקקתי לך כבר. אבל לבישת שעטנז וכיוצא בו שאין הגוים מוזהרין עליהם אין ישראל נמנע מלעשות לגוים, ומזמינים אותם להם".

ד. בחזו"א בתחילת כלאים מבאר שלהרמב"ם בן נח אסור מן התורה, "והא דקרי לה רבינו מפי הקבלה, כן דרך רבינו לקרות כל הדברים שלא נאמרו בהדיא אלא אתיא מדרשא".

ה. ובחזו"א שם כתב (בסוגריים) "ומש"כ שאין בני נח חייבים ע"ז, משום דס"ל שאין בני נח חייבים, משום דלא כתיב צוואה [בלשון ציווי]".

איסור כלאים בדרכבת גידולים – מקורו ודיניו המיוחדים • מאמרים הלכתיים

מבואר בדבריהם שלולי דרשת "את חקותי תשמורו" הו"א שמותר להרביע מיני בהמות של גוי עבור הגוי, ולהרכיב אילנות שלא במינם אם הם של הגוי, כשם שמותר ליצור כלאי בגדים וליתנם לגוי. [יל"ע טובא מה הקשר, הא איסור כלאי בגדים הוא בלבישה, משא"כ כאן האיסור בעשיה? וצ"ל שלולי קרא ד"תשמורו" היה מתפרש שהאיסור הוא הוויית הכלאים אצל בעליו, כעין כלאי בגדים. וצ"ע].

ומ"מ תמוה מאד, והרי בכלאי זרעים וכרם שלא הוזהרו ב"נ אסור לישראל לזרוע עבורם בשלהם, ואפילו לסייע להם אסור כמבואר בגמ' (ע"ז סגז, וע"ש תוס' ד"ה אין. רמב"ם פ"א ה"ג)? ושמא שם האיסור משום שאין קנין לנכרי בא"י, כמבואר בתוס' סוד"ה אין (השני). וצ"ע].

ובד"א (פ"א ה"ז בביהמ"ל ד"ה ואסור) מדייק מדבריהם, שהאיסור להרכיב בשל גוי אינו אלא לר"א שדורש "את חקותי תשמורו" לכלאים, אבל לחכמים שלא דרשי כלל זאת לענין הרכבה, ולהפוסקים כמותם, יהיה מותר להרכיב עבור הגוי ובשלו [ומזה מדייק שגם הראב"ד והר"ש משאנץ סוברים שהלכה כר"א בזה, וכדלעיל].

מבואר בד"א שסובר שחכמים פליגי על כל האי דרשא [לכה"פ בהרכבה]. אמנם לעיל ביארנו שחכמים לא חולקים בכל על ר"א, אלא חולקים וסוברים שהזהרה זו נאמרה רק לישראל ולא לבני נח [וכ"ה בחזו"א], א"כ ניתן לומר שחכמים לא פליגי בזה, ומדרשא זו ייאסרו ישראל להרביע ולהרכיב עבור בני נח בשלהם לכו"ע, אע"פ שבני נח עצמם לא הוזהרו בזה. ואף שמדברי הראב"ד מוכח שאינו כן, שכתב שרק אם הוזהרו בני נח הוזהרו גם ישראל בשל בן נח, ולחכמים לא, אולם אפשר שהראשונים שפוסקים כחכמים יפרשו שמודים חכמים שלישאל אסור, כפי שפירשנו.

הרכבה בגרמא

מהאמור מתבאר שהשינויים בדיני כלאים דהרכבה [מכלאי זרעים וכרם] לענין חו"ל ובן נח וישראל המרכיב עבור בני נח ובשלהם, ועוד, מקורם מדרשת "את חקותי תשמורו".

ולפי"ז יש מקום לדון שמא גם המרכיב באופן של גרמא יהיה אסור מעיקר הדין [אכ"מ לדון מתי ייקרא גרמא בהרכבה, ומתי נפ"מ. ועיקר דברינו להגדיר את מהות האיסור. וכן לדון להלן על העולה מזה לענין אמירה לגוי].

הנה בגמ' (שבת קכ:) מבואר שהסיבה שלענין שבת וכן לגבי מחיקת שם המפורש מותרת גרמא מדאורייתא הוא משום שבאיסורם כתוב עשיה, "עשיה אסור, גרמא שרי". הרי שאיסור שאינו בלשון עשיה אסור בגרמא, ורק כשכ' עשיה ממעטינן גרמא.

וא"כ בהרכבה אף שמצד הפס' "שדך לא תזרע כלאים" ניתן לדרוש זריעה אסור גרמא שרי, כשם שדורשים בעשיה [כמבואר בתוס' (מנחות נו: ד"ה המניח) שגם אלו לשון עשיה. וכ"כ בברכת שמואל (ב"ק ס"י לט) בשם הגר"ח לגבי כלאי זרעים], אולם בהרכבה הנלמדת מ"חקותי תשמורו", שמא לשון שמירה מוסיף איסור גם בגרמא.

ו. ואף שבכלאים יש איסור לקיימם (משנה כלאים פ"ח מ"א), ופסק השו"ע (יו"ד סי' רצה ס"ז) שכ"ה גם בהרכבה, וכ' הגר"א מקורו מהמשנה שם, מ"מ בהרכבה י"ס שאפשר שאין איסור, ראה ריטב"א (קידושין לט. ד"ה מה), ורא"ש (סוטה מג), ובחזו"א (כלאים ב. ט) דן בזה ובדבריהם, ע"ש, ומ"מ גם אם אסור, הוא רק מדרבנן, וכמוש"כ חזו"א (שם) נפ"מ בספק מינו המורכב, ולכן התיר שם להשקות ולנכש באילנות שלנו המורכבים תפוז על חושש. ועוד נפ"מ אם גרמא אסור, לענין מלקות כזוורע.

ז. ואף שלענין שבת נאמרה שמירה ושבייתה, ואעפ"כ גרמא מותרת מפני שהלאו נאמר בלשון עשיה, אפשר שיש לחלק, שבשבת האיסור הוא על האדם מלעשות וע"כ חייבו לשבות ולשמור עצמו, משא"כ בהרכבה שאזהרתה היא מכח התוצאה, נראה שכשם שע"י אזהרת "חקותי תשמורו" נלמדים חיובי שמירה נוספים מהרכבה, כגון חו"ל וב"נ, אפשר שגם גרמא בכלל.

לכאורה ניתן להוכיח מהמשנה בכלאים (פ"ו מ"ו) שאוסרת לזרוע בפחות מג"ט מעל ענף גפן המוברך באדמה, ויש מהראשונים פירשו מהאיסור הוא משום הרכבה, והרי זו הרכבה בגרמא? ומוכח שגרמא אסור. אלא שלכאורה אין ראייה, שהרי כל זריעה אין כלאים בשעת זריעה דעדיין לא יצא שורש ולא נקלט, אלא שזו צורת המלאכה, ואין זה גרמא. ובס"ד ראיתי שכע"ז כ' החזו"א (כלאים ב ה), ז"ל: "הא עכשיו אינו מרכיב וההרכבה ממילא אתיא. מיהו י"ל דחשיב מעשיו כמו אופה ומבשל לענין שבת". ובחי' הג"ר דב לנדו שליט"א העיר עליו דאם נאמר דבשאר איסורים דלא כתיב בהו עשייה, אסור בגרמא, א"כ מאי קשיא ליה לחזו"א. אולם כ' דיתכן דממילא גרע מגרמא.

מאיך לכאורה יש להביא ראייה מהרבעה הנלמדת מאותן פסוק, והשוותה להרכבה, ושם מותר אפילו להניח זכר על נקיבה, ובלבד שלא ירביע בידים (ב"מ צא. רמב"ם כלאים פ"ח ה"א). נוכיח שגרמא מותר, וה"ה בהרכבה. אמנם זה אינו, דאכתי העלאה לכאורה אינה גרמא, ובפרט לפי"מ שכ' בירוש', הובא בגר"א על הרמב"ם שבהמה לפי דעתה עושה.

אמירה לגוי בהרכבה, והרכבת גוי עבור ישראל

כ' הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ו, וכו"ה בשו"ע סי' רצה ס"ב): "ואסור לישראל להניח לנכרי שירכיב לו אילנו כלאים". המפרשים ביארו שהרמב"ם לשיטתו שפסק להלכה שבני נח מצווים על כלאי הרכבה, וע"כ כשמניח הישראל לגוי להרכיב את עציו, עובר על "לפני עיוור" אף כשלא ציווהו לעשות זאת.

וכבר הובא שהסכ"מ כ' שהרמב"ם לא הביא (בפ"ט מהל' מלכים) שב"נ אסור בהרכבה, ומשום שפסק כחכמים שלב"נ הרכבה מותרת, ומה שאסר כאן הוא מדין אמירה לעכו"ם. ע"ש. וכבר תמהו עליו המל"מ והגר"א (שם סק"ד) ועוד, שהרמב"ם (שם פ"י) פסק מפורש כר"א. ועוד, שהרמב"ם לא כ' שהישראל אמר לגוי לעשות זאת. ועוד ראה ברמב"ם קודם (שם ה"ג) שפסק שמותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים. וכבר הקשה הראב"ד ודנו הנו"כ מדוע מותר בא"י, וע"ש נו"כ.

ומ"מ לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם וסוברים שב"נ מוזהרים על הרכבה יהיה אסור לומר לגוי מדין אמירה לעכו"ם [ואמנם הגמ' בב"מ צ. הסתפקה אם יש איסור אמירה לעכו"ם באיסור לאו, אולם נוקטים להחמיר. וראה בנו"כ].

והנה בתחילת דברינו הובאה שיטת החזו"א שדעת רוב הראשונים שב"נ אינו מצווה על הרכבה, ולכן צידד שבספק כלאים, כגון הרכבת תפוז על חושש, יהיה מותר לומר לגוי להרכיב, מאחר שלגבי האיסור דאורייתא יש ספק ספיקא, ספק כלאים וספק אם גוי מוזהר על הכלאים, ולגבי אמירה לגוי שאינו אלא איסור דרבנן, מאחר שהוא ספק כלאים הוי ספק דרבנן לקולא. וצ"ע.

אלא שלפי האמור לעיל, שבאיסור הרכבת כלאים הנלמד מ"את חקותי תשמורו", נוספו איסורים שאינם בשאר כלאים, לכאורה יש מקום לדון שאף הסוברים שב"נ אינו מוזהר על כלאים, מ"מ אמירה לו אסורה לישראל מעיקר הדין. דהנה רע"א (בתשובה ח"א סי' סד) בסו"ד סובר בפשיטות שבמקום שגרמא אסור מן הדין, כ"ש שאמירה לנכרי תהיה אסורה, ז"ל: "דחזינו בדבדליקה בשבת לא התירו רק לומר כל המכבה אינו מפסיד, אבל לא אמירה לנכרי בהדיא, ומ"מ גרם כבוי שרי, הרי הגרם קיל יותר מאמירה לנכרי". וכן בבכורות (דף ל"ד) דאמרינן זה הכלל לאתווי גרמא, הרי דקתני במתני' דע"י נכרי אסור ואח"כ מיייתי בזה הכלל גרמא משמע דגרמא הוא פחות מאמירה לנכרי, וכיון דגרמא במום דאורייתא לכאורה ג"כ ע"י נכרי דאורייתא". אלא שהסכים עם ראיית השואל שברא"ש בשם הראב"ד (ב"מ פ"ז סי' ו) מבואר שאמירה במטיל מום מדרבנן. וכע"ז הוכיח בעמודי

ח. על הראיה מאיסורי שבת שקל גרמא מאמירה לעכו"ם יל"ע, שמאחר שבשבת גרמא ואמירה אינם אלא מדרבנן, שמא חכמים ראו להחמיר יותר באמירה שקלה יותר בעיני ההמון ויש יותר גדר להחמיר בה מבגרמא. וצ"ל שעיקר ראייתו שלא התירו אפילו במקום שריפה, שאדם בהול על ממונו.

איסור כלאים בהרכבת גידולים – מקורו ודיניו המיוחדים • מאמרים הלכתיים

אור (סי' סו). גם באחיזתו (י"ד סי' לג, מה) דן בראיה מהראב"ד, ע"ש שדן אם י"ל שבאמירה מפורשת לגוי יהיה דאורייתא ק"ו מגרמא, ודברי הראב"ד בע"א, ע"ש בהרחבה. [ואמנם צ"ע כיצד ניתן לומר שאמירה חמורה מגרמא, הא כל האמירה יש בה ב' חסרונות, שהיא לא יותר מגרמא, שע"י אמירתו הנכרי עושה, ובנוסף אין כאן מעשה ישראל כלל, ואילו בגרמא אינו אלא חסרון אחד, וכיצד אמירה תהיה חמורה יותר בדאורייתא. וכנראה צ"ל שסוברים שאמירה חמורה מגרמא שנפעלת ישירות מדיבור הישראל. אמנם אינו כמחמר בבהמתו שהוא איסור תורה בשבת. ואכ"מ].

ולעיל חקרנו האם באיסור ההרכבה הנלמד מ"חקותי תשמורו", תיאסר גרמא משו"כ מעיקר הדין. אם גרמא אסורה, לפי סברתם גם אמירה אסורה מעיקר הדין, ק"ו מגרמא. ולפי זה בספק אם המינים כלאים זב"ז יש לאסור אמירה, ולא נדונו כספק דרבנן. ורק כשהגוי עושה כן ללא אמירת ישראל, שלהרמב"ם יש להפרישו משום שב"נ מצווה, בזה ניתן להקל מספק, עפ"י הראשונים שפסקו הלכה כחכמים שב"נ אינו בהרכבה.

אמנם למעשה לא מצינו מי שכו' כן, אלא הסוברים שהרכבה אינה ממצוות בני נח כתבו שאמירה לגוי אינה אלא מדרבנן (וכן ריסב"א קידושין שם, ועו"ר ואחרונים, וכן חזו"א הג"ל) [אפשר שנוקטים שאין ללמוד מ"חקותי תשמורו" לא גרמא ולא אמירה לעכו"ם, או אף אם גרמא אסורה סוברים שאמירה לעכו"ם מותרת ודלא כסברת רע"א. ועצ"ת].

*

העולה מהדברים:

- א. הרכבת גידולים מין בשאינו מינו, אף שנלמדת מאותו פסוק שנלמדים כלאי זרעים, דיניה שונים, בעיקר מפני שמתרבה מתחילת הפסוק "את חקותי תשמורו", והשוותה להרבעת בהמה.
- ב. לפיכך אסורה גם בחז"ל מדאורייתא, ואינה כמצוות התלויות בארץ.
- ג. נחלקו התנאים אם היא ממצוות שנצטוו בהם בני נח. ולהלכה פסקו הרמב"ם והשו"ע שבני נח אסורים. אמנם יש מהראשונים שחלקו ומתירים. ובחזו"א צידד שרוב הראשונים מתירים, ולכן צידד להקל אמירה לגוי כשיש ספק אם הוא כלאים. ולעיל נו"נ בזה.
- ד. לישראל אסור להרכיב את אילנותיו של הגוי אף בחצר הגוי. אמנם בפירוש הראב"ד כ' שדין זה הוא רק לדעת הסוברים שגוים הוזהרו על הרכבה, אבל לסוברים שגוי לא נאסר יהיה מותר לישראל לעשות כן בשל גוי ועבורו, וכ"נ בד"א. אלא שכתבנו שאפשר שהראשונים הסוברים שב"נ אינו מוזהר יכולים לסבור שלישאל אסור להרכיב לגוי מדינא. וצ"ע. ונפ"מ בספק כלאים, שלפי הד"א לכאורה מותר לישראל להרכיב אצל הגוי בשלו ועבורו, מדין ספק ספיקא, כשם שהתיר החזו"א, ולדברינו לא. וצ"ע.
- ה. יש מקום להסתפק אם גרמא דהרכבה כהרכבה.
- ו. אמירה לגוי להרכיב האסור, לדעת הסוברים שב"נ נאסרו אסור מדאורייתא משום לפני עיוור, ולדעת החולקים יש בו איסור אמירה מדרבנן [העלינו צד שמא גם לדידהו אסור מעיקר הדין, אך בראשונים והאחרונים לא סברו כך]. ולכן צידד החזו"א להקל בספק כלאים, כדלעיל.
- ז. גוי שמרכיב עבור הישראל ללא אמירתו, להרמב"ם ושו"ע ודעמייהו אסור להניח לו מדין "לפני עיוור", ולסוברים שב"נ אינו מוזהר, אם אין איסור אמירה א"צ למנוע ממנו. כך משמע בכס"מ ובמל"מ ועוד.

הרה"ג רזיאל כהן שליט"א

הרה"ג ישראל אמויאל שליט"א

מכון 'הרב מצליח'

בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו

א. ראינו לדון בענין מה שרווח בשנים האחרונות אצל הכורמים להניח בחורף את העשבים הצומחים בכרם מאליהם, מפני שנודע ונתפרסם אצלם שהם מועילים לכרם למניעת סחף הקרקע ולהחדיר בה את מי הגשמים היטב, ולעתים גם נמצאים בהם חרקים המועילים לכרם. ובזה גם חוסכים הכורמים את הוצאות הריסוס וההדברה של העשבים בכל משך ימי החורף, ואת נזקי הבריאות העלולים לצמוח מכך. ובבוא האביב בעת פריחת הגפנים (קודם שיגיעו הענבים לשיעור פול הלבן), רוב הכורמים עוקרים או מכסחים את העשבים כדי שלא ישתו את מי ההשקיה ויקחו מן הזבל המיועד לגפנים, ומ"מ גם אח"כ מועילים שיירי העשבים הנ"ל המונחים על הקרקע להצל עליה ולהגן עליה מהתחממות ואידוי, ומשמים גם לזיבולה. והנהגה זו נפוצה מאד כבר כמה שנים במטעים של עצי פרי אחרים בעידוד משרד החקלאות, ומקורב החלו להנהיגה גם בכרמי ענבי יין, ואט אט היא מתפשטת גם לכרמי ענבי מאכל (ובירחון האוצר ניסן תשפ"ג גליון ע"ו עמ' שנ"ט כתבו שכיום ברוב הכרמים מניחים את העשבים בחורף).

ואמנם עדיין רוב הכורמים עוקרים את העשבים קודם שיגיעו הענבים לפול הלבן, באופן שבודאי לא נתקדשו ונאסרו הענבים, אך יש שאינם עוקרים העשבים עד הבציר. ולכאורה לדידהו יש חשש קידוש כל תבואת הכרם. אמנם אם מה שנמנעים מעקירת העשבים הוא מפני רוב הטורח וההוצאה או מעצלות וכיו"ב, אבל אינם חפצים בקיומן כלל מפני שמכחישים הענבים ושותים מי השקייתם וכנ"ל, נראה ודאי שלא קדשו הגפנים, וכמבואר בפנים (ס"ק קיד) עפ"ד הרב חזון איש (סי' א ס"ק טו וסי' ב ס"ק יא ד"ה ב"ק) דכל דלא ניחא ליה בהדיא לא מקדש, ודבריו הם דברי התוס' ב"ק (פא. ד"ה אין) בשם ר"י, דליכא איסור כלאים כלל היכא דקשי ליה. [ובמעדני ארץ (כלאים עמ' קסד) פשיט"ל שגם מתעצל מלעקרו, אע"פ שמצטער מהכחשת גידוליו הו"ל כמקיים ומקדש. ולא הביא ראייה לדבריו, ומה שציין בהמשך דבריו לדין אנס (בסי' רצו סעיף ח), התם הא דלא ניח"ל הוא מחמת איסור כלאים ולא מחמת גוף הענין, וכבר כתבו התוס' (ב"מ ל.) דכי האי גוונא חמיר טפי. ואעיקרא כבר פירש החזו"א (סי' ד סק"ד) דין האנס, דכל דלא ניח"ל בגידולו אינו אסור מדאורייתא. ע"ש. והרב מעדני ארץ עצמו לעיל (עמ' פו) כתב לענין כלאי זרעים דכל דלא כיון להדיא לכלאים ולא ניח"ל בתערובתו, אין כאן איסור כלאים. ע"ש. ואפשר דס"ל דכלאי הכרם חמירי טפי].

מיהו בקובץ אמונת עתיך (תמוז תשע"ח, גליון 120 עמ' 46) כתב שיש כורמים המניחים את העשבים בכרמיהם לכתחילה עד סמוך לבציר מפני תועלות שמצאו בהם. ע"ש. ולדידהו יש לדון גם על קידוש ואיסור כל תבואת הכרם. שאחר שנודעה ונתפרסמה אצל הכורמים תועלת העשבים השוטים, ואהני להו שטותיהו וחפצים בהם ושומחים בקיומם, לכאורה נמצאו כורמים אלו מקיימי כלאים גמורים. וגם רוב הכורמים שעוקרים או מרססים העשבים קודם עונת הקידוש, מ"מ יש לדון האם יש מקום להתיר את השארת העשבים בחורף בכרמים לכתחילה.

ב. תחילה עלינו לברר האם מיני עשבים אלו חשובים כמינים שדרך העולם לקיימם ומקדשים בכרם. והנה פורסם שבין העשבים הצומחים בכרם מצויים לרוב גם מיני מאכל הצומחים בר, כגון חיטה שעורה שבולת שועל וחרדל, והללו ודאי לית דינא ודיינא דאסורים בכרם, ומיני הדגן אף מדאורייתא אסורים [ואמנם החרדל נחשב כמין זרעים לענין כלאי זרעים כמבואר לקמן (סי' רצו ס"ד), ואם נאמר שגם לענין כלאי הכרם נחשב כמין זרעים, לא שייך בו איסור כלאי הכרם לדעת רבים מהאחרונים, אבל לדעת מרן (בכס"מ פ"ה ה"ג) גם מיני זרעים הראויים לאכילה אסור לזרעם בכרם

בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו • מאמרים הלכתיים

מדרבנן, אלא שאינם מקדשים (כמבואר ברמב"ם שם הי"ט). ואכמ"ל]. ואף שיש הבדלים קלים בין אותם מיני בר למינים שהם בני תרבות המצויים כיום, סוף סוף עיקר המין אחד הוא.

ויש להביא לזה ראיה ממה שכתב הרב מראה הפנים (רפ"ק דכלאים סוף ד"ה טעמא) דלהרמב"ם הא דאסור לזרוע זונין עם שאר מינים אע"פ שהזונין אינם אוכל אדם, היינו טעמא כדמסיק בירושלמי שם שהזונין מין חטים הם, והחטים מאכל אדם. ע"ש. ומוכח דבתר עיקר המין אזלינן בהא. ולפ"ז הוא הדין למיני בר של חיטה ושעורה וחרדל דאסורים בכרם. ואם כי מפשט הירושלמי שם נראה הטעם דזונין אסורים בכלאים הוא משום שמקיימים אותם ליונים, ולא איצטריכו התם לטעמא דזונין מין חטים אלא לומר שמפני כך אינם כלאים עם החטים. וכן מתבאר מדברי מרן בכס"מ (פ"א ה"ד) בהבנת הירושלמי. וכן הר"ש ריש כלאים והא"ז (ס"י רנב) העתיקו דברי הירושלמי ללא פירוש. ולפ"ז משמע דאדרבא אי לאו שמקיימין את הזונין ליונים לא הוה שייך בהו כלאים אע"פ שהם מין חטים. ורק לדעת הרמב"ם (פ"א ה"ד) שכתב שאין כלאים אלא בראוי למאכל אדם, הוצרך הרב מראה הפנים הנ"ל לדחוק דעיקר טעמא דזונין הוו כלאים משום שהם מין חטים. ע"ש. אך מ"מ לא מצאנו בראשונים מי שחולק להדיא על סברת הרב מראה הפנים הנ"ל בדעת הרמב"ם. ועוד נראה דשאני זונין דגריצי טובא מחטים ולא הוו אוכל אדם כלל, וכדאשכחן בתרומות (פ"ב מ"ו) דכל שאינו כלאים עם חבריו תורמין ממנו על חבריו, חוץ מן הזונין על החטים שאין תרומתו תרומה מפני שאינו אוכל. ע"ש. אבל שאר מיני בר של דגנים או חרדל שהם ראויים לאכילה, אע"פ שאין רגילים לזרועם לאכילה, מסתברא דכשם שנחשבים מין אחד עם מיני התרבות ואינם כלאים זה בזה (כמבואר במשנה ריש כלאים), ומותר לתרום מזה על זה (כמבואר במשנה תרומות שם), כך נחשבים הם כמין אחד גם לענין כלאי הכרם. וכ"כ הרב הון עשיר (סוף פ"ה דכלאים). ועם שיש לעמוד על הראיה שהביא לזה מלשון המשנה, מ"מ לדינא דבריו נאמנו מאד. וכ"כ הרה"ג ר' יהודה עמיחי שליט"א באמונת עתיך גליון 120 (עמ' 50). ועיקרי דבריו נכוחים לענ"ד, דלא כהרב העורך שם.

ברם כי תבעי לך לענין מיני עשבים שוטים הצומחים בכרם, האם מותרים בקיום שם.

ג. גם העשבים הללו, אף שנחשבים כעשבים שוטים, ואם יצמחו בשדה תבואה וקטנית הם מפריעים ומזיקים לגידולים, והחקלאים מתאמצים לרסס או לעקור אותם כנודע, מ"מ בשדות שאינם מעובדות צומחים המינים הללו מאליהם לרוב, והוברר שרוב מיני העשבים הללו משמשים בכל הארץ כעשבי מרעה לבקר המיועד לשחיטה שיש לו מקומות מסודרים למרעה, וכן לכבשים ועזים. ונלע"ד דמשום כך חשובים כמינים שמקיימים אותם, דומיא דקוצים במקום שמקיימים אותם לגמלים דמקדשים בכרם כמ"ש בש"ע כאן. וכן מה שפסקו הרמב"ם ומרן כאן דמיני דשאים העולים מאליהם נחשבים כלאים בכרם, וכתב החזו"א (סי' א סק"ב ד"ה ובעיקר) דפשט הדברים דמיני דשאים אינם ראויים לאדם אלא לבהמה, ורגילים לקיים אותם לבהמה. ע"ש.

ואף שהקוצים והדשאים הללו אם יצמחו בשדה לכן או בשדה ירק, מן הסתם יקפיד עליהם בעה"ב ויעקרום, לפי שמפסידים את המינים החשובים מהם, מ"מ הרי גם אם יצמחו שם מינים אחרים טובים אפשר שיקפיד עליהם מפני שמפריעים לגידול המין שחפץ בו עתה באותה שדה. ובש"ע להלן (סי' רצ"ו ס"ט) מבואר שהאסטים מזיק לתבואה, והעשבים מזיקים לתלתן שזרעו למאכל אדם, ועוד נתבאר שם (סעיף כד) שחרדל וחריץ מזיקים לכל מין הצומח עמם חוץ מן התבואה (וע' במפרשי המשנה פ"ב מ"ח ש"א להיפך דמזיק דוקא לתבואה), ואם יצמח אסטיס בשדה תבואה, או יעלו חרדל וחריץ בשדה ירק או קטנית מן הסתם ימהר לעקרום, ואטו נאמר באלו שאינם כלאים בכרם לפי שאין בני אדם מקיימים אותם בשדות של מינים אחרים. ועל כרחין כיון שיש שזורעים או מקיימים מינים אלו והם חשובים אצל רוב בני אדם, ודיא הו"ל כלאים בכרם. וה"נ דכוותה במיני העשבים המשמשים במקומותינו למרעה הצאן, שבני אדם מקיימים אותם במקומות המיועדים לכך.

ד. אמנם הרמב"ם בפירוש המשנה (סוף פ"ה) לענין המקיים קוצים בכרם כתב וז"ל: אמר ה' אשר תזרע, מה שדרך בני אדם לזרוע, או רוצים שיצמח בשדותיהם, ואין שום אדם רוצה שתצמיח שדהו קוצים אלא עוקרים אותם. ע"כ. ומה שכתב בצד האיסור "שרוצים שיצמח בשדותיהם", נראה שהוא ממה שאמרו בתלמודין (שבת קמ"ד): שבערביא היו מקיימין קוצי "שדות" לגמליהם. ולכאורה שדות היינו מקום זרע כגון תבואה וכיו"ב, ומשמע שלא די במה שרוצים שיצמח במקומות המרעה. אולם לפי האמור י"ל שאין הכוונה דוקא בשדות תבואה או קטנית שלהם, דמינים רבים וטובים מקפידים שלא יצמחו בשדות התבואה והקטנית ויקלקלום, אלא העיקר תלוי במה שמקיימים אותם באיזה שדות שיהיו. וכן בירושלמי (רפ"ק דכלאים) לא נזכר אלא שכן מקומות מקיימין אותם לגמלים, בלא תיבת "בשדותיהם". ואעיקרא נראה דתיבת "שדה" אינה מכוונת בהכרח לשדה זרועה ומסוימת (כהניא דסוטה כז: אלף אמה גרש, ואלף אמה שדות וכרמים), ומצינו בכמה מקומות שהכוונה לשטח קרקע אפילו אינו זרוע, בין בלשון המקרא כמו ויצא יצחק לשוח בשדה, ובין בלשון התלמוד כמו דרכו להחזיר בעיר ואין דרכו להחזיר בשדה (ב"מ ל:), ועיקר הכוונה שם לשטחים פתוחים שמחוץ ליישוב. ושמא עולים שם מיני צמחים, אבל ודאי אין הכוונה דוקא לשדה זרועה ומסודרת. וע"ע בתוס' קידושין (טל ס"א) דגוף הקרקע קרוי שדה אף בלא זריעה. ע"ש.

ובירחון האוצר גליון ע"ו (עמ' שפ) העיר שיש מי שתרגם לשון הרמב"ם הנ"ל באיסור מינים שמקיימים אותם: שרוצים להצמיח "באדמתם". ע"ש. ומשמעות הדברים לאדמה סתם כל שהיא. ואכן בפירוש הרמב"ם בלשון ערבית איתא: ירידון נבאתה "פי ארציהם". ותיבת ארץ' פירשו לי הבקאים בערבית שהיא אדמה, וכן מצאנו להדיא כמה מקומות בלשון הרמב"ם שמשמעותה אדמה או קרקע, ולא דוקא שדה זרועה (ולדוגמא עיי' בפירושו במקור הערבי בברכות פ"א סוף מ"א, ופאה פ"ב מ"א, ופ"ד מ"א, ופ"ו מ"י. ועוד. וכן תרגם מהר"י קאפח במקומות אלו).

והיינו דאף שדה שאינה זרועה מין מסויים מקפידים בעליה שלא יצמחו בה קוצים ויכלו כחה בלא תועלת, אבל שאר מיני דשאים שמחים בצמיחתם עכ"פ בשדות הפנויים, וישמשו למרעה הצאן. ובאמת אפי' את"ל דכוונת הרמב"ם באמרו רוצים שיצמח "בשדותיהם", היינו בשדות הזרועות מינים אחרים, נראה דהיינו דוקא בזמנם שהחקלאות היתה מקומית, ולכל אדם היו בחלקותיו מיני זרעים שונים כפי הנצרך לו ולבני משפחתו או לבני הכפר, באופן שיש לו צורך גמור בכל מיני תבואה וקטנית וירקות עד תבן ומספוא לבהמותיו, ולכן גם אם יעלו לו מיני עשבים בשדה מלפפונות או בצלים, אפשר שיהיה עשוי לקיימם לבהמותיו אע"פ שהם מזיקים למלפפונות. אבל כפי צורת החקלאות התעשייתית המצויה כיום, שכל חקלאי מגדל כמות גדולה מאד של מין אחד בלבד (או אף מינים שונים, אך בהפרדה גמורה ביניהם), ממילא אין להביא ראיה ממה שמקפיד שלא יצמחו מיני עשבים אחרים יחד עם מלפפונותיו, שהרי מקפיד גם שלא יצמחו עמם מיני עגבניות ותפוחי אדמה, כי מוקש הם לו בתעשיה המסחרית. אלא כיון שמקיימים את העשבים הללו לרוב בשדות אחרות, ומשתמשים בהם למרעה הבהמות, הרי אלו כמין שכמוהו מקיימים.

ה. והנה אף שלפי צורת החיים כיום רוב העולם אינם מגדלים צאן ומרעים אותם בשדות, ואנן בעינן שיקיימו "רוב העם" שבאותו מקום. מ"מ הרועים מצויים בכל מקום ושלוחי דידן נינהו, דסוף סוף כולנו נהנים מן התוצרת שלהם. ודמות ראיה לזה ממ"ש בירושלמי (ריש כלאים) דזונין אסורים משום כלאים אף במקום שאין מקיימין אותם ליונים, דמ"מ דרך להביאם ממקום למקום. ע"ש. ועם שאינה ראיה גמורה, דהתם היו מביאים את הזונים עצמן למקומות אחרים, באופן שכל העולם נהנה מגוף הזונין, ואילו כאן אין הציבור נהנה מגוף העשבים, מ"מ מן הסברא נראה שאין לחלק בכך.

וכן ראיתי להגרש"ז רווח שליט"א בשו"ת חלקת השדה ח"ג (כלאים סי' ד) דפשיט"ל דכל המינים המשמשים כיום למאכל בהמה, יש בהם משום כלאים בכרם. ואין להתיר לזרוע בכרם אלא מינים שאינם משמשים למרעה. ע"ש. ולעומתו בשו"ת באהלה של תורה ח"ד (ס"ו ל) כתב שמכיון שאין רוב

בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו • מאמרים הלכתיים

העם מגדלים עשבים אלו אלא רק הכורמים, אין זה נחשב כדבר הראוי לקיום, ואין בו משום כלאים. ע"ש. ולענ"ד נראה דעכ"פ בעשבים המשמשים למרעה אין להקל. ורוב העם שאין מקיימים עשבים אלו, אין להם אחוזת קרקע כלל, אבל הם נהנים מפירות פירותיהם של אותם עשבים, והדר הו"ל כמין שכמוהו מקיימים רוב העם. ובאמת אם כנים אנו בזה, אף המינים שאינם משמשים למרעה, כגון שיש בהם קוצים (כמו המין "זקניים משובלים" שהתיר בשו"ת חלקת השדה הנ"ל לזרוע בכרם לכתחילה כדי למנוע סחף), אם יתרגלו הכורמים לגדלם בכרם לתועלת הקרקע וכמו שממליצים היום במשרד החקלאות, נראה שיחזרו להיאסר ככל מין שמקיימים אותו. ואף שהכורמים הם מיעוט הציבור, הרי רוב העולם נהנים מן התוצרת שלהם וכאמור. ועוד ראיתי בקובץ אמונת עתיך (עמ' 52) שכתב, שבנדון שלפנינו גם אם נטה לקולא בדין עשבי בר, מ"מ בכל כרם שהניחו בו עשבים, גם מיני מאכל נלוו עמם בכמויות גדולות חטה ושעורה וחרדל ועוד, ובאלו כבר נתבאר דודאי יש בהם איסור קיום. ע"ש.

ו. וראיתי להרבנים הכותבים הי"ו בירחון האוצר גליון ע"ו (עמ' 56) שחשבו לרפאת שבר על נקלה, וחדשו בטובם דאין נחשב מין שכמוהו מקיימים, אלא באופן שרגילים לקיימו על ידי מעשה להצמיחו וכיו"ב, אבל מה שעולה מאליו ואין רגילים לעשות שום מעשה לקיימו, אע"פ שרוצים ושמחים בו, אינו נחשב מין שכמוהו מקיימים. ולא מבעיא לדעת הסוברים דהמקיים כלאים בלא מעשה אינו אסור מדאורייתא, אלא אף לאוסרים קיום לבדו מדאורייתא, מ"מ דין "כמוהו מקיימים" שנלמד מדרשת הזרע אשר תזרע, משמע דוקא בזרעים שרגילים לעשות בהם מעשה בידים. עכ"ד. והנה אף לדבריהם בדגנים ומיני מאכל העולים מאליהם בכרם ודאי אין מקום להקל. ואף אם המצא ימצא כרם דל שלא הצמיחה אדמתו אלא עשבים המשמשים למאכל בהמה, נראה שדברי הכותבים הנ"ל לענין גדר קיום אינם מחוורים. ועיקר כחם להחליט דבענין מין שמקיימים אותו ע"י פעולות מעשיות, הוא מלשון הרמב"ם בפיה"מ (פ"ה מ"ח) הנ"ל, שלפי תרגומו של ר' משה אוסי (חכם בן דורנו) כתב: מה שדרך היא שיזרעו האנשים או "ירצו להצמיח" באדמתם, ואין מישוהו שירצה להצמיח באדמתו קוצים וכו'. ע"כ. ולתרגום זה משמע להדיא הכוונה שרוצה להצמיח ע"י פעולות מעשיות, ולא בשמחה גרידא. עכ"ד.

אולם נראה שאין בזה סמך כלל וחלילה להקל בזה, שהרי הביאו שם שבנוסח התרגום של מהר"י קאפח כתב: אמר ה' אשר תזרע, מה שדרך בני אדם לזרוע או שרוצים שיצמח בשדותיהם, ואין שום אדם רוצה שתצמח שדהו קוצים. ע"כ. וכן הוא בתרגומו של הרב עזרא קורח נר"ו (הנדפס במשניות עטרת שלמה), וכעין זה הוא גם בנוסח התרגום הישן של פירוש המשנה. וא"כ סמי חדא מקמי תלת. וכן שאלנו לבקיאם בערבית על תיבת "נבאתה" שכתב הרמב"ם בענין זה, ופירשו שהיא שם עיקר הפועל "צמיחה" ואין הכרח לפרשה ע"י מעשה בפועל. וגם בתרגום של ר"מ אוסי הנ"ל יש לפרש כן. ובאמת אחר שיסוד הדין מהא דאמרו חכמים לא קידש אלא דבר שכמוהו "מקיימים", מהיכא תיתי לחדש דבענין קיום ע"י מעשה, והרמב"ם עצמו בפיה"מ לעיל בסמוך (פ"ה מ"ה) פירש "והמקיים" שרואה שצמח ומשאירו (וכן פירש הר"ש שם: ראה אותו ולא עקרו). ובחיבורו (פ"ה ה"ח) כתב: אחד הנוטע ואחד המקיים, כגון שראה כלאים צמחו בכרמו והניחם וכו'. ומה יכריח את הרמב"ם כאן להוציא תיבת קיום מפשוטה. אלא ודאי דליתא במחכ"ת. וכן משמע להדיא מלשון הרמב"ם (פ"ה ה"ט) המועתק בש"ע כאן: המקיים קוצים בערב שרוצים בקוצים לגמליהם הרי זה קדש. ומשמע שדי במה שרוצים שיהיו קיימים. וכל שכן מה שדחקו בירחון האוצר להתאים תרגומו של הר"י קאפח לפירושם, כלפי לייא.

ומה שהוכיחו שם (עמ' 56) ממה שאמרו בירושלמי ריש כלאים דהזונין אינו נחשב כלאים אלא מפני שיש מקומות שמקיימין אותו ליונים, והרי ודאי הוא ראוי גם לעיזים שנמצאות בכל מקום, אלא ודאי שצריך שיקיימוהו ע"י מעשה להצמיחו. ע"ש. אין בזה הכרח כלל, וי"ל דברוב מקומות לא היו מקיימין הזונין אף לעיזים, מפני שמקלקל ומזיק מאד את התבואה שצומח עמה כנודע, ואין

הצר שווה בנזק המלך (ושמא גם העצים היו בוחלות ממנו לרוב מרידותו כנודע), והרבה דברים אחרים יש לעזים לאכול. ורק משום שהיו מקומות שמניחים אותו ליונים (שהן אוכלות זרעים דוקא), לפיכך נחשב כמין שכמוהו מקיימים. ופשוט. וגם שאר דקדוקיהם בזה, אינם מוכרחים כלל לענ"ד. ובפרט מה שכתבו עוד בהאוצר שם (עמ' שפב) שלפי זה יש להקל גם לזבל את העשבים לפי שאין זו פעולת זריעה. הוא תמוה אף למטונייהו. ואכמ"ל. ואמנם בעיקר מה שסיימו שם להתיר את דישון הכרם בקיץ אע"פ שיועיל אח"כ גם לעשבי החורף, אפשר שהוא מותר מצד שנעשה מסתמא לצורך הענבים, אבל בתחילת החורף נראה דלכתחילה צריך לעקור מה שצמח מן העשבים.

ז. הן אמת שעדיין יש מקום לדון להקל בזה, מצד מה שאין מקיימים את העשבים הללו בכרם על מנת להשתמש בגופם ממש, אלא שהם מביאים לכרם תועלת בעקיפין למנוע סחף ולקבל יותר את מי הגשמים, ועל הרוב עוקרים או מכסחים אותם קודם שיגיעו לגמר גידולם. ויש מקום לומר שדינם שיהיה לדין המבואר לקמן (סי' רצג סכ"ג) שמותר לזרוע תלם אחד של פשתן בצד חטים שלו, כיון שידוע שלא נתכוין אלא לבדוק שדהו אם היא ראויה לפשתן, ונמצא כוזרע להשחתה. וביאר החזו"א (סי' ה סוף סקט"ו) דכיון דחושב מראש לעקור קודם שיבכרו משום שאין חפצו אלא לבדוק, זה עושה אותן כמין שאין כיוצא בו מקיימין (כוונתו כמו שביאר לעיל ד"ה והא, דכשזרע לבדוק עוקר הצמח בתחילת צמיחתו באופן שעדיין אינו נוח לבני אדם, ואין רוב בני אדם זורעים לזה, וכל שאין דרך לזרועו אין בו משום כלאים). והוסיף די"ל דאף בחושב להניח ליבולות בארץ נמי עושה אותן בזה כמין שאין כיו"ב מקיימין. ע"ש. ולכאורה גם בנדון שלפנינו שאינו משתמש בגופן של עשבים י"ל שנחשב כמין שאין כמוהו מקיימין, ואפילו יניחם ליבולות בקרקע שפיר דמי. אולם נראה שלמעשה גם על טעם זה אין לסמוך מכמה סיבות, האחד דאפשר שיש לחלק בין הזרע לבדוק את הקרקע ובין הנדון שלפנינו, דהזרע לבדוק אין צריך לגופו של הפשתן כלל, רק ע"י צמיחתו יודע ומבין אם הקרקע טובה לגדלו (וכעין זה לענין שבת י"א דחשיב כמלאכה שא"צ לגופה, עיין ביחוד ח"ד סי' כט. אמנם ע' במגן א"ח ח"ג עמ' קמה. וע' בשו"ת דברי דוד ח"א סי' יט. וילע"ד), ואילו בנדון שלפנינו העשבים בעצמם משמשים לו לתועלתו ולהנאתו, אע"פ שאינה הנאה של כליו.

וכן מוכח בתוס' ב"ק (פא. ד"ה כאן לזירין) לענין מ"ש בגמרא שם שתלתן הגדלה לזירין (לאכול את ענפיה) מועילים לה העשבים, דכי קיימא ביני עשבי מירכבא (מתפשטת וגדלה על העשבים ונעשית לה סמיכה), והקשו דא"כ אמאי לא ילקט ממנה העשבים, האיכא איסור כלאים. ע"ש. ומבואר שגם בתועלת עקיפה כההיא דמירכבא, שפיר הוי כלאים. (ובדאי לא מיירי התם שיש תועלת גם בגוף העשבים, דא"כ למה אין בהם משום גזל כשצומחים בשאר שדות). ואמנם החזו"א שם בסוף דבריו כתב לצדד ע"פ דרכו להתיר מדאורייתא לזרוע כלאים לסייג ע"מ שלא ללקטן. אך לענ"ד יש לחלק בין האופנים וכאמור. ומה גם שמדברי החזו"א שם מבואר דמודה דמדרבנן מיהא אסור לזרוע לסייג. וכ"ש באופן שמניחים את שאריות העשבים בכרם כדי שישמשו לזיבול, דודאי הו"ל שימוש בגוף העשבים ממש, ומה לי שימוש לאכילת בהמה או לדישון וזיבול. וכ"כ הגר"ש ישראלי בארץ חמדה ח"ב (עמ' נז). ועוד דאעיקרא כבר הזכיר החזו"א שם שמדברי הגר"א (בביאורו לירושלמי פ"ב ה"ה) מבואר שאין היתר בזרע לבדוקן יותר מזרע לאכילה, אלא משום שלא יקיימן, ושכן הוא בלשון הרא"ש (פ"ה מ"ז) שאין מקיימו, ושגם הרמב"ם שכתב "ונמצא כוזרע להשחתה" יש לפרש כן שכוונתו להשחיתן טרם שיתגדלו. ע"ש. ובמכתבו של החזו"א הנדפס בספר אהלי יצחק קאץ (סי' ח) כתב שיש לחוש לדברי הרא"ש והגר"א.

ולפ"ז בנדון דידן שגם הכורמים העוקרים או מכסחים את עשבי הכרם, אין עושים זאת אלא בבוא האביב, ועד אז כבר הגיעו העשבים סמוך לגמר גידולם באופן שהם ראויים היטב לאכילת בהמות, וכפי שהם עשויים לכך בשטחי המרעה, ואין שינוי כלל בין אופן הנחת הצמחים בכרם לבין הנחתם בשטחי המרעה, בזה בודאי הו"ל כעומדים לקיום ולא להשחתה (ולפ"ד הר"ש רייכנברג דלהלן בסמוך, הכורמים אינם עוקרים ומכסחים כלל את עשבי החורף, אלא הם מתים בסיום גידולם בבוא האביב, ואין צריכים להשחית בידים אלא את העשבים החזורים וצומחים לקראת הקיץ). וכ"ש אם אמת נכון הדבר שכיום רוב הכורמים מניחים את העשבים

בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו ♦ מאמרים הלכתיים

הללו לכתחילה בכרמיהם כדי ליהנות בהם כך, דאף לדעת החזו"א דהיתר בזורע לבדוק הוא משום דהו"ל מין שאין כמוהו מקיימין, נראה דגידול זה נחשב שכמוהו מקיימין, שגם צורת הנאה זו היא בכלל צורת גידול והנאתו.

ח. פש גבן מה שכתב הרמב"ן (חולין ס.) דהא דקתני בתוספתא (פ"ג הי"ג) החשיפה והאיטן והגמי וכל הגדלים באפר מיני דשאים הרי הן כלאים בכרם, זו דברי ר' דוסתאי, ויחידאה הוא ופליגי רבנן עליה, והכי משמע בירושלמי דלרבנן דשאים אין בהם משום כלאי הכרם. ע"ש. וכן דעת הר"ן בהלכות שם. והנה מיני דשאים הללו אע"ג דודאי משמשים למרעה, לא חששו להם מפני שדרכם להיות עולים מאליהם. וכ"כ החזו"א (סי' א סק"ב) דמאי דפליגי בדשאים, היינו משום שעולים מאליהם ואין להם זרע ידוע או שאין דרך לזורעם, ופשטי הדברים משמע שהם מאכל בהמה ומקיימים אותם לבהמה. ע"ש. וכן מבואר במאירי (חולין ס.) טעם המקילים בדשאים העולים מאליהם כיון שאין דרכם בזריעה. ע"ש. ואף שדעת הרמב"ם (פ"ה הי"ט) ומרן בש"ע כאן דכל מיני דשאים שעולים מאליהן בשדה הרי הם מקדשים בכרם, והחזו"א (סי' א סק"ז) הוכיח שכ"ד התוס' (ב"ק פ"א), וכן דעת הראב"ד בהשגותיו (פ"ה הי"ט) דאין להקל אלא במיני דשאים שאין מקיימים אותם. מ"מ אם קיום העשבים הללו הוא בימות החורף בעת שהגפנים רדומים ועומדים בשלכת, בתקופה זו לא שייך בהם איסור כלאים מן התורה כמבואר לעיל (סעיף יב), ויש לצודד לסמוך על הרמב"ן והר"ן בדרבנן, ובצירוף הסוברים דאין שייך איסור כלאי הכרם אלא במפולת יד, דעד כאן לא שמעינן ליה למרן שהחמיר במיני דשאים כדעת הרמב"ם אלא לענין קידוש דאורייתא, אבל בדרבנן אפשר דיודה מרן לסמוך על המקילים.

אולם למעשה אין בזה יישוב נכון למנהג הכורמים כיום להניח את העשבים הללו עד בוא האביב שכבר נתעוררו הגפנים מתרדמתם והחלו להוציא עלים ופרחים. ועוד שגם בזמן השלכת קשה מאד לענ"ד לסמוך על הרמב"ן והר"ן, דאעיקרא לא ברירא לן מלתא ואין אתנו יודע לאיזה דשאים נתכוונו בקולתם, דהא קוצים בכרם בערביא אסורים לכולי עלמא, אע"ג דמסתמא עולים מאליהם. ושוב ראינו שכבר קדמנו בקושיא זו הגאון ר' שניאור זלמן רווח שליט"א בספרו שו"ת חלקת השדה ח"ג סוף סי' ד.

ודוחק לומר שבאותם מקומות שמקיימים אותם היתה ג"כ דרכם לזרוע אותם בידים, דבגמרא (שבת קמד: וב"ב קנז:) וביירושלמי (סוף פ"ה דכלאים) איתא דבערביא היו "מקיימין" קוצים לגמליהם. ואפשר שיש לחלק לדעת הרמב"ן בין הדשאים העולים באפר ובין העולים ביישוב. וצ"ע. ועכ"פ נמצא דלאו בכל מיני דשאים היקל הרמב"ן. וכ"ש לפי המבואר לעיל שבין מיני העשבים מצויים לרוב מיני דגן ומיני מאכל גמורים.

ט. אמנם נלע"ד דכל שנתברר לו שאין בכרמו מיני דגן ומיני מאכל אלא רק עשבים שוטים, המיקל לקיימם בכרם בימות הקור בעת שהגפן בשלכת, יש לו על מה לסמוך, מאחר וגם אם העשבים הללו אינם בכלל מיני דשאים שהתיר הרמב"ן, מ"מ הרי גם מיני ירקות חוץ מקנבוס ולוף לפי פשט לשון הרמב"ם (פ"ה ה"ג) אינם אסורים בכרם אלא מדרבנן, וכן הסכימו בכוונתו הרדב"ז שם ועוד הרבה אחרונים. ואף שבדברי מרן בכסף משנה שם מבואר דכל ירקות אסורים בכרם מדאורייתא, מ"מ באלו שלא זרע בידים אלא מאליהם צמחו, יש לצרף דעת החזו"א (סי' ב סק"ח וסי' ד סק"א) דאיסור הקיום אינו אלא מדרבנן. וא"כ י"ל דעד כאן לא גזור רבנן בכל אלו אלא בכרם שכבר התעורר להוציא עלים דשייך בו איסור תורה, אבל בכרם העומד רדום בשלכת, שאפילו זרע בו בידים מיני תבואה אינו אסור אלא מדרבנן, באלו שכל עיקר איסורם מדרבנן לא גזור, ובפרט שהוא בשב ואל תעשה, והרמב"ן והר"ן אפשר שמתירים לגמרי. ומ"מ אין בזה אלא לימוד זכות בלבד, כי לא מצינו בסיס איתן להקל בכיו"ב בתרתי דרבנן. וגם לימוד זכות זה אינו אלא בתנאי שיקפידו הכורמים להקדים עקירת העשבים הללו טרם תחילת הוצאת העלים שאז כבר שייך בכרם איסור תורה וכאמור. ואילו

לפי מה שפורסם רוב הכורמים כיום מניחים את העשבים בכרם לכתחילה עד בוא האביב ויציאת העלים. וזה מלבד שבדרך כלל גם מיני דגם נלוו עמם וכמו שנתבאר לעיל, ובאלו אין להקל כלל.

י. אמנם לענין איסור הענבים בדיעבד, ראיתי להרה"ג ר"ש רייכנברג שליט"א בהליכות שדה (עמ' 47) שכתב שגם הכורמים המשאירים את עשבי הבר בחורף, רבים מהם אינם רוצים בהם בקיץ כיון שהם מפריעים לעבודה ומתחרים עם הענבים על המים. אלא רצונם לכסח את העשבים כדי שישארו הקש ושיירי העשבים לחיפוי הקרקע, ובדרך כלל עד פריחת הענבים (קודם שהגיעו לפול הלבן) עשבי הבר כבר מסיימים את גידולם ומתים, שהם צמחי חורף. אך בשנים שיוורדים הרבה גשמים באביב, חוזרים העשבים להוציא גידולים חדשים משרשיהם. והעלה שאם הכורם ירסס או יקלטר (יעקור ע"י חרישה) את העשבים, אף אם יחזור לצמוח, כיון דלא ניח"ל בהם אינם מקדשים. אבל אם רק יכסח אותם מלמעלה וישאיר את חלקם התחתון, קשה לקרוא לזה "אינו רוצה בקיומו". ע"ש.

ולענ"ד נראה שבנדון זה אין לחוש לקצות העשבים ושרשיהם הנשארים בקרקע אחר הכיסוח, ואף לכתחילה י"ל דסגי בכיסוח זה. דמ"ש בש"ע (סי' רצו סי"ב) דאם אחר הקצירה נשארו העיקרין בארץ אין לזרוע מין אחר באותה שדה עד שיעקור הישנים, כבר ביארו הערוה"ש (שם סעיף יא) והחזו"א (סי' ד ס"ק כח) דהיינו דוקא במין אשר יחזור להצמיח ענפים חדשים משרשיו, אבל במין שלא יחזור לצמוח ולא יחיה אחרי נפלו, אע"פ שנותרו גבעוליו בקרקע וניכרים החוצה אל העין, לית לן בה. וכן מצינו שם (סוף סעיף יג) שאם קרסמה הבהמה את הצמח, הרי זה מותר לזרוע שם מין אחר. ובירושלמי (פ"ב ה"ג) מבואר דמהני כה"ג אף לענין כלאי הכרם. וכן איתא (סי' רצו סעיף ח) דאנס שזרע הכרם, כשיצא יקצור בעה"ב את הזרע מיד. ע"ש. ומשמע דסגי בהכי וא"צ לעקור. ואמנם בעשבים דידן לא ברירא לי שאחר הכיסוח ימותו כולם לגמרי, ואפשר שיחזרו לצמוח כי הא דסי' רצ"ז סי"ב הנ"ל, מ"מ לפי מה שכתבנו בהוראה ברורה שם דעיקר הטעם לאיסור במניח העיקרין משום מראית העין, יש לומר דלא החמירו אלא באופן המובא שם שזרע שדהו בידיים מין חדש בעוד שעיקרי הצמחים הישנים נראים שם, אבל בני"ד שהכרם נטוע ועומד, והעשבים הם שבאו בגבולו, וזה בא וכיסח אותם, לא מצינו שהחמירו לחוש עוד למראית עין. וכ"ש לפי מה שכתב הר"ש רייכנברג שם שבאמת הכורמים הללו אינם חפצים בקיום העשבים והנוזקים שהם גורמים לכרם בקיץ, והטעם שאינם מרססים אותם הוא כדי הוא כדי לחסוך בהוצאות הריסוס ונזקי הבריאות שלו, וגם אינם מקלטרים מפני שהקלטור מזיק לקרקע או שקשה לקלטר מפני האבנים. ע"ש. וכיון שאינם חפצים בקיום העשבים כמות שהם כלל, הא ודאי דלא מקדשי כמ"ש החזו"א (סי' א סקט"ז) הנ"ל בראש אמיר, וגם אם לכתחילה צריך לעשות מעשה המוכיח כוונתו, מ"מ נראה דבכיסוח סגי להוכיח כוונה זו, וא"צ עוד לעקור מן השרש.

מיהו בעיקר ההנחה שהכורם רוצה בקיום שרשי העשבים לצורך החורף, ראיתי בירחון האוצר גליון ע"ו (עמ' שנט) שכתבו שאין לכורם ענין בהשאת השרשים לשנה הבאה, כי יצמחו עשבים חדשים גם מבלי הנחת השרשים הישנים]. ומה שטען עוד בהליכות שדה הנ"ל שאם יורד גשם חזק באביב (שהוא הגורם לצמיחה המחודשת), נוח לו גם בצמיחה זו, שמונעת סחף וכו'. לענ"ד אם מדובר על כמות קטנה של צמיחה מחודשת אחד מעיר ושתים ממשפחה, נראה שאין בהם כ"כ תועלת למנוע הסחף (ושמא יותר תועלת לזה יש בשרשים הישנים שבקרקע מן העשבים שכבר מתו), ואעיקרא מסתמא ע"פ רוב אין סחף מרובה כ"כ בגשמי האביב, וקרוב להיות שנוק העשבים החדשים בשתיית מי ההשקיה והדשנים יום יום, גדול מן התועלת בעצירת הסחף ביום גשם. וכן שיערו הרבנים הכותבים בירחון האוצר גליון ע"ו (עמ' שנט). ע"ש. מיהו שם העיר עוד שיש סוגי עשבים שנשארים חיים גם בקיץ, ולדעת הרמב"ם ומרן שמחמירים בדשאים שעלו מאליהם יש להחמיר לרססם או לקלטרם דוקא, והאיל וירצה בהם בחורף הבא. ע"כ. ובזה מודינא ליה להחמיר. ואיישר חיליה.

בענין גידול וקיום עשבים – חיפוי בכרמים בזמננו • מאמרים הלכתיים

יא. והנה בהוראות הרבנות הראשית לכורמים משנת תשע"ח, כתבו שמיני דגן בר חיים "ראוי" שלא יהיו בכרם לקראת יציאת הפירות (משמע שמן הדין מותר להניחם גם אח"כ), אבל עשבי בר אחרים ניתן להשאיר לחיפוי הקרקע (משמע אף חיים). ולפי האמור לכאורה אין זה נכון להלכה. וגם מה שנראה קצת מדבריהם דעל ימות החורף לא ניתנה כלל הוראה לאסור ואף לא במיני דגן בר, הוא פלא, דנהי דאין הגפן מתקדשת עד שיגיעו ענביה לפול הלבן, מ"מ לכתחילה אסור אף בזמן שהיא בשלכת כמבואר בש"ע (סי' רצו סעיף יב), וי"א שגם מדאורייתא אסור (עיין להחזו"א סי' ג סקכ"א בדעת הר"ש, ובתשובות ופסקים להחזו"א סי' שמג), וכ"ש בנדון שלנו שבאמת מניחים את העשבים גם אחר שכבר התעוררה הגפן להוציא עלים, וזה לכ"ע אסור מדאורייתא (כמבואר ברמב"ם רפ"ה ומרן בש"ע סי' רצו סי"א דלוקה על זריעת ג' מינים במפולת יד אע"פ שאין שם פירות. ובספרי פרשת כי תצא אות ע"ה מרבינן להדיא כרם שאינו עושה פירות לאיסור, ומשמע דמדאורייתא. ולדעת הר"ש פ"ז דכלאים מ"ז אף מקדש מדאורייתא), ואף שמדובר על צמחים שעולים מאליהם, מ"מ גם קיום כלאי הכרם בלא מעשה יש לחוש לדין לאסור דאורייתא^א. ואפשר שעיקר כוונתם בהוראות הללו לעם שבשדות רק כדי שלא לאסור היבול בדיעבד. ודוחק.

יב. שו"ר בקובץ האוצר גליון ע"ו (עמ' תסז) והלאה שהביאו תורף תשובת הראש"ל הגאון ר' יצחק יוסף נר"ו להקל בקיום העשבים בכרם ע"פ כמה סניפים: א) דעת הרא"ש ודעמיה שאין איסור אלא במפולת יד, ודעת המל"מ שמותר לקיים [אולי נתכוין למ"ש המל"מ בפ"א ה"ג. אולם במחכ"ת לא אמרה אלא בדרך קושיא, ובכלאי זרעים]. ב) י"א שבלא מפולת יד אין איסור אלא מדרבנן, וי"א שבזה"ז כל איסור כלאים הוא מדרבנן, ואף למרן כשאין ענבים הקיום אסור רק מדרבנן, וכן מאכל בהמה אינו אסור אלא מדרבנן. ג) לדעת החזו"א כשאינו ראוי לאדם גם ע"י תיקון, אין בו איסור כלאים מעיקר הדין. ד) עשבים הללו הו"ל כזורע להשחתה, כיון שדעתו לעוקרן. ה) גם הראי"ם למאכל צריך שיהיה ממין שכמוהו מקיימים, ורוב העם לא מקיימים עשבים אלו בשדותיהם, והיום אין מקיימים אותם אלא בשדות מרעה. ו) יש אומרים דדשאים שאין להם זרע ידוע אין בהם כלאים. באופן שדי במה שמכסחים העשבים באביב, וגם למקיימים עד שעת הבציר י"ל על מה לסמוך, דהו"ל תרי ותלת ספיקי בדרבנן. עכת"ד. ועם שלא זכינו לשיחתו בזה באורך, רק מה שהובא בשמו בקיצור, אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות.

ולענ"ד אחר המחילה רבה נראה שלא נכון לעבור על הוראות מרן ע"פ הצירופים שצירף, אשר לפום קושטא לכולהו אית להו פירכא, ולשווא צורף צורף. דמ"ש באות ג' בשם החזו"א שאין כלאים אלא במינים הראויים לאדם, מלבד שהוא נגד דעת מרן בכס"מ (פ"א ה"ד) דבראויים לבהמה סגי לקדושי, ונגד פשט הרמב"ם שם דאפילו אינם ראויים לאכילה כלל מקדשים (ובמקו"א הארכנו בזה), גם בדעת החזו"א עצמו לא דק במחכ"ת, דהחזו"א (סי' א ס"ק י"ב ד"ה ומיהו) צידד שמא סגי בראוי למאכל בהמה,

א. ענין זה סובל אריכות, וכאן נבאר בס"ד עיקרי הדברים בקיצור. הנה בדברי הרמב"ם הרמב"ם (פ"א ה"א) מבואר דאין לוקין על הקיום, ונחלקו המפרשים בדעתו אם הוא משום שאין בו איסור תורה, או משום דהוי לאו שאין בו מעשה (ע' בחוקות הארץ עמ' 48 והלאה). ולכאורה יש לפשוט הספק ממה שכתב הרמב"ם לקמן (פ"ה ה"ח וה"י) דהמקיים כלאי הכרם מקדש ואסור הכל בהנאה. ולפי זה נראה שאיסור הקיום דאורייתא, וכדין איסור זריעה שלא במפולת דלא נפקא לן דאסורה מדאורייתא אלא לפי שמביאה לידי קידוש (עיין בערוה"ש סי' רצ"ו אות י', ובתורת הארץ ח"ב פ"ז אות קי, ובחזו"א סי' א סק"ז וסי' ג ס"ק יב ד"ה או כהא). וכן מצינו כמה דברים שאיסור זריעתם מדרבנן, ואין ללמוד מדין זריעה שלא במפולת ברמב"ם פ"ה ה"ג וה"ט) ועצ"פ שאינו נקוב (שם ה"טז), וא"כ איסור קיום שמקדש, נראה דאיסורו מדאורייתא. ואע"ג דגם בכלאי הכרם בחו"ל ליכא אלא איסור דרבנן ומקדשים, התם אינו קידוש גמור, ואינו אסור אלא באכילה (עיין ברמב"ם סוף פ"ח). מיהו החזו"א (סי' ד ס"ק יג) כתב דאין קיום הכלאים אסור אלא מדרבנן, ואין ללמוד מדין זריעה שלא במפולת יד דאסורה מהתורה וכנ"ל, דשאני קיום שאינו עושה מעשה. ע"ש. ולענ"ד יש לדון בדבריו, דנהי דאין לוקין על הקיום מטעם שאין בו מעשה, מ"מ איך נתייחסו מדאורייתא לגמרי אחר שהוא מביא לידי קידוש דאורייתא. ובאמת המבי"ט בקריית ספר (פרק ה') דריש מקרא לאיסור קיום כלאי הכרם, ומפשט דבריו משמע דהוא איסור דאורייתא. וכן מפורש להדיא בדבריו (ריש פ"ו) דהוי איסור דאורייתא מדרשות אלו. ובאמת גם אם נפרש טעמו של הרמב"ם (בפ"א ה"א) דאין לוקים על הקיום, לפי שאין בו איסור תורה, מ"מ י"ל דהיינו דוקא בכלאי זרעים, אבל כלאי הכרם חמירי טפי ומדאורייתא אסירי. וכן חילק הריטב"א (קידושין טל) דלא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי כרם דכתיב בהו לא תזרע תרי זמני. ע"ש.

או לאדם ע"י תיקון, ולא הכריע (וע"ע במכתב הנדפס בחזו"א שם ס"ק י"ד), ומאידך בהמשך דבריו שם (סקי"ב ד"ה ובעיקר) כתב דפשטי הדברים דמיני דשאים המקדשים הם מאכל בהמה. ע"ש. וכן נראה עיקר בדעתו. ואף לפי מה שציידר החזו"א מתחילה דבעינן ראויים לאכילת אדם ע"י תיקון, הרי כתב שם דצ"ל שגם הקוצים ראויים לאכילה ע"י תיקון, ומסתמא העשבים דנ"ד ראויים לאכילה יותר מן הקוצים הללו. גם מ"ש הגר"י יוסף נר"ו באות ד' דהו"ל כזורע להשחתה, וכן מה שטען באות ה' שקיום העשבים למרעה אינו נחשב כמוהו מקיימים, כבר נתבאר לעיל בס"ד שאין נראה כן. וסברות הפוסקים המקילים שאסף באותיות א' ב', שאם אינו במפולת יד ליכא איסור כלאים כלל, או שמא עכ"פ אינו אסור מן התורה, או שבזמננו אין איסור תורה, או במאכל בהמה, לענ"ד אין מקום לסמוך עליהם, שהרי דעת הרמב"ם (פ"ה מהל' כלאים ה"ז) ומרן הש"ע (סי' רצ"ו ס"ג) מבוארת שיש איסור תורה של כלאי הכרם אף שלא במפולת יד ואף בזמננו, ואף במה שאינו ראוי לאכילת אדם, ורק לענין קיום בלא מעשה יש אומרים שלדעת הרמב"ם אין איסור תורה (וגם בזה אין הדברים מוחלטים בדעתו, ועיין בדברינו לעיל בהערה). ומרן העתיק בכל זה דברי הרמב"ם. וידוע שאין לסמוך על ספיקות וספקי ספיקות בשעה שמרן החמיר גם בצירוף כולם.

ובשלמא בימי החורף כשהגפנים עומדים בשלכת היה מקום לסמוך על הסניף האחרון שהביא באות ו', די"א דמיני דשאים ליכא בהו משום כלאים, ונהי דמרן החמיר כהרמב"ם דאף מיני דשאים אסורים ומקדשים, י"ל דהיינו בדאורייתא, אבל בדרבנן בזמן השלכת שמא יודה להקל (ואף גם בזאת לא פסיקא לן מלתא, וכמו שכתבנו למעלה). אולם להניח העשבים הללו בכרם אף בשעת בלבוז דאפשר דאף להרמב"ם ומרן איסורא דאורייתא איכא, לענ"ד קשה מאד להקל. וכ"ש מ"ש בהאוצר (עמ' תיח) שהגר"י יוסף נר"ו התיר אף לזרוע לכתחילה בכרם מיני עשבים שאינם ראויים לאדם, לענ"ד אין מקום להקל בזה. והכלל בזה לענ"ד דאילו הוה איסור דרבנן בלבד, יש להקל בו בספק גמור אף נגד מרן, בטענה שלא החמיר מרן אלא בדאורייתא. אבל במה שאינו ודאי דרבנן, וכ"ש אם גם הספיקות והסניפים להקל אינם בריאים, יש להחמיר. וכ"ש לפי המבואר לעיל שמצויים בכרם לרוב גם מיני דגן וחרדל, נראה לענ"ד שאין מקום להקל בזה כלל.

העולה מהדברים:

א. כרמים שעולים וצומחים בהם מיני עשבים בימות החורף, ובעלי הכרם חפצים או בקיומם מפני שהם מונעים את סחף הקרקע ע"י הגשם, וגם עוזרים להחדרת מי הגשם לתוך הקרקע (ועוד כמה תועלות), אף שבקיץ בדרך כלל כבר אינם מועילים כ"כ ועוקרים או מרססים אותם קודם שיגיעו הענבים לפול הלבן, מ"מ יש לחוש בזה לאיסור כלאים, ולעתים יש לחוש אף לקידוש כל תבואת הכרם, וכדלהלן: מצוי מאד שיש בין העשבים הללו לרוב גם דגני בר, כגון חיסת בר ושעורת בר, וכן שאר מיני בר הראויים לאכילת אדם כגון חרדל בר, ומינים אלו אסור לכתחילה להניחם בכרם אף בזמן שהוא שרוי בתרדמת החורף. וכ"ש בתחילת האביב שנתעורר הכרם להוציא עלים אפשר דאף איסורא דאורייתא איכא. מיהו אם הניח המינים הללו בכרמו ולא עקרו, לא קידש, אא"כ הניחם שם עד זמן שיצאו הענבים והגיעו לשיעור פול הלבן, שאז הם אסורים את כל יבול הכרם בהנאה.

ב. במה דברים אמורים, כשהניח את המינים הללו בכרם בימי הקיץ לרצונו ולתועלתו, וכדרך קצת כורמים המפיקים מהם תועלת גם אז. אבל אם לא מצא תועלת בדגנים בימי הקיץ, ואדרבא מצטער על שבתקופה זו הם חולקים עם הגפנים את הזיבול ומי ההשקאה ומכחישים אותם, אלא שעכ"ז הניח את מיני הדגן בכרם מחמת עצלות, או שחשש מנזקי הריסוס, יש להתיר הענבים בדיעבד. וכ"ש אם בתחילת האביב כיסח הכורם את כל מה שצמח וגדל על פני הקרקע, נראה שדי בכך שלא לאסור את הענבים שיגדלו בכרם מעתה, אע"פ שנשארו שרשי הדגנים בקרקע.

ג. שאר עשבים שוטים הצומחים ועולים בכרם, אע"פ שאינם ראויים לאכילת אדם, אם מינים אלו משמשים למרעה בהמות בשדות הפתוחים, דינם כמיני דגן שנתבאר לעיל ואסור לקיימם בכרם, וכל שכן שאסור לזרעם בכרם לכתחילה. ומ"מ כשצמחו מאליהם, המקילים לקיימם בכרם בזמן שהוא שרוי בתרדמת החורף, יש להם על מה לסמוך, אך צריכים למהר ולעקורם או לרססם מיד עם התעוררות הכרם ותחילת לבלוב העלים לקראת האביב, ולא להניח העשבים עד שלב הפריחה. ואם הניחו אותם בכרם עד שהגיעו הענבים לפול הלבן מפני שרצה בתועלות שהם מביאים לכרם יש לחוש שנתקדש ונאסר כל היבול בהנאה. אבל אם הניחם מחמת עצלות וכיו"ב, יש להתיר הענבים בדיעבד וכמו שנתבאר לעיל.

ד. אולם מיני עשבים שאינם משמשים אפי' למרעה, וכגון שיש בהם קוצים (דוגמת המין "זקניים משובלים"), מותר להניחם בכרם ואף לזרעם בו לכתחילה ולהניחם עד שלב גידול הענבים, כדין מין שאין כמוהו מקיימים שאינו נחשב כלאים בכרם כלל. ומ"מ כל זה דוקא כשאין דרך הכורמים לזרעו בכרמים או להניחו שם לתועלתם, אבל אילו במשך הזמן יתפשט המנהג אצל רוב הכורמים לזרוע או להניח מין זה בכרמים, נראה שיש לחוש שבזה כבר יהיה נחשב כמין שכמוהו מקיימים, וחזר דינו כצמחי מרעה שנתבאר דינם לעיל.

'אושפיזין' – טעמיו ומנהגיו

פתיחה: בחג הסוכות יש 'אורחים' מיוחדים המשתתפים בשמחת החג והם ה"אושפיזין". במאמר זה נתבונן מעט במושג נעלה זה מהיכן נבע וכיצד היא הדרך הראויה להתכונן ולשהות עם אורחים רוחניים אלו, בכדי שנוכח לקבל מהשפעתם אשר תשרה עלינו למשך כל השנה.

ענין נעלה ונשגב זה של האושפיזין קדישין בחג הסוכות לא מוזכר בגמרא, לא הובא ברמב"ם, ומרן המחבר לא כתבו בשלחנו הטהור, אף רבנו הרמ"א לא הזכירו בשעה שפרס את ה'מפה' על השלחן. אולם זאת עלינו לדעת, כי מקור הדברים קדומים וקדמונים, נאחזים בשרשים טהורים בדברים נשגבים וכך הובאו בבית הזה"ר (פרשת אמור דף קג ע"ב): **תא חזי, בשעתא דכר נש יתיב במדורא דא, צלא דמהימנותא, שכינתא פרסא גרפהא עליה מלעילא, ואברהם וחמשה צדיקיא אחרנין שויין מדוריהון עמיה. אמר רבי אבא, אברהם וחמשה צדיקיא, ודוד מלכא, שויין מדוריהון עמיה. הדיא הוא דכתיב, פסכות תשבו שבעת ימים. שבעת ימים כתיב, ולא בשבעת ימים. פנונא דא כתיב, (שמות לא) כי ששת ימים עשה יי את השמים וגו'. וכפי בר נש למחדי בכל יומא ויומא, באנפין נהדין, באושפיזין אליו דשריין עמיה.**

[פירוש הדברים: בא ראה, בשעה שאדם יושב במדור הזה, צל האמונה, השכינה פורסת את כנפיה עליו מלמעלה, ואברהם וחמשה צדיקים שמם את מדורם עמו. אמר רבי אבא, אברהם וחמשה צדיקים ודוד המלך שמם מדוריהם עמו. זהו שכתוב, פסכות תשבו שבעת ימים. שבעת ימים כתיב, ולא בשבעת ימים. כמו זה כתוב (שמות לא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו'. וצריך אדם לשמח בכל יום ויום בפנים מאירות באורחים הללו ששורים עמו.]

דברים נשגבים אלו של הזה"ק, נגלה לנו הסוד המופלא והמיוחד של האושפיזין - האורחים המיוחדים אשר יורדים ממרום לשהות איתנו בצילא דמהימנותא ולחוג עמנו את החג הקדוש.

טעמים להגעת האושפיזין דווקא בסוכות

תחילה עלינו לברר, מדוע עניין זה לא קיים בשום יו"ט אחר - לא חג הפסח שבו יצאנו מעבדות לחירות ומעבדי פרעה נהיינו לעבדי ה'. ולא בחג השבועות שבו קיבלנו את התורה והיא חיינו ואורך ימינו. לא בראש השנה שבו כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ואף לא ביום הכיפורים, שבו נמחלים עוונותיהם של ישראל ונחתמים לחיים טובים ולשלום. רק כעת, בחג הסוכות - חג האסיף, החג שבו מצות "ושמחת בחגך" תופסת משמעות מיוחדת, הן בזמן שבת המקדש היה קיים והן לאחר החורבן, עכשיו דווקא באים 'אורחים' עליונים אלו להיות במחיצתנו? מה נשתנה חג זה מכל החגים?

ומצאנו לכך כמה תשובות בפנים שונות בדברי רבותינו מצוקי ארץ, כדלהלן:

בסוכות נוטל הקב"ה שכינתו ומשרה בסוכה - רבי שלמה קלוגר זצ"ל (קהלת יעקב ח"ה) כותב: 'ולזה הוי ענין האושפיזין המבוארין בזה הקדוש, דודאי אינן באים לכבוד האדם, דלמה אין באים בשאר ימים טובים שמקיימין בהם ישראל מצות כגון פסח וכדומה ולמה דווקא בחג? אך הענין הוא לכבודו ית', כדרך העולם כשאדם בונה לו בית חדש, באים אוהביו ומיודעיו אצלו לכבודו ולבקרו, כן ה"נ כיון שהוא ית' נוטל שכינתו מביתו ושוכן בסוכה, באים האבות לכבודו בביתו החדש שקבע לו. ומה שציוה לנו לישב בסוכה, היינו שרצה הוא ית' ליטול אותנו לביתו כדרך המלך שמאסף בניו על יו"ט

שלו, וכמו שציוה הוא ית' לראות שלש פעמים בשנה בבית המקדש, כן ציוה שנבוא לביתו לסוכה להתעלס אתנו. עכ"ל.

רואים דלפי דבריו הק', דבראש וראשונה הסוכה נהיית מקום מעונו של הקב"ה בחג הסוכות ויש לנו לשים לב על דבר גורא זה.

דוקא בסוכות באים האושפיזין כיון שאויר הסוכה קדוש - ה'נתיבות שלום' כתב (ח"ב עמ' רז): "עו"ל בטעם הדבר שהאושפיזין הק' באין דוקא בחג הסוכות ומדוע אינם באים בשאר היו"ט, פסח ושבועות או בכל שבת, דמכיון שהם שרויים בעולמות העליונים בקדושה עילאית כ"כ, אינם יכולים לרדת ממדרגתם הרמה להשפיל עצמם ולירד לזה העולם ורק בסוכות שאויר הסוכה הוא מהעולמות העליונים שלא מעלמא הדין... וזה ג"כ הטעם של דיני הקדושה המיוחדים שיש בסוכה כיון שנעשית למקום קודש קדשים ע"כ יכולים אז האבות הק' ושבעת הרועים לבוא אל הסוכה".

להרגיש שאנו 'אורחים ארעיים בזה העולם' - בספר 'מחשבת נחום' של הרב מנחם נחום מקנטקוזבה, מביא רעיון נפלא ומפורט, לא לפני שהוא כותב: "ואף כי יש בזה [בענין האושפיזין] סודות ורזין עלאים אשר לאו כל מוחא סביל דא, אך הנני אומר את זה רק לפני אנשים 'פשוטים' כערכנו. והנה אמרו חז"ל על חג הסוכות, שהסוכה צריכה להיות דירת ארעי וכמאמרם ז"ל "צא מדירת קבע ושב בדירת עראי". ואמרו חכמי המוסר, שזה מרמז לאדם שידע שהוא יצא מדירת קבע ונכנס לדור בעוה"ז כאורח נוטה ללון, לזמן של שבעים שנה כמאמר הכתוב: "ימי שנותינו בהם שבעים שנה", ואח"כ יחזור לדירתו דירת הקבע שדר בה בתחילה. וע"ז ירמזו שבעת ימי חג הסוכות. וכן ע"ז רמזו חז"ל באמרם שהסוכה צריכה להיות עשויה בצורה שיוכלו לראות מתוכה את הכוכבים, דהיינו שבכל מעשי האדם לא ישום את מבטיו רק על הדברים הארציים והשפלים, אלא ישום את לבו ליושב במרומים ע"ז הכתוב: "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת".

ולפי דברינו אלו יבואר ענין האושפיזין, שע"י אמירתם יזכור האדם שהוא כאורח נוטה ללון, כלומר שהאבות הקדושים שנקראו אושפיזין, החזיקו את עצמם בעוה"ז כאורחים וכמאמר אברהם אבינו ע"ה: "גר ותושב אנכי עמכם" דהיינו, אף שאני תושב ויש לי ב"ה שדות וקרמים וכל טוב, עכ"פ הנני מחזיק את עצמי לגר. וכן יצחק אבינו החזיק את עצמו לגר ופשט את עצמו ע"ג המזבח והקריב את עצמו לעולה, היות וידע שהעוה"ז עולם עובר. וכן יעקב אבינו בכל ימיו סבל גרות ועינויים, וכל קנייניו הגשמיים היו בעיניו כאין וכאפס, וכל דעתו ומחשבתו היו בקניינים הרוחניים וזה שאמר הכתוב: "ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות", דהיינו לקניינו הרוחני ולעצמו עשה בית - היינו דירת קבע ולמקנהו היינו לקנייניו הגשמיים, עשה סוכות היינו דירת עראי. וכן מצינו ביוסף הצדיק שאמר: "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים", דהיינו שרדמו למידת הדין, כי יוסף פחד שלא תפגע בו מדת הדין, ותמיד היה פחד ה' לנגד עיניו. וכן משה רבנו ע"ה ואהרן הכהן החזיקו את עצמם לאורחים בעוה"ז לכן אמר משה רבנו ע"ה: "ונחננו מה", דהיינו שאינם נחשבים לכלום בעיני עצמם, ובודאי שלא החזיקו את עצמם לתושבים בעולם הזה. וכן דוד המלך ע"ה אמר: "ואנכי תולעת ולא איש" וכן אמר: "ימיו כצל עובר", הרי שהחזיק את עצמו לאורח בעוה"ז. ובעבור כל זאת נקראים האבות בשם אושפיזין עילאין, לרמז לנו שהחזיקו את עצמם לאורחים בעוה"ז, ולכן אנו אומרים את סדר האושפיזין בסוכות. עכ"ל.

ביאת האושפיזין לסוכה סימן לריצוי ולמחילת עוונות - רבי דוד קוויאט בספרו סוכת דוד מביא על השאלה מדוע באים האושפיזין דווקא בסוכות משל נפלא:

"בן המלך מרד באביו ושלחו המלך מלפניו אל ארץ גזירה ועינה אותו שם. ואחר איזה שנים נתחרט בן המלך מחטאיו וכתב אל המלך שהוא מתחרט ממעשיו הרעים והוציאו המלך מארץ הגזירה ונתן אותו אל בית ספר גבוה שילמוד ההנהגה של בית המלכות מה שראוי לו לנהוג בן המלך. ושוב חזר

בן המלך לסורו וחטא עוד איזה חטאים, והעמידו המלך בדין והוסיף לו עוד יום אחד שישוב אז הבן מכל חטאיו, ועשה כן בן המלך ומחל לו ביום זה על כל חטאיו, ועדיין לא החזירו המלך לפלטין שלו. ואחר עוד איזה ימים שלח לו המלך שיבוא לפלטין שלו, אז ידע הבן שאביו התרצה לו לגמרי, שהרי הרשה לו לבוא לפלטין שלו, וששם ראה הבן כל שרי המלך באי ביתו, אז ראה הבן שהמלך לא רק שמחל לו אלא שהרצוהו להיות עם המלך בפלטין שלו ושרוצה שיחי' אצלו וכמו כל השרים שאתו. והנמשל הוא, הקב"ה הוא המלך וישראל הם הבן שלו, ושחטאו ישראל הרבה - שלחם לארץ גזירה למצרים ושם עינו אותו, וכשעברו כמה שנים נתחרטו בני' וצעקו אל השם, והוציאם ממצרים ונתן להם את התורה שיהיו יודעין איך צריך בן המלך להתנהג ושוב חטאו בעגל והמה שבו כל הארבעים יום שעלה משה בהר ולבסוף מ' יום ביוה"כ נתרצה הקב"ה עמהם ומחל להם את הכל. ועדיין לא ידעו בני' אם נתרצה להם ריצוי גמור, וכיון דלאחר ד' ימים אמר להם שישבו בסוכה שהיא צילא דמהימנותא וכמו דאיתא כן בזהר הק' היינו שהסוכה רשות של הקב"ה וזהו כנגד הענני כבוד שזהו רשותו של השכינה וזהו פלטין של מלך, א"כ זהו ראי' שנתרצו בני' ריצוי גמור. כך, רק לאחר יוה"כ שנטהר גופו ונשמתו והגיעו לבחינת של מלאכי השרת, אז מזמינים אותו לבוא להסוכה שהיא רשותו של המלך - הקב"ה, שאז הוא מוכשר לזה. וכיון שהסוכה היא רשות דקדושה לכן באים נמי האושפיזין לשם שהרי הוא פלטין של מלך, אבל בפסח לא באין אצלנו שאין אנו ברשות דקדושה ואין אנו בחינת כמלאכי השרת מה שזוכין רק ביוה"כ.

האושפיזין באין לשמוח עמנו דווקא בזכר לענני כבוד - האדמו"ר הקדוש מסאטמר זצוק"ל בספרו דברי יואל עמד בשאלה זו וכתב ליישב זאת עפ"י הקדמה נפלאה, דהנה גאון עוזינו החיד"א בספרו ראש דוד, הביא חקירת הקדמונים דהלא מצינו שנתן הקב"ה לישראל במדבר ג' מתנות טובות והם: מן, באר, וענני כבוד, וא"כ אמאי צותה תורתנו הקדושה לעשות זכר לענני כבוד במצות סוכה ולא צותה כן במן ובבאר? ותי' הגחיד"א בשם מוהר"ר חיים כפוסי זצוק"ל שנתן טעם לדבר, דהמן והבאר הלא המה לחם ומים שהם הכרחיים לחיי האדם - לא היה בזה כ"כ תוספת טובה. אמנם במה שהקיפן הקב"ה בענני כבוד - חיבה יתירה נודעת להם בתוספת טובה זו ולזה ציוונו השי"ת לעשות זכר רק למתנה זו בדמתנה זו נודעת חיבתנו אליו. ולפי"ז יובן היטב על מה שנקרא חג הסוכות זמן שמחתנו יותר משאר המועדות דהנה חג הפסח שהוא כנגד נס יציאת מצרים, הנה הייתה אז הצלת ישראל מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה וא"כ לא היה בזה מתנה יתירה ותוספת כתוב"ה, כי אם הכרח גדול שהרי היו מעונים שם בעבודה קשה וגם לא יכלו להתמחה שם עוד רגע שלא יכנסו בשער הנ' של הטומאה כנודע, וא"כ עדיין לא נודעה עוד בזה חיבתנו היתירה לפנינו ית"ש. וכן בחג השבועות זמן מתן תורתנו שמחסדו יתברך עם עם ישראל נתן לנו את תורתו מה שאין דין ומשפט שכלי מחייב לגלות תורה דיליה לבריות קטנות שבעולם העשיה, אמנם גם בזה היה צד הכרח עבור קיום העולם, דאלמלא קבלו ישראל את התורה, היה העולם חוזר ח"ו לתוהו ובוהו, וא"כ גם בזה עדין לא נודעה כ"כ החיבה היתירה. משא"כ חג הסוכות שהוא זכר לענני כבוד שהקיפן הקב"ה במדבר אשר בה לא היה הכרח כלל והיה אפשר להם בהגנה ע"י סוכות ממש, אלא שהשפיע להם הקב"ה במדה טובה מרובה תוספת כתוב"ה ומתנה יתירה שלא הוצרכו לכך, בזה נודעה ונתגלתה חיבתם היתירה של ישראל לפני הקב"ה וזהו שמחה יתירה יותר מאשר עצם המתנה. וע"כ בחג הסוכות דייקא זמן שמחה יתירה היא לנו שאנו שמחים בעצם ההתקרבות והחיבה היתירה הנודעת לנו מאת המקום ב"ה. וע"כ בחג הסוכות דייקא שהוא זמן שמחה יתירה לישראל יותר מכל המועדות שאז מתגלית ביתר שאת אהבתו יתברך אלינו ואנו שמחים בחיבה יתירה ובתוספת טובה שנתן לנו הקב"ה כנ"ל אז הוא הזמן אשר מתכנשין ובאים האבות הקדושים שבעת הרועים מהעולם העליון להשתתף בשמחת בניהם וע"כ לטעם זה דייקא בחג הסוכות אנו מזמינים את האושפיזין לבא ולשמוח עמנו בצילא דמהימנותא בחג הסוכות דכיון שאז השמחה גדולה מאד לישראל בדין הוא שיבואו וישתתפו עמנו בשמחתנו. ע"כ.

הסוכה היא חפצא של מצוה אצל כל אחד ואחד - הגר"נ גשטטר זצ"ל בספרו 'להורות נתן' (מועדים א) כתב: ומה שהאושפיזין באים דוקא בחג הסוכות ולא בפסח שהוא ג"כ שבעה ימים ובודאי שטעם פנימי יש בו, אך י"ל גם בפשטות כי לא יתכן לקבל פני אורחים חשובים עילאיים כאלו אלא במדור הראוי לפי כבודם. והנה בכל ימות השנה מי יאמר כי זכיתי לבי אשר ביתו יהיה ראוי לקבל פני אנפאה נהירין עילאין, אבל בסוכה שהיא חפצא של מצוה וקדושה יש בה, במדור זה נאה לקבל את פניהם, כי אף הפשוט שבישראל העושה סוכה הרי זו נתקדשה למצוותה בתכלית. עכ"ל.

ומובא בסה"ק, שלכל אחד באים הם בהתגלות מיוחדת הראויה לאותו אחד 'המארץ' אותם וכמו שמצינו בספר חמדת ימים מעשה נורא שכתב שם הרב המחבר וז"ל: "ולמען תדע ותשכיל ענין הזה ולא יקל בעיניך, אגיד לך מעשה רב אשר שמעתי מפי זקנים. מעשה שהיה ברב מופלא שהיה יושב ולומד בסוכתו ותלמידו עמו. עודינו לומד עמו רעדה אחזתהו לאותו תלמיד ויקם וירץ וילך ויבא ובידו רצפה ובמלקחיים, ורבו היה משתומם על המראה כי ראהו לאותו התלמיד כנותן הרצפה ביד אחר באויר הסוכה וכמדליק דבר. אז אמר לו הרב, מה זה בני על מה אתה עומד מרעיד ומרתת ועושה כדברים האלה, כי היה חושש שמא אחזתו רוח שטות או רוח רעה חס ושלום. ואז השיב לו התלמיד, האם אין אדוני רואה כל הזקנים הללו אשר סביבותינו, וכך היה מונה והולך: "א-ב, ג-ד, ה-ו ז", ועל כי נאמר בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי המה שאלו לי להביא רצפה לעשות דוגמא לקטורת הנעשה על ידי עסק תורתנו. וגם היה נותן בהם סימנים בסדר ישיבתם איך היו יושבים, אברהם בדרום יצחק בצפון יעקב במזרח ועם אברהם יושב עמו משה רבינו עליו השלום בדרום ועם יצחק יושב עמו אהרן בצפון ויוסף ודוד במערב הסוכה. וכששמע הרב דברי התלמיד השתומם על המראה וראה כי יפה כח התלמיד מכח הרב שזכה לראות כל מה שגילו לנו חכמי הזהור על השבעה אושפיזין עילאין הבאים הארת ניצוצותיהם של נשמותיהם בכל סוכות ישראל. ועל כי היו יושבים באימה וביראה עוסקים בתורה הרב והתלמיד יחד נתקבצו ניצוצותיהם יחד שם, וניתן כח לעין לראותם עין בעין אשרי עין ראתה כל אלה. ויהי מאז עמדו הרב והתלמיד באימה וביראה בלימוד התורה בתוספת מרובה על העיקר כל ימי החג עד שכמעט לא נשמע בתוך סוכתם שיחת חולין. וכל ימיו של אותו צדיק היה אפטרופוס רב במצוה זו להזהיר את כל העם לבלתי ינהגו קלות ראש בתוך סוכתם לפני הצדיקים וכן כל כיוצא בזה. עכ"ל.

הרי לנו עד היכן הדברים יכולים להגיע והארתם של האושפיזין ולכל יהודי, כל אחד כפי הנהגתו בסוכתו.

סדר הגעתם

הן ידוע כי לכל יום יש את האושפיזין שלו וכל יום מימות מחג הוא כנגד אחד משבעת הרועים, אולם ב'סדר הגעתם' ישנו הבדל.

שלושת הימים הראשונים הם כנגד שלושה אבות: אברהם, יצחק, יעקב, אולם לגבי 'מיקומו' של האושפיזין הרביעי - נחלקו הדעות: לפי נוסח אשכז והוא נוסח קדום ע"פ זהר (בהשמות לבראשית דף רסא ע"א): "ביומא רביעא לקבל יוסף, ביומא חמישא לקבל משה" וכו' עיי"ש, אולם מה שמקובל ע"פ האר"י ז"ל והשל"ה הוא דמשה הוא הרביעי בסדר האושפיזין ע"פ סדר זה נוהגים החסידים וקהילות עדות המזרח. ביאור הדברים הוא, דלפי מנהג החסידים והספרדים סדר האושפיזין הוא לפי השתלשלות הספירות ולכן מאחרים את יוסף אחרי אהרן בזה הסדר [סימן חג"ת נה"ם]: חסד - אברהם, גבורה - יצחק, תפארת - יעקב, נצח - משה, הוד - אהרן, יסוד - יוסף, מלכות - דוד. אבל סדר האושפיזין לפי מנהג האשכנזים הוא לפי 'סדר הדורות' [ולא לפי השתלשלות הספירות] ולכן מקדימים את יוסף לפני משה.

עיי' בשער יששכר (מ' ימי החג יום ד') שמביא מה ששמע רמז נפלא לסדר אושפיזין עפ"י נוסח האר"י ז"ל שמפרש הפסוק (דברים לב, א): "ומת בהר... כאשר מת אהרן אחיך" וגו' מכיוון שביום שחל ר"ח אב שהוא יום מיתת אהרן הכהן אותו יום בשבוע חל בכל שנה לאחריו יום האושפיזא דילי' [ה' דסוכות] וכו' והבטיח ד' למשה שגם יום פטירתו - ז' אדר יהי באותו יום בשבוע שחל בו אושפיזא דילי' בחג הסוכות [יום ד' דסוכות] וזה הרמז במש"כ בשניהם "ויאסף", לרמז חג האסיף וכו'.

מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל היה נוהג כסדר שיוסף הוא ה'אושפיז' הרביעי, ומטו משם הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א דהג"ר שריה דבליצקי זצוק"ל תמה על זה ואמר אליו, איך זה שנכד בעל 'הלשם' יהיה לו כסדר הזה, דהא עפ"י האריז"ל הוא: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף, דוד. וכשהגיד הרה"ג ר' יוסף את זה לרבינו שהג"ר שריה תמה על סדרו בזה, השיב רבינו שמנהגו הוא כמנהג אשכנז. ככלל, העיד חתנו הגאון הגדול הרב עזריאל אויערבאך שליט"א, שענין האושפיזין היה עסק גדול וחשיבות גדולה אצל מרן הגרי"ש זצוק"ל (הובא ב'איש על העדה').

מסופר על הרה"ק רבי מאיר מפרמישלן זי"ע, ששלח אל הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל, שיש לו הוכחה שסדר האושפיזין הוא כנוסח ספרד, כי ראה את האושפיזין מגיעים לסוכתו כסדר הזה. השיב בנחרצות רבי שלמה קלוגר לשליח אין זה ראייה כי הזמינם בסדר הזה ולפי סדר ההזמנה כך הם מגיעים...

הזמנת לסוכה בפה

מבואר בזוהר שלכתחילה צריך להזמינם בקול רם, וז"ל: **כִּי הָאֵל דְּרַב הַמְּנוּנָא סָבָא, כִּד הוּא עָיִל לְסוּכָה הוּא חַדִּי, וְקָאִים עַל פִּתְחָא לְסוּכָה מְלָנָא, וְאָמַר נְזַמֵּן לְאוֹשְׁפִיזִין. מְסַדֵּר [נ"א נסדר] פְּתוּרָא, וְקָאִים עַל רִגְלוֹהִי, וּמְבַרֵּךְ, וְאָמַר בְּסֻכּוֹת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים. תִּיבּוּ אוֹשְׁפִיזִין עַלְאִין, תִּיבּוּ אוֹשְׁפִיזִין מְהִימְנוּתָא, תִּיבּוּ. אָרִים [ס"א אסחי] יְדוּי, וְחַדִּי, וְאָמַר זָכָא חוּלְקָנָא, זָכָא חוּלְקָהוֹן דִּישְׂרָאֵל, דְּכְתִיב, (דברים לב) כִּי חֶלֶק יְיָ עֲמוֹ וְגו', וְהוּא יְתִיב.**

[ביאור הדברים: כְּמוֹ שֶׁרַב הַמְּנוּנָא סָבָא, כְּשֶׁהִיָּה נִכְנָס לְסֻכָּה הִיָּה שְׂמֵחַ, וְעוֹמֵד עַל פֶּתַח הַסֻּכָּה מְבַחֵץ וְאָמַר: נְזַמֵּן לְאוֹרְחִים. מְסַדֵּר [=נסדר] אֶת הַשְּׁלֶחֶן, וְעוֹמֵד עַל רִגְלוֹ, וּמְבַרֵּךְ וְאָמַר: בְּסֻכּוֹת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים. שְׁבוּ אוֹרְחִים עֲלֵינוּ, שְׁבוּ. שְׁבוּ אוֹרְחֵי הָאֱמוּנָה, שְׁבוּ. הָרִים [=רחף] יְדוּי וְשְׂמֵחַ, וְאָמַר: אֲשֶׁרִי חֶלְקִנִּי, אֲשֶׁרִי חֶלְקִם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּתוּב (דברים לב) כִּי חֶלֶק ה' עֲמוֹ וְגו'. וְהִיָּה יוֹשֵׁב.]

כתב בספר 'יסוד ושורש העבודה' (שער יא פ"ג): וגשמע קולו בבואו אל הסוכה מן הפתח ולפנים להזמין אושפיזין עלאין קדישין לכלם בשם יקרא בפה מלא. כי מבואר בספרים מלשון המאמר הוזה"ק הנ"ל שאם האדם לא יזמין הני אושפיזין קדישין בפיו אף אם הוא צדיק גמור אינם באים בסוכתו כלל, שצריך להזמין אותם דוקא ולקרוא אותם כל אחד בשמו והנה בספרים האריכו בסדר זימון האושפיזין ואנכי תכנתי לאנשים כערכי נוסח סדר זימון האושפיזין בדרך קצרה שיזמין אותם בכל עת שיכנס לסוכה לסעודת לילה או יום כנוצר בזה"ק הנ"ל וזה הוא:

בליל הראשון של החג הקדוש תיכף בבוא מבהכ"נ יעמוד בפתח הסוכה מלגאו ויאמר נוסח דרב המנונא סבא הנ"ל: **עוֹלו אוֹשְׁפִיזִין עַלְאִין קְדִישִׁין עוֹלו אַבָּהוּ עַלְאִין קְדִישִׁין לְמִיתָב בְּצֵלָא דְמַהִימְנוּתָא עֲלָאָה בְּצֵלָא דְקַב"ה, לִיעוֹל אַבְרָהָם וְעַמִּי יִצְחָק וְיַעֲקֹב מִשָּׁה וְאַהֲרֹן יוֹסֵף וְדוֹד, וְתִיכַף יֵשֵׁב וְיֹאמַר: בְּסוּכּוֹת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים תִּיבּוּ אוֹשְׁפִיזִין עֵילְאִין קְדִישִׁין תִּיבּוּ אַבָּהוּ עַלְאִין בְּצֵלָא דְמַהִימְנוּתָא בְּצֵלָא דְקַב"ה זָכָא חוּלְקָנָא וְזָכָא חוּלְקָהוֹן דִּישְׂרָאֵל דְּכְתִיב כִּי חֶלֶק ה' עֲמוֹ עֲמוֹ יַעֲקֹב חָבֵל נַחֲלָתוֹ, ע"כ. אַח"כ יֹאמַר הַתְּפִלָּה הַנֶּדְפֵס בְּסִפְרִים וְכֵן בְּסִעוּדָה שֶׁל יוֹם רֵאשׁוֹן... וְכֵן יַעֲשֶׂה בְּכָל סִעוּדוֹת לֵילָה וּסִעוּדוֹת הַיּוֹם. כַּעֲיֵן זֶה כָּתוּב גַּם הַשִּׁל"ה (מסכת סוכה אות ח): כִּשְׁהוּא נִכְנָס לְסוּכָה אֵזִי יִזְמִין בְּפִיו לְצַדִּיקִים עֲלִיוֹנִים הַנּוֹכְרִים בְּסֻמּוֹךְ, כִּי זֶה תְּפֹאֲרָתָם כֹּאשֶׁר הֵם בְּאִים בְּצִיּוֹר רֹחַנִית לְסַבֵּב אוֹתוֹ מִכָּל צֶדֶד שֶׁכֵּן הִיָּה נוֹהֵג רַב הַמְּנוּנָא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּפִרְשֵׁת אִמּוֹר וְכו'.**

הכנת מקום לאושפיזין

כתב רבנו החיד"א בספר עבודת הקודש (אות רפט): "אור החג הקדוש ילך לסוכה ויצוה להביא כסא ומעיל מפואר על גבה לזכר שבעה אושפיזין עילאין קדישין, מעין דוגמא שעושין ביום המילה כסא לאליהו הנביא זכור לטוב... זאת היתה להחרדים לדבר ה' להזמין כסא לשבעה אושפיזין עילאין קדישין עכ"ל. והובא במועד לכל חי (סי' כ' או' ט) ובכח"ח (סי' תרלט או' ח). וכתב הבן איש חי בפירושו על תיקוני הזהר (תיקון כב): "מנהגנו כשנכנס לסוכה בכל לילה, ששם מוכן כסא לכבוד שבעה אושפיזין ועל ספרי הקודש, שנאמר כל לילה בתחילת כניסתנו... זה הכסא של שבעה אושפיזין עילאין קדישין בהשמת ידינו על הכסא". עכ"ל.

הדלקת נרות בסוכה לכבוד האושפיזין

רבנו מאיר פאפירש בספר אור צדיקים כתב: טוב להדליק בסוכה שבעה נרות כנגד שבעה צדיקים הבאים לסוכה עכ"ל כן העתיק החיד"א בקונט"א למחזיק ברכה (סי' תרכה) ובשערי תשובה (שם) וכן הביאור בספר מועד לכל חי והוסיף על דבריו: ומי שאין לו מנורה או לאנפור"ה, יתן שבע פתילות בעשית. עכ"ל.

לתת צדקה לעניים בחג הסוכות את 'חלק האושפיזין'

בכל חג צריך להקפיד לתת צדקה לעניים אולם בחג הסוכות יש משנה תוקף לענין זה שממש זהו 'חלק האושפיזין' ודברים חמורים כתובים בזוהר ובאחרונים על מי שאינו מקפיד בזה:

דמאן דאית ליה חילקא בעמא ובארעא קדישא, יתיב בצלא דמהימנותא, לקבלא אושפיזין, למחדי בהאי עלמא ובעלמא דאתי ובעי למחדי למספני. מאי טעמא. בגין דחילקא דאינו אושפיזין דמין דמספני הוא. והוא דיתבי בצלא דא דמהימנותא, וזמין אושפיזין אליו עלאין, אושפיזין מהימנותא, ולא יתיב לון חולקיהון, בלהו קיימי מניה, ואמרי: "אל תלחם את לחם רע עין" וגו', אשתכח דהוא פתורא דתמין, דיליה הוא, ולא דקודשא בריך הוא, עליה פתיב: "וזריתי פרש על פניכם" וגו', פרש חגיכם, ולא חגי. ווי ליה לההוא בר נש, בשעתא דאליו אושפיזין מהימנותא קיימי מפתוריה.

ואמר רבי אבא, אברהם, כל ימיו הוה קאים בפרשת אורחין, לזמנא אושפיזין, ולתקנא לון פתורי, השתא, דמזמנין ליה, ולכלהו צדיקניא, ולדוד מלכא, ולא יתיב לון חולקיהון, אברהם קאים מפתורא, וקרי: "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה" וכלהו סלקין אבתריה. יצחק אמר: "ובטן רשעים תחסר". יעקב אמר: "פתד אכלת תקיאנה" ושאר כל צדיקניא אמרי: "כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום".

[ביאור הדברים: שמי שיש לו חלק בעם ובארץ הקדושה, יושב בצל האמונה, לקבל את האורחים, לשמח בעולם הזה ובעולם הבא, וצריך לשמח את העניים. מה הטעם? משום שהחלק של אותם אורחים שזמן, הוא לעניים. ואותו שיושב בצל הזה של האמונה, ומזמין את האורחים העליונים הללו, אורחי האמונה, ולא נותן להם חלקם, כלם קמים ממנו ואמרי: אל תלחם את לחם רע עין וגו'. נמצא שאותו שלחן שתקן - שלו הוא, ולא של הקדוש ברוך הוא. עליו כתוב וזריתי פרש על פניכם וגו', פרש חגיכם, ולא חגי. אי לו לאותו אדם בשעה שאורחי האמונה הללו קמים משלחנו.

ואמר רבי אבא, אברהם, כל ימיו היה עומד בפרשת דרכים לזמן אורחים ולסדר להם שלחנות. עכשו שמזמינים אותו ואת כל הצדיקים ואת דוד המלך ואין נותנים להם את חלקם, אברהם עומד מהשלחן וקורא: סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. וכלם עולים אחריו. יצחק אמר, ובטן רשעים תחסר. יעקב אמר (שם כג): פתד אכלת תקיאנה. ושאר כל הצדיקים אמרים, כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום].

וכך כתב השל"ה: כללו של דבר, שיזמין האדם תחלה בפיו לצדיקים הנזכרים ואחר כך יתן חלקם להעניים היושבים סביב שלחנו ואם אין לו סביב שלחנו, אזי ישלח לעניים לביתם כי זה חלקם הראוי להם. והנודע ביהודה בדרשותיו כתב: חג הסוכות הקדוש הבא עלינו לטובה בחג הזה הגדילה התורה השמחה יותר מכל המועדות אחרי שאנו מחכים ומצפים ביוה"כ הבא עלינו לטובה לצאת בדימוס כאשר נזכה לשוב בתשובה שלימה בעזרת השם בימי התשובה הללו והקב"ה מקבל תשובתנו ברחמים ופורס עלינו סוכת שלום. וראוי לאדם לשבת בסוכה בקדושה ובטהרה כי הוא חופף בכנפי השכינה ושבעה צדיקים אבות העולם המה אושפיזין עימנו בסוכה וראוי לכבד אורחים חשובים כאילו להכין להם מעדנים טובים מטעמים אשר אהבו ומה הם המטעמים הנאהבים להם? הוא לשמח נפש האומללים האביונים זהו עיקר השמחה אבל מאן דחדי בלחודיה ולא יהיב למסכנא עליו נאמר: וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם, אבל כשמשמח העניים בחלקם הוא שמחה לפני השכינה.

ומעשה נורא בענין זה הובא בספר חמדת ימים וז"ל: וחסיד אחד היה יושב על שולחנו במסיבת אנשים חכמים וידועים ויבוא עני והלך חוזר על הפתחים על פת לחם ותכף ומיד עמד ממושבו ואחז ביד העני והושיבו במקומו ושש כעל כל הון עמו וישרתהו ויאמר: אנכי היום שש ושמח עמך אשר זיכני ה' עמך להאכילך חלק אברהם אבינו בסוכתי. ובלילה ההוא חלם החסיד ההוא שהיה טובע בלב ימים ובא העני ההוא ונתן לו יד והוציאו ממעמקי מים לרויה ומיד עמד אותו החסיד וחיבקו ונשקו ויאמר אליו: ברוך אתה לה' מי אתה אשר הצלת נפשי ממות כי כפשע ביני ובין המות אשר טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתי. ויען ויאמר לאיש החסיד ההוא: אנכי אברהם אביך כי באתי היום בסוכתך בדמות האיש העני ההוא אשריך מה טוב חלקך ומה נעים גורלך עם כל הצדיקים ומובטח אתה כי לא תחול גזירה רעה בביתך ותמיד תהיה שאנן מפחד רעה. ויקץ החסיד משינתו ושמח לבו ויגל כבודו אשר זיכהו ה' באלה, ויקבל עליו להיות עושה תמיד כל ימי החג סעודה מיוחדת לעניים כמיסת ידו ויפרוץ האיש לרוב בתורה ובחסידות ולא חיסרו מזונותיו בריוח גם עד זקנה ושיבה.

בדברים אלו רואים אנו עד היכן מגיעה מעלת האושפיזין הבאים לסוכתנו. ויה"ר שנזכה להתכונן כראוי לכבודם וישפיעו עלינו שפע קדושה וטהרה למשך כל ימות השנה הבאה עלינו לטובה. אכ"ר.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליין)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

מורינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א
זרעים:

תרו"מ בפלפל חריף 'פעמון'

שאלה: שלום עליכם כבוד הרב. שאלה בבקשה לגבי פלפל חריף מאוד הנקרא פעמון שלפי הגדרת הטועמים אין אפשרות כלל לאכלו לבדו וגם כששמים אותו בתבשיל לתת טעם אין אוכלים אותו כלל ופעמים אף מוציאים אותו שלא יאכלו אותו בטעות.

א. מה דינו לגבי תרו"מ, האם כמו תבלין שלא נאכל שפטור או כמו שאר פלפלין שצריך להפריש עליו. ואם כן חייב בהפרשה האם בברכה? ב. אם טוחן את הפלפל לאבקה ומשתמש בו לפזר על מאכלים האם צריך להפריש ממנו תרו"מ עם ברכה או לא? יורנו מורנו ושכרו כפול מן השמיים.

תשובה: פלפל פעמון, הוא אכן חריף מאוד אולם כן אוכלים אותו במרינדה, תבשילים, חמוצים, ממרחים ועוד [יש חריפים הרבה יותר ממנו בסולם החריפות המקובל בעולם, מידת חריפותו של פלפל זה הוא 200 אלף, שזה פי 20 מפלפל חלפניו וחצי מהחריפות של פלפל בנרו].

כלומר הוא לא רק נותן טעם שלא נאכל כמו רוזמרין או עלי דפנה. אלא נותן טעם שגם נאכל בתערובת, וכמובן מי שאוכל חריף ורגיל בו יכול לאוכלו כמות שהוא.

ובספרי קצירת השדה מהדו"ח כרך א פ"ג סעי' יז, הארכתי בדיני תבלין שונים. ולגבי שאלתך נראה שצריך להפריש תרו"מ, אך לגבי ברכה [בשני האופנים שהזכרת] יש יותר לברר אצל מי הוא כן נאכל בעינו.

תרו"מ ב'אלוורה'

שאלה: שלום עליכם כב' הרב. אני מגדל בעציצים אלוורה רפואית לאכילה, נקראת אלוורה ברבדנסיס. האם צריך להפריש ממנה תרו"מ? יש לציין אין לה שום טעם כלל. אני טוחן במעבד מזון ושונה בתור שיק עם עוד דברים.

תשובה: אלוורה פטורה מתרומות ומעשרות.

פרוטה חמורה של אחד

שאלה: קבלתי בקבוק יין מחקלאי שהכין היין ע"י ענבים מהכרם שלו. רציתי להפריש תרו"מ לחומרא אבל אין לי פרוטה חמורה. מישוהו אמר לי שמותר להפריש ע"י הפרוטה שלו. מה אפשר לעשות? (שאלה שהתקבלה מחו"ל)

תשובה: אין בעיה להפריש על מטבע של משהו אחר שיש שם פרוטה חמורה. אם הצורך לשווה פרוטה מעיקר הדין מחמת ערך המעשר אין בעיה, כי עשירית של בקבוק יין שווה הרבה יותר משווה פרוטה, אולם יש המחמירים גם שהחילול הראשון יהיה בדרגה חמורה, ולזה מצריכים פרוטה חמורה. מזכיר שיין שנעשה מבציר של שנה זו, ההפרשה שלו היא מעשר עני, ולא מעשר שני. כך שפרוטה חמורה עבור מעשר שני לא רלוונטי כאן.

כלאים בצמח 'אגבה'

שאלה: שלום רב, מה דינו של צמח האגבה לענין כלאים, רוצים ליטוע סביבו עצי פרי כדי למנוע לחות? תודה מראש

תשובה: הלכה למעשה צמח אגבה שנותן את התרמיל עם הזרעים פעם אחת לאחר כשבוע שנים, ואז הוא נובל, ומשורשיו עולה הצמח החדש, אין דינו כעץ אלא ירק הוא ובדומה לבננה ואחרים, הגם שאת העלים הוא כן מוסיף ובגודל או ברוחב הוא כן גדל.

לאור האמור, בין צמח זה לבין עצי פרי, אין כלל צורך במרחק, להוציא מגפן שיש להרחיק ששה טפחים מגפן, וארבע אמות להרחיק מכרם. [לגבי זריעת ירק אחר לחזק את השורשים, באם מדובר על ירק שלצידו יש להרחיק לפי המרחק שמפרידים בין ירק לירק (בבורד טפח ומחצה), ואם זו זריעת יחור לתוך ירק אחר, יש לחלק בין אם בירק השני יש בו גרעינים וממילא הוא גם ישריש ויגדל והוי כלאים, לבין סוג ירק או פרי ללא גרעינים שלא יצמח מעל פני הקרקע, ובכה"ג אין זה אלא רקבון ולא כלאים].

שאלות שונות לגבי ערלה בחו"ל

שאלה: שלום וברכה כבוד הרב שליט"א, אני מליקווד ניו ג'רזי, אני עונה כאן על שאלות עבור הקהילה הספרדית, ובפרט עבור הקהילה הסורית. אלו שאלות שקיבלתי לאחרונה. אם הרב יכול לספק לי מקורות כדי שאוכל לבדוק את הנושא לעומק, זה יהיה מוערך מאוד.

1. אם אני שותל עץ פרי בעציץ גדול שאינו מחובר לאדמה, האם אני צריך לחכות שלוש שנים?
2. כמו כן, אם אני מרכיב על עץ תאנה שכבר בן 3 שנים מעץ תאנה שגילו פחות משלוש שנים, האם הלכות ערלה מתחילות מחדש?
3. שיחי אוכמניות ופטל, האם הם ערלה?
4. מתי אפשר לעקור עץ פרי בחו"ל, מה יהיה התהליך והאפשרויות הנכונות?

תשובה: 1. גם בעציץ שאינו נקוב נוהג דין ערלה, וק"ו לדעת הרמב"ם והשו"ע שרוב החומרים נחשבים נקובים לענין אילן.

2. כנה שעברו עליה 3 שנים, והרכבת רוכב חדש, הוא נידון כדין הכנה, ולדעת השו"ע אין הבדל באיזו גובה הייתה ההרכבה.

3. שיחי פטל ודאי שאפשר להקל בחו"ל ואפשר גם בארץ. אוכמניות, יותר קשה ותלוי איזה זנים, אבל כל זה כשאתה מגדל, אבל בקנייה כמובן אין בעיה.

4. עצי פרי עקירתם חמורה ומסוכנת, בין בארץ ובין בחו"ל, ועוקרים רק במקום שיש היתרים: בכל אופן כשזה לצורך דיור למגורים ולא להרווחה יש כמה היתרים. ולהרווחה יתכן שבמצבים מסויימים גם אפשר להקל.

ברור שאם תנהגו בדרך הבא זה הטוב ביותר: 1. לא עוקרים. 2. להכין פח אשפה גדול [עם 2 ידיות מהצדדים] לעשות בו חור 2.5 ס"מ. 3. להוריד את גוף העץ ככל האפשר מבחינה חקלאית. 4. על

ידי גוי, להוציא את העץ יחד עם גוש גדול קרוב לגודל של הפח הנז'. 5. להעביר את הגוש ישר לדלי. להוסיף אדמה ולחבר להשקיה ולתת להמשיך לחיות, כאשר הדלי נמצא על קרקע גלויה. 6. להמתין כך, עד שתסיימו את הבנייה, ואז תחליטו היכן לשתול מחדש. 7. כמובן שאפשר לשתול מעכשיו בתנאים הקודמים. 8. אפשר גם להעביר למישהו אחר שהוא רוצה, ובמצב הנוכחי [למרות שיש מעבר קצר עם רכב] לא יצטרכו לספור ערלה מחדש.

אורח חיים:

ברכה אחרונה בסלט עם זיתים

שאלה: אכלתי סלט ירקות עשיר אשר ברכתו בורא פרי האדמה בגלל שהאדמה זה הרוב, אבל היה שם גם זיתים. אכלתי שיעור כזית, האם לברך ברכת מעין שלוש או לא?
תשובה: אם אכלת בתוך הסלט שיעור כזית של זיתים [בזמן שיעור אכילה של תוך כדי אכילת פרס], תברך ברכה מעין שלוש ותזכיר על העץ.

עניית אמן עם ציבור כשאני יודע על איזה ברכה עונים

שאלה: האם מותר לענות אמן אפילו מתי שאני לא יודע מה הברכה. כלומר, קרה לי כמה פעמים שאני בבית הכנסת ואני שומע ציבור אומר אמן על ברכת שמונה עשרה האם מותר לי לענות או שזה אמן יתומה?

תשובה: שאלתך מבוררת בשו"ע או"ח סי' קכד סעי' ח. שם מרן השו"ע כותב שלא יענה אמן יתומה דהיינו שהוא חייב בברכה זו, ושלח ציבור מברך אותה, והוא יודע שעכשיו עונה אמן על ברכה זו, רק שהוא לא שמע אותה, זו נקראת אמן יתומה לדעת השו"ע. כאשר הרמ"א החמיר גם בברכה שהוא לא מחויב שלא לענות אמן אם לא יודע באיזו ברכה או חזו השליח ציבור והוא לא שמע. הנה אם כן כיון שכבר התפללת יצאת ידי חובה, וכעת אתה בחזרה, הגם שאינך יודע באיזו ברכה נמצא הש"ץ, וגם לא שמעת, מכל מקום לשו"ע מותר לך לענות, ולרמ"א יהיה מותר לענות רק אם אתה יודע באיזו ברכה הוא או חזו. [ויש מחמירים בחזרת הש"ץ, שצריך לדעת ולשמוע, ראה משנ"ב שם (סי"ק לג) וראה כף החיים (אות מז), ומרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל בספרו הליכות עולם (ח"א עמ' קצה) כתב שאם אינו יודע יש לחוש ולא לענות, ורק אם יודע ולא שמע מתחילתה עד סופה, יהיה מותר לענות, יעז"ש].

יורה דעה:

כשרות מלח הימלאיה

שאלה: מלח הימלאיה ורוד המיוצר בחו"ל, האם הינו כשר?
תשובה: המלח הוא מלח, יש בו תוספת חומר מונע התגושות, אך לא חייב הכשר בגלל זה. הצבעים שבו, זה צבע שנגרם בגלל נוכחות מינרלים, זה לא תוספת חיצונית.

כשרות שפתון

שאלה: שפתון 'לובלו' מה זה והאם זה כשר לשימוש, ואם הרב חושב שזה לא כשר, מה כבר יכולה להיות בעיה פה?

תשובה: ראשית לגבי מה יכול להיות בעיה, השפתון הזה לא רק שעווה, אלא זה עם תוספות, יש שם גליצרול, גלולין [מבע"ח] ועוד. כמו"כ יכול להיות חששות גם בצבעים האדומים.

אמנם להלכה, למרות כל החומרים הללו, כיון שהשפתון הזה פגום מאכילה ממילא הוא מותר בשימוש חיצוני כולל שפתיים שזה בכלל שימוש חיצוני. [זה שהשפתון נמכר בטעמים שונים, יש לדעת שהארומה לא משנה את הטעם, זה כמו שיוסיפו ארומה בטעם תפוז לתוך עפר, זה לא ייהפך לראוי לאכילה, ולכן לימות השנה ניתן להשתמש בזה].

כוונה במצוות שילוח הקן

שאלה: ראשית תודה לכבוד הרב על כל התשובות לשאלות שלי, יש לי שאלה, היה לי קן בפתח החלון במקום הפקר ופתחתי את החלון ללא כוונה, והאמא ברחת וחבר שלי לקח את הביצים האם קיימנו שילוח הקן, או בגלל שזה בלי כוונה זה לא שווה כלום?

תשובה: יש אומרים שצריך לתפוסה בכנפיה ולא להתכוון לזכות בה ואז לשלחה. וכ"פ הרמב"ם. וי"א וכ"ה סתימת לשון השו"ע שיכול להרחיקה בכל דרך ואפילו בהשמעת קול. אולם להתכוון לכך ברור שצריך שהרי מצוות צריכות כוונה, וקיי"ל שעשה מצווה שהיא מן התורה ולא כיון, לא קיים את המצווה [אמנם יש שרצו לומר שכאן עיקר הענין הוא שלא יהיה צער לאם ולכן כל שזה נעשה די בזה ואם כן במצוה זו לא צריך כוונה. אמנם ידידי הגר"י פרה שליט"א בספרו שילוח הקן (הערה 59) דחה דבריהם, והוכיח שעיקר המצווה היא המעשה, ונראה עיקר כדבריו].

אמנם אם היית פותח את החלון כדי לקיים את מצוות השילוח והיא הקדימה וברחה מחמת קול החלון, לכאורה די בזה.

פירות קפואים לטחינה

שאלה: ביקשו ממני לברר על פירות קפואים מחו"ל כגון גודגניות ומיניהם, שאין להם הכשר כלל, אם יכול לרסק אותם לצורך שייקים, האם יש לחשוש לביטול איסור לכתחילה אם הפירות בחזקת נגועים, או שהפירות עוברים שטיפה טובה?

בנוסף אני שואל לגבי שקיות כמו הנ"ל עם הכשר, שההכשר כותב שמותר לאכול רק לאחר טחינה דקה, ולא הבנתי את ההיתר בזה, הרי גם אחרי טחינה דקה נשארות לעיתים חתיכות קטנות, ומדוע לא נחשוש שגם התולעים לא נטחנו? תורה רבה והרבה סיעתא דשמיא וכוח"ט

תשובה: השאלה באיזה סוג פירות. לעיתים יש שאפשר ללא כשרות כלל, לעיתים יש צורך גם בכשרות על תוספות חומר גלם, ולעיתים רק בעיית חרקים.

נותני הכשר לטחינה בכשרות טובה, פירושו שנבדק לאחר שטיפה ונמצאו מעט חרקים, כמו 2 חרקים למאה יחידות. שאין זה אפילו מיעוט המצוי, ומאשרים לאחר טחינה שזה רק תוספת, שבלא"ה מותר.

בנוסף לגבי ביטול איסור לכתחילה, גם בלא הנ"ל יש לדעת שבפירות המיועדים לשייקים שהטחינה זה התהליך המיועד עבורם, יש לומר שאין בזה מצד איסור מבטל כי דרכו בכך, ועשה לצורך זה ולא לצורך ביטול החרקים. והוסברו הדברים כדבעי בתולעת שני חלק א בפרק שיש ובפרק שמיני, וכמה אופנים יש בזה, ונכון לעי" שם.

הכנת מיץ ברוקולי נקי מחזרקים

שאלה: שלום רב, קיבלתי מרשם להכנת מיץ שמכיל בין היתר כמויות נדיבה של ברוקולי עבור חולה - אישה צעירה שחלתה במחלה, והמרשם הנ"ל אמור ממש לעזור. אני מעונינת לדעת היכן ניתן להשיג ברוקולי טרי נקי מחזרקים, ואם קשה להשיג - האם הרב יכול לתת לי הוראות מדויקות

לגבי בדיקת הירק ואיך לנקות? ידוע לי שבחו"ל יש היתר מרב להשתמש בזה, מחכה לתשובה, ומחכה להכין את התרופה עבור החולה

תשובה: שלום וברכה ורפואה שלימה. אם מדובר במיץ נוזל שאפשר לסנן אותו במסננת, אין בעיה לרכוש רגיל מהשוק, לעשות שטיפה כדרך בני אדם ראשונה ורגילה, לעשות מיצוי מה שצריך עם המים. אח"כ להעביר אל הכוס באמצעות מסננת של 70 מ"מ [משווקים בכל החנויות מסננת כזו לתה וכי], ואין בעיה וזה מותר גמור. אם זו דרך אחרת או צריך אכילה של ממש, אנא לחזור אלי וננסה למצוא פתרון בע"ה.

שאלת המשך: האם בנ"א בריא יכול ג"כ לשותות מהמיץ הנ"ל - בשביל ניקוי הגוף ולמניעה?
תשובה: כן, מותר לכתחילה.

ניפוי קמח מנופה, ישן

שאלה: שלום וברכה לכת"ר שליט"א, נותרו ברשותי 5 שקיות קמח מנופה בהכשר הבר"ץ, עם תאריך ייצור מלפני שנה - כשהפג תוקף שלהם הוא בעוד יומיים. היו במקום מוצל לגמרי, במשך שנה. האם צריך / מומלץ לעשות ניפוי?

תשובה: אם הנתונים המחייבים קיימים כגון מנופה או ואקום וכיו"ב, לא רלוונטי התוקף שלהם. בהצלחה.

בהיתר אכילת דונג [שעוות] דבורים

שאלה: לכבוד הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א ...

אחרי ד"ש, לאחרונה למדתי את ההלכות של יוצאים מן הטמא (בכורות דף ז', יו"ד סימן פ"א), ותהיתי האם יש היתר שונה לשעוה [דונג דבורים] מההיתר של מרן רבי משה פיינשטיין זצ"ל בנוגע לשלאק (אגרות משה יו"ד חלק ב' סימן כ"ד), או שמא יש הבדל מהותי בין השניים שאיני שם לב אליו. אני חושב שישנם כאלה, בעיקר בארץ ישראל, שמחמירים בשלאק אך אינם מחמירים בשעוה.

בברכת התורה, אברהם מרדכי בידערמאן

תשובה: אל מעלת הגאון שליט"א,

אין צורך כלל להגיע לשום היתר בשעוה מהיתר השלאק, והוא משנה מפורשת בע"ז (פ"ב מ"ז), ובתשובה בקונטרס היוצא מן הטמא (סי' יד) הוכחתי כן גם מהסוגיא בב"מ (מ ע"א) שהיו מחפים החביות של היין בקירא כלומר בשעוות דבורים, הרי שזה דבר המותר באכילה. ושוב הבאתי שכן מצאתי בהערות למרן הגריש"א שהכי הוכיח מסוגיא זו.

והגם שחומר השעוה ממוצה מגוף הדבורה, כלומר, מאותו צוף פרחים שחלקו הולך לזפק מיוחד שבתוספת רוק הופך לדבש, וחלק נהפך ע"י בלוטות הנמצאות בבטן הדבורה לשעוה [תהליך זה הוא לאחר שהיא באה במגע עם אויר, בתחילה צבעה צהוב ובהמשך מקבל גוון כהה]. ואמנם השעוה משמשת את הדבורה לבניית התאים שבהם נאגר הדבש, מכל מקום מחמת שאין החלות משמשות אלא לאחסון הדבש, אך הם עצמן אינן ראויות כלל למאכל, ואמנם כשהן נלעסות יש טעם מתוק, מ"מ הוא מחמת שהדבש אגור בפנים, אולם לאחר הוצאת הדבש, נותרות החלות כגומי לעיסה ללא טעם כלל ועיקר, ממילא איננו דבר מאכל. ויעזי' היטב בקונטרס שם.

ובספר תולעת שני (ח"א פרק ז סעי' ו) הבאתי שכן כתבו כל פוסקי הדור שעסקו בסוגיא זו, כ"כ הגאון בעל שו"ת משנה הלכות (ח"ג סימן קיד) בתשובה להגר"י פישר זצ"ל, וראה מה שהשיב לו בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' סה), והתיר מחמת פסולת. וראה בתשובה שם מש"כ בענייני על דבריו. ועוד ראה בספר הליכות שלמה (הלכות ומנהגי ר"ה פ"א סעי' יז הערה 76) שכתב דהשעוה אינה חשובה כאוכל ואין שום אדם אוכלה כשאר אוכלין, והרי היא כעפר או סיד יבש ואין בה תורת איסור כלל. ולא יפה

עשו המערערים להטיל ספק בדבר הנהוג להיתר מאז ומקדם. והוסיפו שם, שמרן הגרשז"א היה נוהג בעצמו לאכול בר"ה מהשעווה עם הדבש. וראה עוד בקובץ מבית לוי (חודש תשרי תשנ"ח עמ' יז) שהביאו שהכי ס"ל להלכה מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל. וכך נהג מרן כ"ק המהר"א מבעלזא זצוק"ל, לאכול דווקא דבש בעודו בחלתו.

הרה"ג משה לנדאו שליט"א

כלאים בירק חבוש

שאלה: שני מיני ירקות במקום אחד, ואחד מהם מקיף את השני מכל צדדיו, האם הם כלאים זה בזה גם כשרחוקים אחד מהשני כדין?

תשובה: מותר לזרוע שני מיני ירק בסמיכות בהרחקה הראויה, אע"פ שאחד מקיף את השני מכל צדדיו [וכן באופן שגדר מקיפה את שניהם או שהם בעציץ אחד].

ההרחקה בין שני מיני ירק בכל האופנים היא טפח ומחצה [כ 15 ס"מ], אא"כ הן שתי שדות ממיני ירק שונים, שאז ההרחקה היא ששה טפחים [נכון להרחיק כ 60 ס"מ], שדה = שטח שגודלו עשר אמות וחומש. מדידת ההרחקות היא ממקום יציאתם מהקרקע, ואף שבעלווה ובפריחה שלהם הם סמוכים זל"ז.

הסבר: אף שבירושלמי נאמר בכ"מ שב"חבוש" כלומר מוקף, לא מועילה הרחקה, אין זה אלא במיני תבואה או קטניות, אבל בירקות אין דין "חבוש" (חזו"א כלאים סי' ו אות א ד"ה תבואה חובשת. ד"א כלאים פ"ג בצה"ל סק"ט), ובחזו"א (שם) כ' שאין איסור אף בירק שחבוש תבואה, ואפשר שכ"ה גם כשהתבואה חובשת ירק. בנוסף, גם בתבואה וקטניות הוא ספק להלכה, שכן הרמב"ם לא הביא דין זה להלכה, ונראה שלא פסק כן, וי"א שמודה להלכה בזה.

הפרשה באשכול מענבים שאינם בשלים

שאלה: קטפנו אשכולות ענבים בכרם. חלק מהענבים היו בשלים וחלקם לא. האם נוכל להפריש מאותם שאינם בשלים על הכל, או שמה שאינו בשל פטור מתרו"מ, וא"כ היא הפרשה מהפטור על החיוב?

תשובה: מותר באם הענבים הגיעו לשיעור בוסר, אבל מעשר ראשון ומעשר עני שניתנים בפועל אין לעשות כן.

הסבר: הכלל הוא שפירות שהגיעו לעונת המעשרות הינם בני חיוב בתרו"מ, וקודם לכן לא [אף אם יגמור מלאכתם ויראו פני הבית]. המשנה בתחילת מס' מעשרות מפרטת מתי נקרא עונת המעשר בכל פרי, וכ"ה ברמב"ם מעשרות פ"ב. בענבים גמר מלאכתם משהבאישו, וברמב"ם פירש: "משיראה החרצן שלהם מבחוץ".

אלא שבענבים וברמינים נאמר דין נוסף, שאם הגיע ענב אחד לעוה"מ, כל ענבי אותה הגפן, ואף כל הגפנים שבאותה הרוח, דינם כהגיעו לעוה"מ. ונראה שחיובם מעיקר הדין, ודרגת חיובם שווה לענבים הבשלים. אמנם בחזו"א הוסיף שרק ענבים שהגיעו לשלב בוסר, דינם כך, אבל אותם שלא הגיעו לשלב בוסר אין להם שם פרי [פרטי דין זה והטעם לכך, ומה הדין בשאר סוגי הפירות, ראה בס' קצירת השדה פ"ה ה"ו ובהערה].

שיעור בוסר הוא לאחר שנכנס בפרי מים, ויש בו לחות, ויש שכתבו ששיעורו כפול הלבן. אמנם אין ההגדרה ברורה דיה [ראה בספר עץ השדה לראש המכון הגרש"ז רוחו שליט"א, פ"ה הל' ד-ה]. לכן הרוצה להפריש מהקטנים על הגדולים, יש להקפיד שהקטנים הם בודאי בשלב הבוסר, כנ"ל

[ומאידך, מספק אינו יכול לאכול את הקטנים יותר ללא הפרשה לאחר שהתחייבו בהפרשה, מספק שמא גם הם כבר בוסר].

וא"כ, מאחר שיש ענבים שהגיעו לעוה"מ, כל הענבים שהגיעו לשלב בוסר הינם בני חיוב תרו"מ, וניתן להפריש מאותם שבודאי הגיעו לכלל בוסר.

ואולם מסיבה אחרת אסור להפריש כך, שאין מפרישים מהרע על היפה. ואמנם בזה"ז שהתרומות אינן נאכלות ניתן להפריש מהרע על היפה תרומות, אבל מעשר ראשון ומעשר עני שניתנים בזה"ז, אין להפריש מהרע [ראה ס' קצירת השדה פ"כ הל' כ-כב].

ירח האיתנים

מפני מה נקרא שמו שמחת תורה, מפני כי החודש הזה הוא ירח האיתנים **דתקיפו במצות כי רבים חמה המצות שנעשים בו** שופר וצום העשור ולולב ומיניו וישיבת סוכה. ולאחר כי עברו הימים האלה אם ירצה האדם לקיים מצות האלו אינו מועיל בזה כלום וא"כ כל אדם יפול בדעתו כי חלף ועבר ממנו נועם המצות היקרים האלה. בזה מורה לנו ביום שמחת התורה כי התורה הוא למעלה מן הזמן. כי בכל המועדים אנו אומרים מקדש ישראל והזמנים כי בנ"י הם המקדשים הזמנים ומועדים. **אבל התורה היא נצחיות ותמיד בכל עת ועונה** אשר הוא לומד בהלכות שופר ולולב הוא חשוב בעיני הבורא כאלו עשה המצוה בפועל ממש. כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו כי מי שהוא עוסק בהלכות עבודת י"כ הרי הוא כאלו הקריב הקרבנות חיוס. וכן הוא בכל המצות. לזאת נכון הדבר לקרוא שמו שמחת תורה כי אין לנו שיוור רק התורה הזאת והיא כלולה מכל המצות.

וזה הענין ג"כ מ"ש מראשית השנה עד אחרית שנה רמו שמצות תקיעת שופר בר"ה היא הגורמת לכל המצות של כל השנה כמ"ש להלן והי' אם שמוע תשמעו. כי מצות תקיעת שופר היא סגולה להביא את האדם לבחי' השמיעה ולקבל עליו עול התורה ומלכות שמים. וז"ש שמוע לא סבירא לי. והשמיעה הוא בחי' הקבלה והוא העיקר. ושמחת קבלת התורה הוא תמידית בכל השנה.

תפארת שלמה (מועדים, שמיני עצרת)

בי שבת מוסאי ומעלי

הלתי תשובה חי פתח לי

דרשת שבת שובה

מפי מורינו רב הקהילה הגאון רבי

שניאור זלמן רוח

שליט"א

תקיים אי"ה בשבת קודש

פרשת וילך – שבת שובה

דרשה בנושא:

דרכי התשובה על העוונות השונים

תקיים בשבת קודש בשעה 10:00 + בביהכ"ג 'זכרון אליהו' נסים גאון 71

דרשה המרכזית בנושא:

ביאור הענין 'מקום שבעלי תשובה עומדין

צדיקים גמורים אינם עומדין'

תקיים בשבת קודש בשעה 16:15

בביהמ"ד 'משכן התורה', רבי עקיבא 4

תפילת מנחה 17:15 + תפילת ערבית 19:06

הציבור מחזק

בברכת כתיבה וחתימה טובה

הגבאים